

รุสมีแล

ปีที่ 45 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม 2567

ISSN 0858-2068

ลมหายใจของ
อ่าวปัตตานี

วารสารรูสมิแล

เป็นวารสารกึ่งวิชาการ ราย 4 เดือน (3 ฉบับต่อปี) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้คณาจารย์ ข้าราชการและนักวิชาการทั่วไปทั้งภายในและภายนอกประเทศได้มีโอกาสเสนอผลงานทางวิชาการที่มีคุณภาพเพื่อเผยแพร่และแลกเปลี่ยนวิทยาการ โดยเฉพาะองค์ความรู้ใหม่ในสาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ผลงานเขียนที่จะได้รับการตีพิมพ์ต้องมีเนื้อหาเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมภาคใต้ อาจอยู่ในรูปแบบบทความทั่วไป สารคดี บทความวิจัย บทกวี บทความปริทัศน์และบทวิจารณ์หนังสือ เป็นต้น ต้นฉบับ (Manuscript) ที่ส่งพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ภายใต้เงื่อนไขว่าจะต้องไม่เคยเผยแพร่ในวารสาร หรือสิ่งพิมพ์ใดมาก่อน (ยกเว้นรายงานการวิจัย และวิทยานิพนธ์) และไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาขอตีพิมพ์ในวารสารอื่นในส่วนของบทความวิชาการ บทความวิจัย และบทความปริทัศน์จะผ่านการกลั่นกรองจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง (peer-reviewed) อย่างเคร่งครัด และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการตามลำดับ โดยให้ส่งบทความเข้ารับพิจารณาตีพิมพ์ผ่านระบบการจัดการวารสารออนไลน์ (Thai Journal Online: ThaiJo) เว็บไซต์ <http://www.tci-thaijo.org/index.php/rusamelae/index> ส่วนบทความทั่วไป สารคดี และข้อเขียนอื่น ๆ ผู้เขียนต้องแนบรูปภาพประกอบมาเป็นไฟล์ .jpg ขนาดภาพไม่ต่ำกว่า 800 Kb

รูปแบบการเขียนบทความทางวิชาการและบทความปริทัศน์

1.บทความวิชาการ-วิจัย

เป็นบทความที่มีประเด็นหรือแนวคิดที่ชัดเจน มีสาระทางวิชาการที่ถูกต้องทันสมัย การวิเคราะห์เป็นไปตามแนวคิดหรือทฤษฎีที่เหมาะสมและชัดเจน มีทัศนะของผู้เขียนบนฐานของข้อเท็จจริงทางวิชาการ ค้นคว้าอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลายและเชื่อถือได้ นำเสนอข้อมูลอย่างเข้าใจง่าย ใช้ศัพท์และภาษาทางวิชาการถูกต้องเหมาะสม ในกรณีเป็นบทความวิจัยอาจเป็นประเด็นใดประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญในงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

2.บทความปริทัศน์

เป็นบทความที่เกิดจากการสังเคราะห์องค์ความรู้ในประเด็นใดประเด็นหนึ่งจากข้อมูลที่หลากหลาย แสดงให้เห็นถึงความเป็นมา พัฒนาการและแนวโน้มในอนาคตของการศึกษาในประเด็นใดประเด็นหนึ่งการอ้างอิงและการเขียนเอกสารอ้างอิง

กรณีที่ผู้เขียนต้องการระบุแหล่งที่มาของข้อมูลในเนื้อเรื่อง

1) ให้ใช้วิธีการอ้างอิงในส่วนเนื้อเรื่องแบบนาม-ปี (author-date in text citation) โดยระบุ ชื่อผู้แต่ง และปีพิมพ์ของเอกสารไว้ข้างหน้าหรือข้างหลังข้อความที่ต้องการอ้าง เพื่อบอกแหล่งที่มาของข้อความนั้น และระบุเลขหน้าของเอกสารที่อ้างด้วย

2) ให้มีการอ้างอิงส่วนท้ายเล่ม (reference citation) โดยการรวบรวมรายการเอกสารทั้งหมดที่ผู้เขียนได้ใช้อ้างอิงในการเขียนผลงานนั้น ๆ จัดเรียงรายการตามลำดับอักษรชื่อผู้แต่ง ภายใต้หัวข้อ เอกสารอ้างอิง สำหรับผลงานวิชาการภาษาไทยหรือ Reference สำหรับผลงานวิชาการภาษาอังกฤษ โดยใช้รูปแบบการเขียนเอกสารอ้างอิงแบบ APA (American Psychological Association)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการ
2. เพื่อเผยแพร่บทความสารคดี และบันเทิงคดีเกี่ยวกับภาคใต้
3. เพื่อประชาสัมพันธ์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ทัศนะและข้อคิดเห็น

บทความในวารสารรูสมิแลเป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน ผู้ประสงค์จะนำข้อความใด ๆ ไปเผยแพร่ต้องได้รับอนุญาตจากผู้เขียนตามกฎหมายลิขสิทธิ์ และแจ้งให้ทางกองบรรณาธิการทราบ กองบรรณาธิการขอสงวนลิขสิทธิ์ในการตัดทอน/ปรับแก้ถ้อยคำเพื่อความเหมาะสม

เจ้าของ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ที่ปรึกษา รองอธิการบดีวิทยาเขตปัตตานี | รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและพันธกิจสังคม วิทยาเขตปัตตานี |

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิจัยและพันธกิจสังคม วิทยาเขตปัตตานี | ผู้อำนวยการศูนย์สมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ วิทยาเขตปัตตานี | ดร.กมล ทัศนาศุณีย์ | ศ.ดร.ครองชัย หัตถา | ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ | รศ.ดร.ตรีศิลป์ บุญขจร | รศ.ยงยุทธ ชูแว่น | รศ.สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์ | ผศ.สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

บรรณาธิการบริหาร ผศ.ดร.วรภาคย์ ไผ่ตรีพันธ์

บรรณาธิการ ผศ.ดร.ซัมซุ สาอุ | ผศ.ดร.นภดล ทิพย์รัตน์ | ผศ.ดร.ภักภาณุจณ์ ไคนุ่นนา

กองบรรณาธิการ รศ.ดร.ศานติ ภักดีคำ | รศ.วิมล คำศรี | ผศ.ดร.นิพนธ์ โชะเฮง | ผศ.พุทธพล มงคลวรรณ | ผศ.แวอาชีวะ ดาหะยี | อาจารย์วาทิ ทรัพย์สิน | ผศ.ดร.นุমান หะยีมะแซ | ผศ.ดร.สมัชชา นิลปัทม์ | ผศ.ดร.สุรียา สุไลมาน | ผศ.ดร.อับดุลรอญี สือแต | นางสาวไชรยา จามจุรี | นางสาวนันทิดา กุลเกื้อ | นางสาวฟาตีเมาะห์ เจ๊ะอาแซ | นางสาวฟาอิซะห์ วาโชะ | นางทานตะวัน อภารัตนคุณ

บรรณาธิการจัดการ นางณิชา ลาวัลย์วูธ | นางไซเพีย หะยีสาแม

ฝ่ายศิลป์ นางสาวบศกร ปือนา **ฝ่ายการเงิน** นางกายาดี เต็งมะ

รูสมิแล

ติดตามอ่านวารสารฉบับอิเล็กทรอนิกส์ได้ที่

<https://www.tci-thaijo.org/index.php/rusamelae/issue/archive>

ติดต่อกองบรรณาธิการ

นางณิชา ลาวัลย์วูธ

ศูนย์สมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

 (073) 313928-45 ต่อ 44166

 064 695 2922

 rusamilae.j@psu.ac.th

 RusamilaeJournal

ตั้งแต่ปีที่ 42 ฉบับที่ 1 เป็นต้นไป

ทางวารสารยกเลิกการจัดทำฉบับรูปเล่ม

สามารถดาวน์โหลด
รูปเล่มฉบับ Online ได้ที่

<https://www.tci-thaijo.org/>

ISSN 0858-2068 (Print)

CONTENTS: สารบัญ

บทบรรณาธิการ กัศกรกาญจน์ ไค่ขุนนา		2
ดอกไม้ที่ชายแดน: กำเนิดและการเติบโตของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในระยะทศวรรษ ตอนที่ 1 บริบทประวัติศาสตร์ วิสัยทัศน์ และความຍອກຍ້ອນ พิเชฐ แสงทอง	บทความวิชาการ	5
การเพิ่มมูลค่าเสื้อผ้ามือสองผ่านการออกแบบที่ได้รับแรงบันดาลใจ จากนกในอ่าวปัตตานี ศุภราภรณ์ ทวนน้อย	บทความวิชาการ	18
การสืบทอดภูมิปัญญาด้านอาหารผ่านการออกแบบผลิตภัณฑ์: เกลือหวานปัตตานีและสะตอดอง วิมล สุวรรณกระจำง	บทความวิชาการ	28
วิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้านรอบอ่าวปัตตานี อ้อมใจ วงษ์มณฑา	บทความทั่วไป	41
“นาซึกราบู” “บูดู” : ข้าวย่าน้ำบูดู รสมือแม่ ที่บ้านกาแลง ตำบลจารัง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี สามารถ สาเริ่ม	บทความทั่วไป	58
การสำรวจชนิดของนกน้ำในวงศ์นกยางในพื้นที่อ่าวปัตตานี สมศักดิ์ บัวทิพย์, ธนากร จันทสุบรรณ, พิมลรัตน์ กองโรย, สุภาพร แสงแก้ว และศุภกาญจน์ บัวทิพย์	บทความวิจัย	63
การเดินทางไปขายแรงงานในประเทศมาเลเซียของประชาชนตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล: การเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมา นิสากร กล้ายรงค์	บทความวิจัย	76

บทบรรณาธิการ

Editor's Note

“ลาโอะ ดาแล” หรือ “ทะเลโน” เป็นส่วนที่มีแหลมโพธิ์ ซึ่งเป็นสันทรายความยาวประมาณ 20 กิโลเมตรกั้นแบ่งพื้นที่ทำให้เกิดทะเลในที่เรียกกันว่า “อ่าวปัตตานี” กับ “อ่าวไทย” ซึ่งเป็นทะเลนอก อ่าวปัตตานีมีพื้นที่ราว 75 ตารางกิโลเมตร และยังเกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำสายบุรี และลุ่มน้ำปัตตานี มีทั้งแม่น้ำสายหลักและสาขาย่อยต่าง ๆ จำนวนมาก ซึ่งได้กลายเป็นภูมิโนเวคที่สำคัญต่อการก่อร่างสร้างเมืองในพื้นที่แถบนี้

อ่าวปัตตานีมิได้เป็นพื้นที่เชิงกายภาพที่ตั้งอยู่อย่างโดด ๆ แต่ในทางตรงกันข้าม นอกจากจะเป็นโรงครัวและแหล่งทำมาหาเงินของประชาชนโดยรอบอ่าวปัตตานีแล้ว อ่าวปัตตานียังเกี่ยวข้องกับนโยบายของรัฐที่เข้ามาบริหารจัดการอ่าวปัตตานีแตกต่างกันไปตามแต่ละยุคสมัย ซึ่งเมกะโปรเจกต์จากหลายรัฐบาลที่ผ่านมาต่างก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงลบอยู่เสมอ

หากจะย้อนกลับไปในความทรงจำของผู้เขียนเกี่ยวกับปัญหาการพัฒนาอ่าวปัตตานีนั่น ชวนให้นึกถึงโครงการ “แปลงสินทรัพย์เป็นทุน” ของรัฐบาลคุณทักษิณ ชินวัตร เมื่อปี 2548 ซึ่งเป็นนโยบายที่รัฐบาลเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถนำที่ดินและสิทธิการครอบครองพื้นที่การใช้ประโยชน์

ทั้งบนบกและน้ำ สามารถนำมายื่นขอกู้เงินจากแหล่งทุนในระบบได้ด้วย ดังที่ระบุไว้ในนโยบายว่า “พื้นที่ชายฝั่งเพื่อการเพาะเลี้ยงโดยหลักพื้นที่ชายฝั่งได้มีการอนุญาตให้มีกิจการเพาะเลี้ยงตราบเท่าที่ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้นพื้นที่ชายฝั่งเหล่านี้ควรจะได้รับ การออกเอกสารให้ชัดเจนประกอบกับการจัดการทางด้านการเพาะเลี้ยงให้ถูกสุขลักษณะ และสภาพแวดล้อมสามารถที่จะนำมาใช้ในการแปลงเป็นทุนต่อไป” ถือเป็นหนึ่งในนโยบายที่ต้องการสร้างโอกาสการเข้าถึงทุนและแก้ปัญหาความยากจนของรัฐบาลขณะนั้นและแทบไม่น่าเชื่อว่าผลจากนโยบายนี้ได้มีส่วนทำให้เกิดความขัดแย้งที่ซับซ้อนเพิ่มมากขึ้นทั้งระหว่างประชาชนด้วยกันเอง ประชาชนกับหน่วยงานรัฐและประชาชนกับนายทุนที่มีการอ้างสิทธิพื้นที่การครอบครองภายในอ่าวปัตตานีที่แต่เดิมนั้น แม้จะมีปัญหากระทบกระทั่งกันอยู่บ้างจากการใช้ประโยชน์ในพื้นที่สาธารณะอ่าวปัตตานี ก็พอจะแก้ปัญหากันไปได้บ้าง เมื่อนโยบายนี้มีการประกาศใช้กลับกลายเป็นพื้นที่ที่มีเจ้าของขึ้นมาทันที ความขัดแย้งจึงยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น

จึงไม่แปลกที่ในช่วงเวลาดังกล่าวจะมีการประท้วงของชาวบ้านอยู่เสมอ จากรายงานการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับโครงการ Sea Food Bank โดยคุณบรรจง นะแส นักพัฒนาเอกชนด้านประมงในภาคใต้ที่เสนอต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนระบุว่า ด้านกฎหมายที่มีการอนุญาตให้บุคคลมีสิทธิในการครอบครองพื้นที่ได้นั้น ส่งผลให้มีการกีดกันบุคคลอื่นไม่สามารถเข้าไปทำประโยชน์ในพื้นที่ได้ ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมด้านสังคมเกิดความขัดแย้งที่ทวีความรุนแรงและขยายวงกว้างมากขึ้น เนื่องจากนโยบายนี้ได้กระตุ้นให้เกิดการขยายการครอบครองพื้นที่สาธารณะที่ประชาชนใช้ร่วมกัน สำหรับด้านเศรษฐกิจ ทำให้ประชาชนเป็นหนี้เพิ่มขึ้น

ไม่เพียงแต่หน่วยงานภาครัฐเท่านั้น บรรดานักวิชาการในมหาวิทยาลัยเองก็มักจะได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ด้วยเช่นกัน แม้ว่าจะไม่ได้มีการกล่าวอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ในหลายเวทีที่ผู้เขียนเข้าไปรับฟังด้วย ประชาชนหน่วยงานภาครัฐ และภาคประชาสังคมเองก็มีการแสดงความคิดเห็นกระหน่ำถล่มนักวิชาการในมหาวิทยาลัยด้วยเช่นกัน บางคนก็กล่าวว่า ถ้านางบประมาณการวิจัยเกี่ยวกับอ่าวปัตตานีมาถล่มอ่าวปัตตานี ปานนี้คงเกือบเต็มอ่าวปัตตานีไปแล้ว เป็นต้น แม้จะเป็นทัศนคติที่อาจจะกล่าวเกินจริงไปสักหน่อย แต่หากพิจารณาถึงที่มาของความไม่พอใจดังกล่าวส่วนหนึ่งก็ต้องยอมรับว่า การวิจัยของนักวิชาการจำนวนไม่น้อยไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาอ่าวปัตตานีให้อุดมสมบูรณ์เท่าใดนัก อาจจะเรียกว่าเป็น “การวิจัยขึ้นหิ้ง” ก็ไม่ผิดนัก แต่นักวิชาการกลับได้ประโยชน์แต่ฝ่ายเดียวจากงบประมาณการวิจัยและการนำไปใช้ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่า ขณะที่ชาวบ้านรอบอ่าวปัตตานียังคงประสบปัญหาอยู่เช่นเดิม ซึ่งก็ต้องมานั่งครุ่นคิดกันว่าจะทำ

อย่างไรให้การวิจัยตอบโจทย์ความยั่งยืนของชุมชนและอ่าวปัตตานี

อ่าวปัตตานีจึงเป็นแหล่งทำมาหากินไม่เฉพาะแต่ชาวประมงรอบอ่าวปัตตานีเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ทำมาหากินของภาครัฐ สถาบันวิชาการ และองค์กรต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน แต่การแก้ปัญหาอ่าวปัตตานีในความรู้สึกรับรู้ของชาวบ้านกลับสวนทางกับงบประมาณที่ทุ่มเทลงไปของแหล่งงบประมาณต่าง ๆ อ่าวปัตตานีจึงแทบไม่แตกต่างจากมะม่วงต้นงามในพระราชินีพันธ์ เรือง พระมหาชนก ที่ต่างคนต่างรุมทั้งจนพังพินาศในที่สุด

นั่นเป็นความทรงจำเมื่อสมัยที่ผู้เขียนเป็นนักข่าวอยู่ในพื้นที่ ก่อนจะเข้ามาทำงานเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานีจนมาเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา อ่าวปัตตานีก็มีเมกะโปรเจกต์ที่ชื่อว่า “โครงการขุดลอกอ่าวปัตตานี” ที่ดำเนินการมาตั้งแต่รัฐบาล คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ต่อเนื่องมาจนถึงรัฐบาล พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา สมัยที่ 2 ในนามพรรคพลังประชารัฐ โดยเมื่อต้นปี 2567 ที่ผ่านมา ผู้เขียนเข้าไปรับฟังการเสวนาประเด็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวรอบอ่าวปัตตานีของผู้ประกอบการชุมชน มีชาวบ้านท่านหนึ่งแสดงความคิดเห็นว่า หลังจากมีการขุดลอกอ่าวปัตตานีแล้ว เขานำเรือออกจากฝั่งยากขึ้น เนื่องจากพื้นที่รอบอ่าวปัตตานีดูเหมือนจะตื้นเขินมากกว่าเดิม ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวรอบอ่าวปัตตานีจากการรับฟังในเวทีดังกล่าวจึงนำมาสู่การกำหนดแนวทางการนำเสนอเนื้อหาต่าง ๆ ของวารสารชุมชนมีแลเล่มนี้ด้วยเช่นกัน

สำหรับรายละเอียดของโครงการขุดลอกอ่าวปัตตานีนั้น ปรากฏอยู่ในสื่อออนไลน์จำนวนมาก ซึ่งทุกท่านสามารถเข้าไปศึกษาถึงรายละเอียดต่างๆ ของโครงการได้ รวมถึงปัญหาจากการดำเนิน

โครงการดังกล่าวที่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนมีผู้ส่งเรื่องร้องเรียนเข้าสู่การพิจารณาคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) เมื่อปี 2565 โดยมีหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ถูกร้อง 2 หน่วยงาน ซึ่งเมื่อต้นปี 2567 ที่ผ่านมา กสม.เห็นว่าโครงการดังกล่าวมีการละเมิดสิทธิชุมชนและสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุผลว่า 1) การกำหนดวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อโครงการดังกล่าวไม่เป็นไปตามหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ 2) การกำกับดูแลโครงการ พบว่าการกำกับดูแลไม่ให้การดำเนินโครงการเกิดผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมไม่ดีเพียงพอ ดังจะเห็นได้จากการที่อ่าวปัตตานียังคงตื่นเขินทำลายระบบนิเวศ และส่งผลกระทบต่อชุมชน และ 3) ผลกระทบต่อชุมชนและระบบนิเวศ พบว่าอ่าวปัตตานียังคงประสบปัญหาการตื่นเขินเกิดการฟุ้งกระจายของตะกอนดินและทรายเป็นวงกว้าง เกิดดอนสันทรายที่กระทบการต่อไหลเวียนของน้ำ ไม่เพียงแต่เป็นการทำลายธรรมชาติเท่านั้น

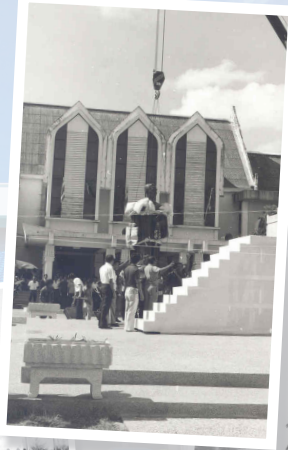
แต่ยังกระทบต่อวิถีชุมชน

กสม.ยังมีข้อเสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเร่งดำเนินการดำเนินโครงการที่จะกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของอ่าวปัตตานีเป็นระยะเวลา 3-5 ปี เพื่อให้ระบบนิเวศที่เสียหายจากการดำเนินโครงการดังกล่าวได้ฟื้นฟูตามธรรมชาติ มีการรับฟังความคิดเห็นจากภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่เพื่อกำหนดแผนการแก้ปัญหาอ่าวปัตตานี การฟื้นฟูเยียวยาด้านอาชีพของประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ และนำแนวทางการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินโครงการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย

หากทุกท่านอ่านมาถึงย่อหน้านี้แล้ว อาจจะรู้สึกว่าการฟื้นฟูอ่าวปัตตานีดูจะไม่ค่อยมีความหวังมากนัก เพราะการแก้ปัญหาจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อพัฒนาและฟื้นฟูอ่าวปัตตานีที่เขียนไว้ในหลักการและเหตุผลของโครงการนั้น พอดำเนินการจริงกลับสร้างผลกระทบอื่น ๆ ตามมาอย่างน่าเป็นห่วง ลมหายใจของอ่าวปัตตานีจะเป็นอย่างไร ท่านผู้อ่านคงพอคาดเดาสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้

ผศ.ดร.กิริยาจณ์ ใคนุ่นนา

บรรณาธิการวารสารรัฐสมิแล

ดอกไม้ที่ชายแดน: กำเนิดและการเติบโต ของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในระยะกึ่งศตวรรษ ตอนที่ 1 บริบทประวัติศาสตร์ วิสัยทัศน์ และความຍອກຍ້ອນ

โดย: พิเชฐ แสงทอง

เกริ่นนำ

พ.ศ. 2567 ถือเป็นปีที่ครบวาระ 50 ปี หรือกึ่งศตวรรษของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี มหาวิทยาลัยและคณะได้ดำเนินการสร้างสรรค์กิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นมาอย่างต่อเนื่องเพื่อแสดงความทรงจำและรำลึกอย่างเป็นพิเศษในวาระสำคัญนี้ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการหวนรำลึกและทบทวนความทรงจำดังกล่าว โดยมุ่งหมายที่จะเรียบเรียงข้อมูลข้อเท็จจริงเท่าที่ปรากฏและปะติดปะต่อได้ตามเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองต่าง ๆ ในสารบบของการบันทึกข้อมูลที่กะพร่องกะแพร่งของสังคมไทย ภาพปรากฏของการกำเนิดและเติบโตของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ในบทความนี้จึงอาจถือได้ว่าเป็นภาพจากข้อมูลเพียงบางส่วนเท่าที่การค้นคว้าแสวงหาจะเอื้อมมือไปถึงได้ ในระยะเวลาอันจำกัด ผู้เขียนตระหนักดีว่าการเขียนอดีตย่อมไม่อาจได้ภาพอดีตที่สมบูรณ์ครบถ้วนจริง ๆ อดีตในข้อเขียนนี้จึงเป็นการสร้างภาพตัวแทนอดีตที่เกิดจากจินตนาการของปัจจุบัน

จินตนาการเรื่องมหาวิทยาลัยในภาคใต้ ก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ กำเนิดและเติบโตขึ้นมาจากการขยายตัวของ การดำเนินการตามนโยบายการศึกษาส่วนภูมิภาคของรัฐบาลไทยในช่วงปลายทศวรรษ 2500 โดยในห้วงเวลานั้น ประเทศไทยมุ่งเร่งรัดพัฒนาประเทศตามแบบแผนของตะวันตก ได้มีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ขึ้นมาเป็นเข็มทิศชี้ทางการพัฒนาให้ทันสมัย แผนแรก การจัดการศึกษาแบบใหม่ที่ทั่วถึงทั่วทุกภูมิภาคเป็นแผนหนึ่งในการดำเนินการนี้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์จึงได้รับการดำริจากรัฐบาลให้จัดตั้งขึ้นบนวัตถุประสงค์เดียวกันกับแผนการจัดตั้งมหาวิทยาลัยในภูมิภาคอื่น คือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในภาคเหนือ และมหาวิทยาลัยขอนแก่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อย่างไรก็ดี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในจินตนาการของคณะผู้ดำรงขณะนั้นก็มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจาก 2 มหาวิทยาลัยข้างต้น กล่าวคือ ด้วยลักษณะพื้นที่ คณะกรรมการฯ มุ่งหมายที่จะให้มหาวิทยาลัยกระจายอำนาจและการดำเนินการออกไปครอบคลุมพื้นที่ภาคใต้ตอนล่างทั้งหมด จึงเห็นว่าการรูปแบบของมหาวิทยาลัยควรจะเป็นมหาวิทยาลัยหลายวิทยาเขต มีคณะวิชาต่าง ๆ กระจายออกไปทั่วบริเวณ 4 จังหวัดภาคใต้ โดยให้มีศูนย์กลางบริหารหลักอยู่ที่จังหวัดปัตตานี เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน มีมรดกทางวัฒนธรรมทรงค่า เป็นเมืองท่าที่มีชื่อเสียงมาก่อน

รูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะดังกล่าว มุ่งหมายเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนที่เห็นความสำคัญของการศึกษามากขึ้น นับสำคัญจึงเป็นการกระจายโอกาสทางการศึกษาไปสู่ท้องถิ่นยกระดับการศึกษาในชนบท อันจะส่งผลต่อการพัฒนาภูมิภาคด้วย

หากพิจารณาถึงรากเหง้าทางความคิดของรัฐบาล จะพบว่าหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ 24 มิถุนายน 2475 นโยบายที่จะกระจายอำนาจและโอกาสทางการศึกษา เพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงการศึกษาสมัยใหม่เกิดขึ้นอย่างจริงจังและกว้างขวาง เนื่องจากเป็นวิถีทางสำคัญในการสร้างแบบของประชาชนเพื่อรองรับกับการปกครองใหม่ คือประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข

มีดำริที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาคขึ้นใน พ.ศ. 2484 อันเป็นช่วงเวลาที่จอมพล แปลก พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (ครั้งที่ 1) โดยรัฐบาลหมายที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยภูมิภาคขึ้น 3 แห่ง คือ ภาคเหนือ ที่จังหวัดเชียงใหม่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่จังหวัดอุบลราชธานี และภาคใต้ ที่จังหวัดสงขลา อย่างไรก็ตาม ดำริดังกล่าวก็ยังไม่ได้ดำเนินการสานต่อใด ๆ เหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งปะทุขึ้นในจังหวัดชายฝั่งต่าง ๆ ของไทย โดยเฉพาะทางจังหวัดอ่าวไทยของภาคใต้เมื่อเช้าตรู่วันที่ 8 ธันวาคม 2484 ก็เกิดขึ้น ทำให้การดำเนินตามดำริต้องหยุดชะงัก แม้กระทั่งสงครามสงบลงใน พ.ศ. 2488 ก็ยังไม่อาจสานต่อได้ เนื่องจากความเสียหายจากห้วงสงครามกว่า 4 ปีที่ต้องรอกการฟื้นฟู

กระทั่งเข้าสู่สมัยจอมพลถนอม กิตติขจร พ.ศ. 2501 นโยบายการพัฒนาการศึกษาในระดับอุดมศึกษากลับมาอีกครั้ง มีการรวมเอามหาวิทยาลัย 5 แห่ง ซึ่งมีอยู่ในส่วนกลางขณะนั้น คือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ (มหิดล) เข้าไปอยู่ในสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ดำริเรื่องการจัดตั้งมหาวิทยาลัยในภูมิภาคจึงถูกปิดฝุ่นใหม่ เนื่องจากการพัฒนาสู่ความทันสมัย จำเป็นที่จะต้องทำให้เกิดศูนย์กลางการพัฒนาการศึกษาในแต่ละภูมิภาคด้วย ทั้งช่วยแก้ปัญหาการอพยพเข้าสู่กรุงเทพมหานคร และการอพยพไปศึกษาต่อ

ต่างประเทศ ซึ่งมีรายงานเป็นตัวอย่างว่าในปี 2504 มีนักเรียนไทยไปเรียนต่างประเทศมากกว่า 2,000 คน สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายสูงถึง 35 ล้านบาทต่อปี โดยรัฐบาลคำนวณพบว่า จำนวนเงินนี้สูงกว่า 2 เท่าของงบประมาณที่ใช้ดำเนินงานของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (George L. Harris, 1963, pp.184 - 186)

คำริชของรัฐดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าในภูมิภาคต่าง ๆ เกิดความตื่นตัวด้านการศึกษาระดับอุดมศึกษาเป็นอย่างสูงยิ่ง โดยเฉพาะใน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ไม่เพียงเกิดความตื่นตัวต่อการศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยเท่านั้น แต่เงื่อนไข และบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เป็นการเฉพาะ ทำให้เกิดการอพยพเพื่อการศึกษาทางศาสนาสูงขึ้นอีกด้วย โดยเฉพาะตั้งแต่ทศวรรษ 2490 - 2500 เป็นต้นมา การอพยพเพื่อการศึกษาต่อในเยาวชนในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ จึงมีทั้งเข้าสู่กรุงเทพมหานคร และไปต่างประเทศ เช่น อินโดนีเซีย มาเลเซีย และสิงคโปร์ ตลอดจนจนประเทศทางตะวันออกกลาง เช่น ซาอุดีอาระเบีย ลิเบีย ซีเรีย เป็นต้น (พิเชฐ แสงทอง, 2553)

แผนการจัดตั้งมหาวิทยาลัยภาคใต้ได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมกระทรวงมหาดไทย ในวาระการประชุมครั้งที่ 12/2505 วันที่ 4 เมษายน ต่อมาวันที่ 31 สิงหาคมปีเดียวกัน กระทรวงมหาดไทย ก็ได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นพิจารณาหาสถานที่ ก่อตั้ง จัดทำแผนดำเนินงาน และประสานงานต่างประเทศเพื่อความช่วยเหลือและร่วมมือด้านอุปกรณ์และวิชาการเพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาภาคใต้ โดยคณะกรรมการได้ประชุมกันครั้งแรก ในวันที่ 15 ตุลาคม 2505 มีมติให้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยที่บริเวณทุ่งนเรนทร์ ตำบลบ่อทอง อำเภอหนองจิก บนเนื้อที่ประมาณ 1,500 ไร่ มอบหมายให้นำนกผิงเมืองออกแบบแปลน โดยจะเปิดสอนด้านวิศวกรรม และเกษตรกรรมก่อน ภายใต้ความช่วยเหลือจากประเทศเยอรมันและเดนมาร์ก

แผนจัดตั้ง “ศูนย์ปัตตานี” สะดุดครั้งที่ 1

การถึงแก่กรรมของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีเมื่อ 8 ธันวาคม 2505 ทำให้การดำเนินงานตามมติคณะอนุกรรมการต้องสะดุดหยุดลงร่วม 1 ปีเศษ ในเดือนธันวาคม 2506 หลังการตั้งรัฐบาลใหม่ คณะกรรมการพัฒนาภาคใต้ชุดใหม่ก็ได้รับการแต่งตั้งใหม่อย่างเป็นทางการในเดือนมกราคม 2507 พันเอกถนัด คอมันตร์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ เป็นประธาน โดยท่านได้ลงพื้นที่สำรวจสถานที่จัดสร้างด้วยตนเอง 2 ครั้ง ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศจึงประสานงานต่างประเทศลงพื้นที่ด้วยในการสำรวจครั้งที่ 2 ระหว่างวันที่ 8-11 เมษายน 2508 มีเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทยร่วมสำรวจความเป็นไปได้

การลงพื้นที่อย่างเป็นทางการครั้งนี้ได้กลายเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ คือแผนการก่อสร้างที่ทุ่งนเรนทร์ อำเภอหนองจิก ถูกยกเลิกไป เนื่องจากอยู่ห่างไกลจากตัวเมืองถึง 15 กิโลเมตร คณะกรรมการเห็นว่ามหาวิทยาลัยควรตั้งที่ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมืองแทน เนื่องจากเป็นศูนย์กลางหน่วยราชการ ปัตตานีเคยเป็นเมืองสำคัญ ในช่วงการปกครองแบบมณฑล เมืองนี้ก็เป็นที่ตั้งของสำนักงานมณฑล แต่ขณะนั้นสภาพเมืองมีความถดถอยเสื่อมโทรม ด้วยการพัฒนาที่จังหวัดสงขลาและจังหวัดยะลาอย่างเห็นได้ชัด หากได้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นเป็นศูนย์กลางวิทยาเขตที่นี้จะช่วยฟื้นฟูให้เมืองกลับมาคึกคัก เป็นแหล่งความเจริญเหมือนในอดีตได้

ขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแผนจากอำเภอหนองจิกมายังอำเภอเมืองก็ยังมีเหตุผลในเชิงภูมิศาสตร์ด้วย กล่าวคือ ปัตตานีอยู่กลาง 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ สามารถเดินทางไปยังจังหวัดอื่น ๆ ทั้งสงขลา นราธิวาส ยะลา และสตูล ได้สะดวก เมื่อประกอบกับมีประชาชนตลอดจนพ่อค้าพาณิชยในพื้นที่กระตือรือร้นอยาก

จะให้มหาวิทยาลัยในเมืองมาก ถึงกับแสดงความจำนงบริจาคที่ดินผืนใหญ่ให้ ประชาชนทั่วไปก็ร่วมกันบริจาคเงินสนับสนุน แสดงให้เห็นความต้องการของท้องถิ่นเป็นอย่างดี คณะกรรมการชุดดังกล่าวจึงตัดสินใจเปลี่ยนแปลงอย่างไม่มีเงื่อนไข การดำเนินงานเรื่องมหาวิทยาลัยภาคใต้ในตำบลรูสะมิแลจึงถือกำเนิดขึ้นอย่างจริงจัง

การจัดตั้งมหาวิทยาลัยภาคใต้เป็นวาระที่ถูกเสนอเข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อ 15 มิถุนายน 2508 คณะรัฐมนตรีรับหลักการ คณะกรรมการแต่งตั้งอนุกรรมการขึ้นอีก 5 ชุด คือ คณะอนุกรรมการจัดทำโครงการ คณะอนุกรรมการจัดทำแผนผังและงบประมาณ คณะอนุกรรมการพิจารณาร่างหลักสูตรการศึกษา คณะอนุกรรมการจัดตั้งคณะแพทยศาสตร์ และคณะอนุกรรมการจัดร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย

ปัตตานีลงเสาเอก แต่งตัวเป็นวิทยาเขต ศูนย์กลาง ตั้ง “คณะวิศวกรรมศาสตร์”

ต่อมาวันที่ 7 กรกฎาคม 2508 คณะกรรมการก่อตั้งมหาวิทยาลัยภาคใต้ ได้เริ่มประชุมหารือกัน ในที่สุดก็มีมติให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยภาคใต้ขึ้นที่จังหวัดปัตตานี หลังจากนั้นจึงมีการแสวงหาพื้นที่ที่เหมาะสม นางซุ้ยลิ้ม ปรีชญากร จึงได้แสดงเจตจำนงบริจาคที่ดินจำนวน 54 ไร่เศษของตนที่ติดชายทะเล ตำบลรูสะมิแลให้เป็นพื้นที่จัดตั้ง ไม่กี่เดือนต่อมา นางซุ้ยลิ้ม วิจารณ์ศุกกิจ ได้บริจาคเพิ่มอีก 2.5 ไร่

ในด้านการก่อสร้างอาคารและการออกแบบ สำนักผังเมืองเป็นหน่วยงานรับผิดชอบวางผังบริเวณมหาวิทยาลัย ส่วนงานอาคาร ตลอดจนภูมิทัศน์ต่าง ๆ ให้กรมโยธาเทศบาลเป็นผู้รับผิดชอบ โดยให้ความสำคัญกับการออกแบบที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมภาคใต้ นอกจากตึกอำนวยการและหอประชุมที่ให้แสดงเอกลักษณ์ไทย

โดยกรมโยธาเทศบาลได้ส่งเจ้าหน้าที่เดินทางไปสำรวจคุณสมบัติของดินเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2508 เริ่มสร้างอาคาร “คณะวิศวกรรมศาสตร์” ก่อน ตามด้วยอาคารบ้านพักบุคลากร ซึ่งจะตั้งข้าราชการจากหลาย ๆ หน่วยงาน ทั้งส่วนกลางและท้องถิ่นเข้ามา การดำเนินการดังกล่าวสำเร็จในเบื้องต้น อาคารและบ้านพักสามารถใช้การได้ งบประมาณทั้งสิ้น 30 ล้านบาท

ความพร้อมดังกล่าว ทำให้มีการเปิดรับนักศึกษา รุ่นแรกในปีการศึกษา 2510 เปิดรับนักศึกษาคณะวิศวกรรมศาสตร์ได้ 50 คน โดยจะดำเนินการสอนที่ศูนย์ปัตตานี อย่างไรก็ดี เมื่อใกล้เปิดเรียน คณะกรรมการระดับอุดมศึกษากลับเห็นว่าการดำเนินงานก่อสร้างอาคารเรียน หอพักนักศึกษา และการติดตั้งวัสดุอุปกรณ์การศึกษาวិทยาศาสตร์ และการเตรียมอาจารย์วิศวกรรมยังไม่พร้อม จึงเสนอให้มหาวิทยาลัยภาคใต้ฝากนักศึกษาจำนวน 50 คน ที่ได้รับการคัดเลือกแล้วดังกล่าวไปเรียนที่คณะวิทยาศาสตร์ การแพทย์ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ (มหิดล) ในปีแรกไปก่อน จนกว่าปัตตานีจะพร้อม

ขณะนั้นการปรับปรุงบริเวณและพื้นที่เพื่อก่อสร้างอาคารคณะวิศวกรรมศาสตร์และอาคารบริหาร ศูนย์กลางของมหาวิทยาลัยเป็นไปอย่างคึกคักและมีความหวัง มีการเตรียมการบรรจุอาจารย์และข้าราชการ จัดทำหลักสูตร และร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยภาคใต้ แม้ว่านักศึกษารุ่นแรกจะต้องไปเรียนไกลถึงกรุงเทพฯ ก็ตาม

ในขณะนั้นชาวปัตตานีรับรู้ร่วมกันว่า แผนของมหาวิทยาลัยคือการเปิดสอน “คณะวิศวกรรมศาสตร์” เป็นคณะแรกในปี 2510 ที่ศูนย์รูสะมิแล โดยจะเปิดแผนกไฟฟ้าและช่างกล เพียง 2 สาขาวิชา รับนิสิตรุ่นแรกประมาณ 60 คน (แต่รับจริงได้ 50 กว่าคน) ต่อไปจะเปิดแผนกวิศวกรรมโยธา ส่วนคณะแพทยศาสตร์จะเปิดที่สงขลา ให้โรงพยาบาลสงขลาทำหน้าที่ร่วมสอน

และเป็นโรงพยาบาลร่วมฝึกก่อนที่คณะแพทยศาสตร์จะได้มีโรงพยาบาลเป็นแหล่งฝึกของตนเอง ส่วนคณะครุศาสตร์ ก่อตั้งที่เขาตุ้ม จ.ยะลา โดยได้ให้ส่วนราชการเตรียมที่ดินเพื่อก่อสร้างอาคารเรียนและทำการไว้ให้พร้อม

คณะอื่น ๆ ที่จะก่อตั้งขึ้นตามลำดับถัดไปคือ คณะเกษตรศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ และคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี แต่ละคณะจะไปอยู่ที่วิทยาเขตใด ยังไม่เป็นที่ยุติ ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าแนวคิดในการก่อตั้งคณะนั้น คณะกรรมการได้แนวการออกแบบคณะมาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผสานกับแนวคิดเรื่องการส่งเสริมการสร้างบัณฑิตให้เชี่ยวชาญวิชาชีพเฉพาะที่แพร่หลายขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 (ดังที่เกิดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และมหาวิทยาลัยศิลปากร)

ส่วนชื่อมหาวิทยาลัยก็ใช้ชื่อ “มหาวิทยาลัยภาคใต้” ตามเจตนารมณ์ของคณะกรรมการพัฒนาภาคใต้ดั้งเดิม เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการส่งเสริมการอุดมศึกษาในส่วนภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ อย่างไรก็ดี ต่อมาก็มีพระราชทานชื่อมหาวิทยาลัยลงมาใหม่เป็น “มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์” ราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ 12 มีนาคม 2511 เผยแพร่พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พ.ศ.2511 อย่างเป็นทางการให้ไว้ ณ วันที่ 4 มีนาคม ผู้รับสนองพระบรมราชโองการคือ จอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ท้ายพระราชบัญญัติระบุเหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้คือ “เพื่อให้มีสถาบันการศึกษาและวิจัยในภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การพัฒนาประเทศอย่างยิ่ง...”

จุดเปลี่ยน!! ย้าย “วิทยาเขตศูนย์กลาง” ไปหาดใหญ่

ขณะที่ชาวปัตตานีกำลังชื่นมื่นอยู่กับความหวังว่าจังหวัดของตนกำลังจะเป็นศูนย์กลางของสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกของภาคใต้นั้น แผนดำเนินงานวิทยาเขตศูนย์กลางที่ปัตตานีต้องสะดุดหยุดลงอีกครั้ง ก่อนการออกพระราชบัญญัติเพียงไม่นาน ภายหลังคณะกรรมการจัดตั้งมหาวิทยาลัยภาคใต้ได้แต่งตั้ง ดร.สตางค์ มงคลสุข อธิการบดีมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ (มหิดล) ในขณะนั้น เป็นกรรมการเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2510 เนื่องจากก่อนหน้านี้ ดร.สตางค์ ในฐานะอธิการบดีมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ (มหิดล) ได้ให้ความร่วมมือรับภาระการจัดการเรียนการสอนนักศึกษาคณะวิศวกรรมศาสตร์ จากปัตตานีรุ่นแรก โดยจัดแบ่งสถานที่ของคณะวิทยาศาสตร์ให้ใช้เป็นสถานที่ทำการชั่วคราวของมหาวิทยาลัยภาคใต้ก่อน โดยได้ช่วยวางแผนผังห้องปฏิบัติการเคมี ฟิสิกส์ พร้อมจัดหาอุปกรณ์เท่าที่จำเป็นให้

ต่อมาเมื่อเดือนพฤษภาคม 2510 ดร.สตางค์ ในฐานะกรรมการที่ได้รับการแต่งตั้งเข้าไปใหม่ พร้อมคณะอีก 4 คน คือ ดร.ประดิษฐ์ เชยจิตร ดร.ปรีดา วิบูลย์สวัสดิ์ ดร.นาท ตันตวิรุฬห์ อ.เย็นใจ เลหาภณิษฐ์ และนายนิพนธ์ มาศะวิสุทธิ์ ข้าราชการสภาการศึกษาแห่งชาติได้เดินทางลงมายังปัตตานี ตรวจเยี่ยมที่ตั้งของมหาวิทยาลัย ณ ตำบลลุสมิแล จังหวัดปัตตานี คณะตรวจเยี่ยมนี้พิจารณาว่าที่ดินที่มีลักษณะอ่อนนุ่ม เป็นดินลุ่ม ดังนั้น อาคารโรงฝึกงานคณะวิศวกรรมศาสตร์ที่ก่อสร้างไว้แล้วไม่เหมาะสมที่จะรองรับเครื่องจักรกลหนัก ๆ และความสั่นสะเทือนมาก การที่จะแก้ไขโดยออกแบบอาคารเพิ่มเติมให้มีรากฐานแข็งแรงเป็นพิเศษจำเป็นต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก

คณะตรวจเยี่ยมของ ดร.สตาจค์ ยังชี้ด้วยว่า แผ่นดินที่รัฐสมิแลยังไม่เหมาะสมในแง่ภูมิศาสตร์อีกด้วย กล่าวคือ ท่าเลที่ตั้งริมทะเล อาจจะมีไอน้ำเค็มทำให้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ และเครื่องจักรกลชนิดละเอียดเป็นสนิมได้ง่าย หรือมีอายุการใช้งานน้อยลง ค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาและซ่อมแซมจะสูงมาก ทีม ดร.สตาจค์ ทำรายงานว่า

“ถ้าต้องการสร้างมหาวิทยาลัยภาคใต้แล้ว ก็จำเป็นต้องทำให้เป็นมหาวิทยาลัยชั้นหนึ่งจริง ๆ ถ้าจะทำเพียงให้เป็น *Glorified Technical College* แล้ว ก็อย่าทำเสียเลยดีกว่า เพราะมหาวิทยาลัยแห่งนี้จะต้องได้รับการเปรียบเทียบกับแต่เฉพาะมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ในประเทศเท่านั้น ยังต้องเปรียบเทียบกับมหาวิทยาลัยต่างประเทศอีกด้วย ถ้าทำไม่ดีแล้ว ก็จะมีผลเท่ากับเป็นการโฆษณามหาวิทยาลัยต่างประเทศไปในทางอ้อม”

รายงานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายของการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเรื่องการยับยั้งเยาวชนไทยที่เริ่มออกจากท้องถิ่นไปศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาในกรุงเทพฯ และในต่างประเทศดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

แต่นัยยะสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ชุดสำรวจตรวจเยี่ยมเห็นว่าพื้นที่ที่ปัตตานีไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนาให้มหาวิทยาลัยภาคใต้เป็น “มหาวิทยาลัยชั้นหนึ่ง” ได้ จะเป็นได้ก็แต่เพียงวิทยาลัยเทคนิคเท่านั้น อันจะทำให้ไม่สามารถแก้ปัญหาเรื่องการออกไปเรียนต่างประเทศของคนไทยในขณะนั้นได้ตามความมุ่งหมายสำคัญ เนื่องจากมหาวิทยาลัยที่จะก่อตั้งขึ้นมารองรับ ญ.รัฐสมิแลไม่มีศักยภาพ พื้นที่รัฐสมิแลไม่เหมาะสมต่อการสร้างคณะวิทยาศาสตร์และคณะวิศวกรรมศาสตร์ หรือคณะอื่น ๆ ทางด้านวิชาชีพ และวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี

อย่างไรก็ดี ในข้อเขียนอีกเรื่องหนึ่ง ดร.สตาจค์ ซึ่งเขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2512 ได้สะท้อนให้เห็นว่า ปัจจัย

สำคัญที่ทำให้คณะกรรมการฯ เปลี่ยนมติจากการตั้ง ศูนย์กลางที่ปัตตานีไปยังคอหงส์ หาดใหญ่ นั้น เป็นเพราะการได้รับที่บริจาคที่ “กว้างใหญ่ และสวยงามกว่า” ทำให้พื้นที่หาดใหญ่มีความโดดเด่นขึ้นมาทันที “คณะกรรมการมีความคล่องตัวในการดำเนินงาน”

คำอธิบายดังกล่าวตอกย้ำให้เห็นว่าในจินตนาการของ ดร.สตาจค์ และทีมงานของท่าน เห็นว่าที่ตั้ง ญ.รัฐสมิแล มีศักยภาพอันจำกัด กล่าวคือไม่เพียงแต่เหตุผลเรื่องสภาพอากาศที่อาจส่งผลเสียต่อเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (ดังที่เข้าใจกันทั่วไป) เท่านั้น แต่เรื่องความคล่องตัวในการดำเนินงานของคณะกรรมการฯ ก็เป็นปัจจัยที่ส่งผลอย่างสำคัญ คณะกรรมการดำเนินงานเทียบกันระหว่าง 2 ศูนย์แล้ว เห็นว่าศูนย์รัฐสมิแลมีอุปสรรคในการดำเนินงานของคณะกรรมการมากกว่า เมื่อประกอบกับการได้รับบริจาคที่ดินผืนใหญ่กว่า ศูนย์หาดใหญ่จึงกลายเป็นเป้าหมายหลักแทนศูนย์รัฐสมิแล ดังตอนหนึ่งว่า

“ในครั้งแรก คณะกรรมการดำริจะให้ศูนย์ที่จังหวัดปัตตานีนี้เป็นที่ตั้งของคณะวิศวกรรมศาสตร์ แต่ต่อมาเมื่อคุณหญิงหลง อรรถกระวีสุนทร ได้มีจิตศรัทธาทูลเกล้าถวายที่ดินที่ตำบลคอหงส์ อำเภอเมืองหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา จำนวน 690 ไร่ เมื่อพระราชทานแก่มหาวิทยาลัยแล้ว ก็ทำให้คณะกรรมการมีความคล่องตัวในการดำเนินงาน และการวางแผนของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ได้ดียิ่งขึ้น เพราะที่ที่ได้รับใหม่จากคุณหญิงหลงนี้มีอาณาเขตบริเวณกว้างใหญ่ สวยงาม เหมาะสมที่จะสร้างเป็นมหาวิทยาลัยชั้นหนึ่งต่อไปได้ ฉะนั้น คณะกรรมการฯ จึงได้เปลี่ยนการวางรูปคณะวิชาต่าง ๆ เสียใหม่” (สตาจค์ มงคลสุข, 2512)

อย่างไรก็ดี เนื่องจากรัฐบาลได้ลงทุนไปกับการก่อสร้างอาคารสำหรับคณะวิศวกรรมศาสตร์ บ้านพักพนักงาน และโครงสร้างพื้นฐานบางอย่างร่วม 30 ล้านบาทแล้ว คณะตรวจเยี่ยมของ ดร.สตาจค์ จึงเสนอ

ว่าก็ควรใช้สถานที่ให้เป็นประโยชน์เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม คือ ให้ตั้งคณะศึกษาศาสตร์และด้านอักษรศาสตร์แทน โดยให้ศูนย์ที่ปัตตานีเป็นหน่วยที่ทำนุบำรุง เป็นศูนย์กลางทางการสอนด้านศิลปศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยซื้อที่ดินเพิ่มเติมอีก 136 ไร่เพื่อขยายเป็นที่ตั้งโรงเรียน สาธิตเพื่อดึงดูดนักเรียนจากจังหวัดต่าง ๆ ในภาคใต้เข้ามาปัตตานีด้วย โดยโรงเรียนจะรับหน้าที่ป้อนนักศึกษาให้แก่มหาวิทยาลัย เป็นการแก้ปัญหาการขาดแคลนคนในด้านต่าง ๆ อันเนื่องมาจากปัญหาผู้ที่สำเร็จการศึกษาแล้วหนีไปประกอบอาชีพในต่างประเทศ หรือในภูมิภาคอื่น

รับรู้กันโดยทั่วไปในปัจจุบันว่าปัญหาของสถานที่ตั้งที่ปัตตานีนี้นั้นมีหลายอย่าง โดยเฉพาะการอยู่ติดทะเลเป็นดินเลน ที่ลุ่ม น้ำท่วมถึง ดร. สดางค์ ได้เคยเล่าเรื่องนี้ไว้ว่า ที่ดินบริเวณนี้มีเพียง 50 ไร่เศษ เมื่อรวมกับที่ซื้อเพิ่มเติมอีก 136 ก็ยังแคบกว่าที่หาใหญ่ที่ได้รับบริจาคมากถึง 690 ไร่ ด้วยเหตุนี้ในระยะแรกศูนย์ปัตตานีจึงถูกกำหนดเป้าหมายใหม่ ให้เป็นแหล่งผลิตบัณฑิตด้านครูชั้นปริญญาด้านศึกษาศาสตร์ อักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ อีกทั้งให้ศูนย์แห่งนี้มีส่วนช่วยในการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมของชาวไทยทั้งพุทธและมุสลิมได้มากที่สุด

ทั้งนี้ จุดมุ่งหมายที่แปรเปลี่ยนไปประการหลังสุดนี้เองที่ได้กลายเป็นรากฐานให้มีการก่อตั้งคณะมนุษยศาสตร์ ขึ้นมาเป็นคณะที่ 2 ของวิทยาเขตในเวลาต่อมา

การกำเนิดและการเติบโตของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

เพียงไม่กี่ปี หลังเป็นอันยุติว่าศูนย์กลางของมหาวิทยาลัยภาคใต้ควรไปตั้งอยู่ที่หาดใหญ่แทนปัตตานีตามแผนและการดำเนินการเดิม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ก็ได้รับ

การก่อตั้งขึ้นด้วยความคาดหวังของมหาวิทยาลัยในด้านการผลิตบัณฑิตด้านภาษา ศิลปะ วัฒนธรรม รวมถึงให้คณะได้สะท้อนบทบาททางด้านการทำนุบำรุงและสืบสานศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักประการหนึ่งของมหาวิทยาลัย

โดยก่อนหน้านั้น ในช่วงปี พ.ศ. 2512 - 2514 นโยบายของมหาวิทยาลัยยังต้องการที่จะจัดตั้งแยกออกจากกันเป็น 2 คณะ ดังปรากฏในการจัดทำโครงการพัฒนาในช่วงเวลานั้น 8 โครงการ มีโครงการใหม่ที่จะดำเนินการต่อไป 4 โครงการ โดย 2 ใน 4 โครงการคือ โครงการจัดตั้งคณะสังคมศาสตร์ และโครงการจัดตั้งคณะมนุษยศาสตร์

อย่างไรก็ดี ในที่สุด เมื่อมีการดำเนินการจริง ๆ ในแผนพัฒนาระยะที่ 4 (ของมหาวิทยาลัย) คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ก็ถูกนำมารวมกันโดยใช้ตัวเลขงบประมาณจากแผนโครงการใหม่ที่วางไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 - 2519) โดยเสนอให้มีการใช้งบประมาณเพื่อโครงการนี้ ในช่วงเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับดังกล่าว เป็นจำนวนเงิน 26.5 ล้านบาทเศษ

การดำเนินการเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2517 โดยมหาวิทยาลัยได้มีคำสั่งมหาวิทยาลัย แต่งตั้ง “คณะกรรมการทำโครงการจัดตั้งคณะมนุษยศาสตร์” ขึ้นมาคณะหนึ่ง มีหน้าที่จัดทำโครงการและหลักสูตรเสนอต่อกรรมการสภามหาวิทยาลัย โดยโครงการครั้งแรกเรียกว่า “โครงการจัดตั้งคณะมนุษยศาสตร์ (Faculty of Humanities) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์”

โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งที่สำคัญ พอจะสรุปได้คือเพื่อส่งเสริมการศึกษา ค้นคว้า และวิจัยทางมนุษยศาสตร์ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการศึกษา ค้นคว้า และวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางสังคม ศาสนา ระเบียบประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชนในจังหวัดภาคใต้

นโยบายสำคัญอีกประการหนึ่ง สัมพันธ์กับเป้าหมายของการบริหารสังคมและการเมืองของรัฐบาลในขณะนั้น คือ เพื่อสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลในการที่จะสกัดกั้นการหลั่งไหลของประชากรไม่ให้เข้าไปอยู่ในกรุงเทพฯ มากเกินไป โดยเฉพาะประชากรในวัยศึกษาเล่าเรียน

ในสาระสำคัญด้านการบริหารแล้ว การตั้งคณะมนุษยศาสตร์ที่ศูนย์ปัตตานีทำให้มีความจำเป็นต้องมีหน่วยงานรับผิดชอบงานส่วนกลางเพื่อความคล่องตัวในการทำงานจากเดิมที่มีแต่กองงานต่าง ๆ 9 กอง อธิการบดีคนที่ 3 คือนายแพทย์สวัสดิ์ สกฤตไทย ได้ริเริ่มให้มี “สำนักอธิการบดี” ขึ้นที่ศูนย์ปัตตานี และเรียกศูนย์ว่า “วิทยาเขต” เป็นครั้งแรกในประเทศไทย (50 ปีสงขลานครินทร์, หน้า 71) โดยให้มีรูปแบบและโครงสร้างคล้ายคลึงกับสำนักงานที่หาดใหญ่ แต่ใช้อัตรากำลังน้อยกว่า

ทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ ได้อนุมัติให้มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี จัดตั้งคณะมนุษยศาสตร์ (Faculty of Humanities) ขึ้นอย่างเป็นทางการตั้งแต่วันที่ 23 เมษายน 2517 โดยจะใช้ชื่อว่า “คณะมนุษยศาสตร์” ตามคำริขอคณะกรรมการดำเนินการ แต่ภายหลังการสถาปนา ก็ตัด สระ อา ออก เนื่องจากไม่มีคำว่า “มนุษยศาสตร์” ในสารบบภาษาไทย (มีแต่คำว่า “มนุษยวิทยา”) ชื่อเป็นทางการของคณะในระยะแรกจึงเรียกว่า “คณะมนุษยศาสตร์” โดยยังไม่มีคำว่า “สังคมศาสตร์” พ่วงเข้าไปด้วย

ขณะเดียวกัน ตามงบประมาณที่ได้รับมาตามแผนพัฒนาแผนที่ 3 ได้มีการก่อสร้างที่มีชื่อเรียกว่า อาคารศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ มหาวิทยาลัยได้มอบให้กรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ออกแบบแปลน ปรากฏว่ากรมอาชีวศึกษาได้ออกแบบอาคารเป็น 4 ส่วน

1. ส่วนที่ใช้เป็นสำนักงานของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และห้องเรียน
2. ส่วนที่เป็นสำนักงานบริการทางการศึกษา
3. ส่วนที่เป็นห้องประชุมและห้องเรียนรวม
4. สำนักงานศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ และการแสดงทางนิทรรศการทางวัฒนธรรมและสังคมของภาคใต้

มหาวิทยาลัยได้มีแจ้งความประกวดราคาการก่อสร้าง อาคารฯ ปรากฏว่า ห้างหุ้นส่วนจำกัดวัฒนา เ็นยิเนียร์ เป็นผู้ประมูลได้ ภายในวงเงิน 8,400,000 บาท เวลาที่ก่อสร้าง 500 วัน โดยทำสัญญาจ้างในวันที่ 4 กรกฎาคม 2520 และสิ้นสุดสัญญาในวันที่ 26 กันยายน 2521 โดยเปิดใช้เป็นสำนักงานคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เป็นห้องเรียน และห้องปฏิบัติการอื่น ๆ ในปี พ.ศ. 2522

หลังการก่อตั้งคณะมนุษยศาสตร์ ศูนย์หรือวิทยาเขตปัตตานีจึงมีคณะอย่างเป็นทางการ 2 คณะ ได้ช่วยเพิ่มปริมาณนักศึกษาของมหาวิทยาลัยทั้ง 2 วิทยาเขต ดังปรากฏตัวเลขในปี 2521 มหาวิทยาลัยมีนักศึกษารวมกัน 2 วิทยาเขตประมาณ 1,600 คน อาจารย์รวม 140 คน โดยนักศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในหอพักมหาวิทยาลัย 5 หอพัก

ในรายงานประจำปีของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปี 2518 ระบุว่า คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์หลัก 3 ด้านด้วยกัน คือ

ด้านการเรียนการสอนเพื่อดำเนินการสอนนักศึกษาในคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และสอนวิชาพื้นฐาน และวิชาการแก่นักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์

ด้านการวิจัย เพื่อศึกษาค้นคว้า วิจัยทางสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะเกี่ยวกับชุมชนที่มีหลายวัฒนธรรม และเกี่ยวกับศาสนา สังคม

ด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เพื่อรวบรวมและแสดงสมบัติทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และ

ศิลปวัฒนธรรม โดยจัดตั้งเป็นศูนย์เพื่อการศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ของประเทศไทย (Center for South Thai Studies) เป็นศูนย์วัฒนธรรมของภาคใต้ และส่งเสริมการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอิสลามศึกษา (Islamic Studies) ซึ่งมีแผนกวิชาการรองรับมาตั้งแต่ต้น

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์เริ่มรับนักศึกษารุ่นแรกในปีการศึกษา 2518 มีนักศึกษาใหม่จำนวน 85 คน โดยจำนวนขยายตัวมากขึ้นตามลำดับเนื่องจากความนิยมในการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่สูงขึ้นทั่วประเทศ ทำให้มีนักศึกษาจากหลากหลายภูมิภาคเดินทางลงมายังปัตตานี

ตาราง 1 แสดงจำนวนนักศึกษาระยะแรก ช่วงปีพ.ศ. 2518 - 2532

พุทธศักราช	จำนวนนักศึกษา
2518	85
2519	147
2520	231
2521	319
2522	408
2523	408
2524	497
2525	ยังไม่พบข้อมูล
2526	ยังไม่พบข้อมูล
2527	159
2528	199
2529	189
2530	243
2531	222
2532	240

ในระยณะนั้นมีการจัดการเรียนการสอนด้านภาษาไทยภาษาตะวันตกภาษาตะวันออกสังคมศาสตร์บรรณารักษศาสตร์ รวมถึงปรัชญาและวัฒนธรรม โดยได้มีการพัฒนาสาขาวิชาเหล่านี้เป็นภาควิชา ในช่วง 4 ปีแรกที่มีการดำเนินการเรียนการสอน มีภาควิชาทั้งสิ้น 4 ภาควิชา 1 หน่วยวิชา คือ

1. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันตก มี 4 แผนกวิชา คือ ภาษาไทย ภาษาจีน ภาษามลายู และภาษาอาหรับ
2. ภาควิชาภาษาตะวันตก มี 2 แผนกวิชา คือ ภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศส
3. ภาควิชาสังคมศาสตร์ มี 7 แผนกวิชา คือ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สังคมศึกษา พัฒนาสังคม รัฐศาสตร์ และโครงการภูมิภาคศึกษา
4. ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์
5. หน่วยวิชาปรัชญาและวัฒนธรรม มี 2 แผนกวิชา คือ ปรัชญาและอิสลามศึกษา

ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันตก มีหัวหน้าภาคเรียงตามลำดับ คือ วันเนาว์ ยูเด็น (ตุลาคม 2518 - พฤศจิกายน 2522) สมปราชญ์อัมมะพันธุ์ (พฤศจิกายน 2522 - พฤศจิกายน 2526) ประพนธ์ เรืองณรงค์ (พฤศจิกายน 2526 - พฤศจิกายน 2527) และเฉลิม มากนวล (พฤศจิกายน 2527)

ด้านการสอน ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันตก จัดการเรียนการสอนด้านภาษาสำหรับหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิตสาขาวิชาภาษาและวรรณคดีไทย ภาษาจีน และภาษามลายู โดยวิชาภาษาและวรรณคดีไทยเน้น 2 ด้าน คือด้านภาษาและการใช้ภาษาไทย และด้านวรรณคดีไทย

ด้านแรกจะศึกษาลักษณะสำคัญของภาษาไทย และวิวัฒนาการภาษาไทยตามทฤษฎีภาษาศาสตร์ รวมทั้งภาษาต่างประเทศที่มีอิทธิพลต่อภาษาไทย

โดยระยะแรกเน้นภาษาบาลี สันสกฤต และเขมร ก่อนจะเสริมด้วยอิทธิพลภาษามลายูด้วยในภายหลัง การศึกษาจะเน้นทฤษฎีทางภาษาศาสตร์และฝึกฝนให้มีการพัฒนาทักษะที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งการแต่งคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยเน้นการแต่งบันเทิงคดีประเภทเรื่องสั้น บทละคร และการเขียนสารคดี

ส่วนด้านวรรณคดีไทย มุ่งเน้นการศึกษาทฤษฎีและลักษณะสำคัญของวรรณคดีทั่วไป วรรณคดีไทย ทฤษฎีการวิจารณ์วรรณคดี งานนิพนธ์ที่สำคัญทุกประเภท ประวัติวรรณคดี วรรณคดีเปรียบเทียบ ชีวิตและงานของกวีที่สำคัญ วรรณกรรมปัจจุบัน คติชาวบ้าน โดยเฉพาะท้องถิ่นภาคใต้ และแบบเรียนภาษาไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ในการเรียนการสอนของภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันตก มีคณาจารย์ที่มีชื่อเสียงระดับชาติหลายคน เช่น มะเนาะ ยูเด็น วันเนาว์ ยูเด็น ประพนธ์ เรืองณรงค์ ดวงมน จิตรจางค์ มัลลิกา คณานุรักษ์ เป็นต้น

คณาจารย์ดังกล่าวได้สร้างสรรค์ตำราด้านภาษาและวรรณคดีที่ได้รับการยอมรับเป็นหนังสือประกอบการศึกษาในระดับอุดมศึกษาหลายสถาบัน เช่น เรื่อง “บทวิเคราะห์ลิลิตพระลอในเชิงวรรณคดีวิจารณ์” (2521) “สุนทรียภาพในภาษาไทย” เขียนโดยดวงมน จิตรจางค์ เรื่อง “ความรู้เกี่ยวกับร้อยกรอง” ของมะเนาะ ยูเด็น และวันเนาว์ ยูเด็น “สนุกกับภาษาไทย” (2121) “ประวัติวรรณคดีสุโขทัย-อยุธยา” (2525) “วรรณคดีเบื้องต้น” (2526) ของวันเนาว์ ยูเด็น เป็นต้น

อาจารย์ที่มีผลงานทางวิชาการและสารคดีเผยแพร่อย่างกว้างขวางท่านอื่น ๆ ยังมีประพนธ์ เรืองณรงค์ ที่เขียนเกี่ยวกับคติชนภาคใต้และวัฒนธรรมชายแดนใต้ ในช่วงทศวรรษ 2520 หลายเล่ม เช่น ตำนานการละเล่นและภาษาชาวใต้ ทักสินสารคดี สมบัติไทยมุสลิม

ภาคใต้ เรื่องเล่าจากชาวใต้ ลำนำลำน้ำใต้ ปักษ์ใต้ ชายแดน เป็นต้น โดยหลังเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงระลอกใหม่ในจังหวัดชายแดนใต้เมื่อปี 2547 หนังสือของประพนธ์ก็ได้รับความสนใจตีพิมพ์ซ้ำบ่อยครั้งจากสำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์ และแพร่วงสำนักพิมพ์ต่อเนื่องจนปัจจุบัน

รวมทั้งมัลลิกา คณานุรักษ์ ที่มีผลงาน เช่น “เปรียบเทียบเพลงกล่อมเด็กไทยมุสลิมภาคใต้กับเพลงชาน้อง” (2524) “เพลงกล่อมเด็กไทยมุสลิมภาคใต้สำหรับคุณหนู” (2526) เป็นต้น

ส่วนสาขาวิชาภาษาจีน เนื่องด้วยบริบทความเป็นพหุวัฒนธรรมของพื้นที่ชายแดนใต้ กลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีนมีบทบาททางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจต่อท้องถิ่นปัตตานีอย่างสูงมาตั้งแต่ต้น การเรียนการสอนภาษาจีนจึงสอดคล้องกับบริบทดังกล่าว สาขาวิชาภาษาจีนจึงเติบโตอย่างต่อเนื่องในระยะแรก โดยการเรียนการสอนยุคเริ่มต้นได้รับความร่วมมือจากนักปราชญ์ท้องถิ่นชาวเชื้อสายจีนในจังหวัดปัตตานี มาเป็นครูผู้ร่วมให้คำปรึกษาในการก่อร่างหลักสูตร โดยมีอาจารย์ผู้เริ่มต้นร่างหลักสูตรคืออาจารย์กัมพล สิริมินันท์ และอาจารย์ก่อศักดิ์ ธรรมเจริญกิจ ด้วยการสนับสนุนจากอาจารย์วิชัย พิพัฒนานุกฤษฎ์ ครูอาวุโส “โรงเรียนจ้อยปัตตานี” ที่มีความเชี่ยวชาญภาษาจีนเป็นอย่างมาก

จึงอาจกล่าวได้ว่า การเกิดขึ้นของหลักสูตรภาษาจีนมีลักษณะเด่นมากในยุคนั้น เนื่องจากมีรากฐานมาจากท้องถิ่น ปราชญ์ท้องถิ่น และมีความสอดคล้องกับลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดชายแดนภาคใต้ สัมพันธ์กับบทบาททางสังคมและเศรษฐกิจของชาวจีนต่อพื้นที่อย่างใกล้ชิด

หลักสูตรภาษาจีนในยุคแรกเน้นการศึกษาภาษาจีนกลาง โดยมุ่งฝึกทักษะทั้ง 4 ด้าน คือ ฟัง พูด อ่าน เขียน เพื่อสร้างพื้นฐานในการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ

มีรายวิชาที่ศึกษาระบบเสียง คำศัพท์ วลี และประโยคที่ใช้ในระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะภาษาจีนที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ตลอดจนภาษาจีนที่ใช้ในวงการธุรกิจ พาณิชยกรรมต่าง ๆ

ขณะเดียวกัน ก็ยังให้ความสำคัญกับการศึกษาด้านวรรณคดีจีนด้วย เนื่องจากเห็นว่าเป็นชุมทรัพย์ทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ที่จะช่วยให้การเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมจีนมีความลึกซึ้งมากขึ้นสอดคล้องกับเป้าหมายของความเป็นศาสตร์แห่งมนุษย์ มีการศึกษาวรรณกรรมจีนทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง เคียงคู่ไปกับการศึกษาวัฒนธรรม ตลอดจนประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีน ภาษาจีนท้องถิ่นในประเทศไทย และอิทธิพลด้านภาษาไทย-จีน เป็นต้น

วิชาเอกที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในระยะเริ่มต้นก็คือภาษามลายู วิชาเอกนี้ถือเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นเป็นอย่างยิ่งของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ส่งผลให้มหาวิทยาลัยมีเอกลักษณ์ที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นสมเจตนารมณ์ของการก่อตั้งคณะและมหาวิทยาลัยด้วย สาขาวิชานี้เน้นการฟัง พูด อ่าน เขียน เป็นพื้นฐานเดียวกันกับลักษณะทั่วไปของสาขาวิชาด้านภาษา โดยให้ความสำคัญกับหลักภาษาพื้นฐาน และการแต่งคำประพันธ์ร้อยแก้ว ร้อยกรอง และการอ่านตีความวรรณคดีมลายูด้วย เพื่อเป็นเครื่องมือในการเข้าใจภาษามลายูที่ลึกซึ้งและรวดเร็วมากขึ้น

ทั้งนี้ ในการเรียนวรรณคดีมลายู จะเน้นศึกษาวรรณกรรมเรื่องสำคัญ ๆ รวมทั้งการศึกษาเชิงประวัติ วัฒนธรรมมลายู ที่สำคัญคือให้ความสำคัญกับการศึกษาภาษามลายูท้องถิ่น และความสัมพันธ์ระหว่างภาษาไทยและภาษามลายู

ภาควิชาที่โดดเด่น สามารถผลิตบัณฑิตรุ่นแรกออกมาได้มากเป็นลำดับที่ 2 อีกภาควิชาคือ ภาษาตะวันตก หัวหน้าภาคในระยะแรกดำรงตำแหน่งตามลำดับดังนี้ วรณี กิมซุน (30 กรกฎาคม 2517) ไพฑูรย์

บุญยะเวศ (15 สิงหาคม 2521) นฤมล กาญจนทัต (1 ตุลาคม 2527) โดยในยุคแรกเริ่มภาควิชานี้มี 2 สาขาวิชาเอก ได้แก่ ภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศส

สาขาวิชาภาษาอังกฤษเปิดสอน 2 แนว คือ แนวภาษาศาสตร์และแนววรรณคดี โดยแนวภาษาศาสตร์เน้นทักษะฟัง พูด อ่าน เขียน ไวยากรณ์ ภาษาศาสตร์ และการแปล รวมทั้งวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง ส่วนแนววรรณคดีจะเน้นการศึกษาเกี่ยวกับวรรณกรรมสมัยต่าง ๆ ทั้งของอเมริกันและอังกฤษ

ส่วนสาขาวิชาภาษาฝรั่งเศส จะเน้นการศึกษาทักษะทั้ง 4 ไวยากรณ์ การฝึกการออกเสียงให้ถูกต้องตามหลักสัทศาสตร์ และศึกษาวรรณกรรมประเภทร้อยแก้ว ร้อยกรอง และบทละคร รวมทั้งอารยธรรมของชาวฝรั่งเศส

สาขาภาษามลายูและสาขาภาษาอังกฤษนี้ยังเป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุนการเติบโตของมลายูศึกษาและอิสลามศึกษา ซึ่งต่อมาในวันที่ 31 ธันวาคม 2532 ได้ยกระดับขึ้นเป็นวิทยาลัยอิสลามศึกษาหน่วยงานระดับเทียบเท่าคณะ โดยในปี 2533 วิทยาลัยได้รับโอนสาขาวิชาอิสลามศึกษา จากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ไปดำเนินการต่อที่นั่น

ในกระบวนการเติบโตของมหาวิทยาลัยใหม่นี้มีอาจารย์ที่มีชื่อเสียงระดับชาติ และสร้างผลงานด้านการแปลเอาไว้ในยุคแรกๆ มีส่วนอย่างสำคัญ คือ ดร.หะสัน หมัดหมาน ซึ่งเป็นอาจารย์รุ่นแรก ๆ ของสาขาวิชาภาษาอังกฤษเป็นผู้วางรากฐานที่สำคัญร่วมด้วย ดร.วรวิทย์ บารู จากสาขาวิชาภาษามลายูนอกจากนี้ทั้ง 2 ท่านยังได้เป็นผู้มีส่วนผลักดันให้มีการก่อตั้ง “โครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรวรรัฐแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” (สังกัดสำนักงานอธิการบดี) ซึ่งมีบทบาทอย่างสูงยิ่งในการสร้างและเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับมลายูศึกษา อาหรับศึกษา และอิสลามศึกษาในประเทศไทย ช่วงทศวรรษ 2530-2540

ภาควิชาภาษาตะวันตกนั้นถือเป็นภาควิชาที่มีความสัมพันธ์กับกำเนิด และการเติบโตของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์อย่างแนบแน่น เนื่องจากเป็นภาควิชาที่มุ่งสร้างทักษะและความรู้แก่นักศึกษาโดยพื้นฐาน คณาจารย์มีความมุ่งมั่นสร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการ ตลอดจนองค์ความรู้ใหม่เพื่อการพัฒนาประสิทธิภาพในการเรียนการสอนตลอดเวลา ขณะเดียวกันก็มีการแตกหน่อออกมาของหลักสูตรภาษาอื่น ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมไทย และบริบทชายแดนภาคใต้อยู่เสมอ

ภาควิชาเริ่มเปิดสอนหลักสูตรภาษาอังกฤษมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 พร้อม ๆ กับหลักสูตรภาษาฝรั่งเศสที่เกิดขึ้นในปีเดียวกัน ก่อนจะมีการปรับปรุงหลักสูตรเรื่อยมา ต่อมาในปี พ.ศ. 2532 จึงได้เปิดสอนด้านภาษาเยอรมันขึ้นเป็นกลุ่มวิชาเลือกเสรี เมื่อได้รับความสนใจจากผู้เรียนมากขึ้น ประกอบกับมีบุคลากรด้านนี้มากขึ้น จึงพัฒนาหลักสูตรเป็นวิชาเอกปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาภาษาเยอรมัน และหลักสูตรวิชาโท ภาษาเยอรมัน เมื่อ พ.ศ. 2538

ในภาควิชาภาษาตะวันตก มีอาจารย์บางท่านที่มีชื่อเสียงระดับชาติ เช่น นฤมล กาญจนทัต ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาในช่วงปี 2527 มีผลงานวิชาการแปล และงานวิจัยร่วมกับคณะนักวิจัยที่มีชื่อเสียง เช่น แปลผลงานเรื่อง *An Essay on Criticism* ของ Graham Hough (ร่วมกับอุบลวรรณ โชติวิสิทธิ์) จัดพิมพ์โดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2532) บทความเรื่อง “นวนิยายที่เลวกับวรรณกรรมที่ยิ่งใหญ่” ของโจเซฟ วูด ครัทซ์ ตีพิมพ์รวมเล่มในงานที่วงการวรรณกรรมโลกและวรรณกรรมไทยยกย่องว่าเป็น “หนังสือมาร์ค ทเวน ศึกษา” เรื่องสำคัญ คือ “วรรณกรรมวิจารณ์” อีกเคิลเบอรี ฟินน์ของมาร์ค ทเวน (เอ็ม. ทอมัส อินจ์ บรรณาธิการ) อันเป็นหนังสือแปลชุด “นวัตน์ เล่มที่ 62” ของสำนักพิมพ์บรรณกิจ

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการและนักแปลจากภาควิชาภาษาตะวันตกอีกท่าน ที่ผลงานแปลได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน คือ สมบัติ เครือทอง อาจารย์ประจำสาขาภาษาฝรั่งเศส มีผลงานแปลวรรณกรรมระดับโลก เช่น เรื่อง เจ้าชายน้อย ของ อองตวน เดอ แซงเตกซูเปรี¹ และ ต้นส้มแสนรัก ของ โจเซ่ เมอโร เดอ วาสคอนเซลอส เป็นต้น วรรณกรรมแปลทั้ง 2 เรื่องนี้ได้กลายเป็นวรรณกรรมแปลคลาสสิกที่นักอ่านชาวไทยประทับใจและยกย่องต่อเนื่องกันมากระทั่งปัจจุบัน ●

ตาราง 2 รายนามคณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	วาระดำรงตำแหน่ง
1.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์มะเนาะ ยูเด็น	2517-2521
2.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์มะเนาะ ยูเด็น	2521-2525
3.	รองศาสตราจารย์วิสิทธิ์ จินตวงศ์	2525-2529
4.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์มะเนาะ ยูเด็น	2529-2533
5.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์มะเนาะ ยูเด็น	2533-2537
6.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประพันธ์ วิเศษรัฐกรรม	2537-2540
7.	รองศาสตราจารย์ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ	2541-2544
8.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สนธยา อนรรฆศิริ	2545-2548
9.	รองศาสตราจารย์ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ	2549-2552
10.	รองศาสตราจารย์ อาหวัง ล่านุ้ย	2553-2556
11.	ศาสตราจารย์ ดร.ปริศน์ ยืนเสน	2557-2560
12.	ศาสตราจารย์ ดร.ปริศน์ ยืนเสน	2561-2565
13.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชิดชัย อุดมพันธ์	2565-ปัจจุบัน

¹ ในปี 2567 เจ้าชายน้อย ยังได้รับการแปลเป็นภาษามลายู โดยอาจารย์แวมายี ปารามัล อาจารย์ประจำสาขาภาษามลายู ในฐานะผู้เชี่ยวชาญภาษามลายูจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง

การเพิ่มมูลค่าเสื้อผ้ามือสองผ่านการออกแบบ ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากนกในอ่าวปัตตานี

Enhancing Secondhand Clothing Value Through Designs
Inspired by Birds of Pattani Bay

โดย: ศุภราภรณ์ ทวนน้อย

สารบัญ

บทความนี้เป็นการเสนอแนวทางการเพิ่มมูลค่าเสื้อผ้ามือสองผ่านการออกแบบลวดลายที่ได้รับแรงบันดาลใจจากนกในอ่าวปัตตานี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง กระบวนการออกแบบเริ่มจากการศึกษาลักษณะของนกที่พบในพื้นที่ คัดเลือกประเภทของนกโดยใช้นกที่พบเห็นได้ทั่วไปและรูปร่างของนกที่มีความแตกต่างกันเพื่อนำมาพัฒนาลวดลายที่สะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ของอ่าวปัตตานี ทำการร่างแบบและออกแบบชุดกราฟิกของนกในอ่าวปัตตานีโดยใช้ชุดสี Natural ของ Kobayashi's Image Color Scale และพิมพ์ลงบนผ้าใบโดยใช้ระบบดิจิทัลนำมาปะติดกับเสื้อผ้ามือสองโดยใช้เทคนิคแพตช์เวิร์กคือการนำผ้าตั้งแต่ 2 ชิ้นขึ้นไป มาเย็บต่อกัน เพื่อสร้างเอกลักษณ์ของจังหวัดปัตตานีให้กับเสื้อผ้ามือสอง เป็นการเสนอแนวทางใหม่ในการพัฒนาเสื้อผ้ามือสองให้มีมูลค่าเพิ่ม พร้อมกับเป็นแนวทางในการสร้างความตระหนักรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : การออกแบบที่ยั่งยืน, การเพิ่มมูลค่าสินค้ามือสอง, นกในอ่าวปัตตานี, ลวดลายผ้า, เสื้อผ้ามือสอง

This article aims to increase the value of second-hand clothing by designing patterns inspired by birds in Pattani Bay, an area with high biodiversity. The design process begins with studying the characteristics of birds found in the area, selecting bird types using common birds and their different shapes to develop patterns that reflect the richness of Pattani Bay. Sketched and designed graphics of the birds of Pattani Bay using Kobayashi's Image Color Scale's Natural color set and printed them on canvas using a digital system. They are then applied to second-hand clothing using a patchwork technique, which involves sewing two or more pieces of fabric together to create a unique identity for Pattani Province for second-hand clothing. This is a new method for developing second-hand clothing with added value. Simultaneously, it sustainably enhances awareness of the environment and culture in the region.

Keywords: Birds of Pattani Bay, Fabric patterns, Secondhand clothing, Sustainable design, Value-added secondhand products

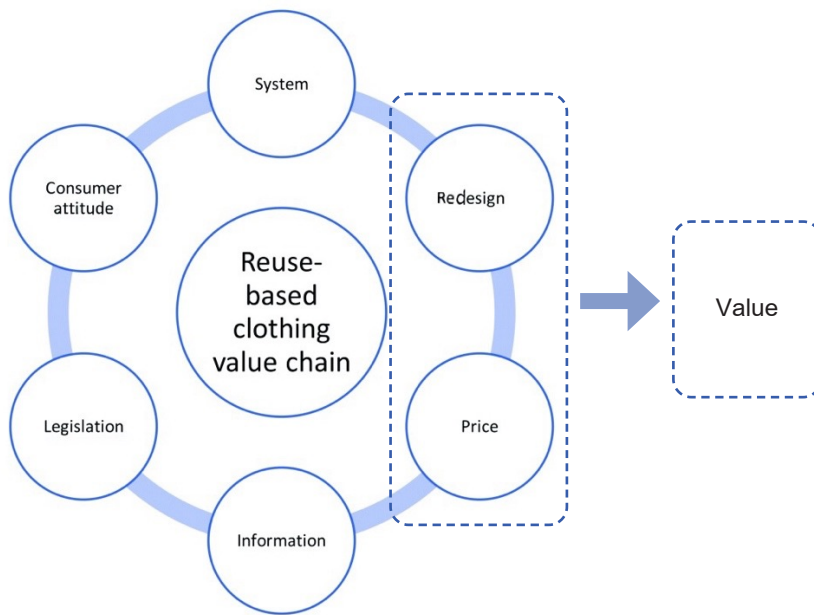
บทนำ

จังหวัดปัตตานี เป็นจังหวัดที่มีความโดดเด่นด้านสังคมพหุวัฒนธรรมอันประกอบด้วยชาวไทยพุทธ ไทยมุสลิมและไทยเชื้อสายจีนซึ่งนอกจากความหลากหลายทางวัฒนธรรมแล้ว ปัตตานียังมีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วยโดยเฉพาะบริเวณอำเภอปัตตานี ซึ่งเป็นแหล่งกับดักตะกอนและแร่ธาตุซึ่งเป็นแหล่งอาหารของสิ่งมีชีวิตหลายชนิด (สมศักดิ์ บัวทิพย์ และธนากร จันทสุพรรณ, 2563) นอกจากนี้จะเป็นแหล่งอาหาร แหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และเป็นพื้นที่ศึกษาได้ ยังเป็นเอกลักษณ์เชิงพื้นที่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างมูลค่าให้กับพื้นที่ได้ ปัตตานียังมีสิ่งที่จะสะท้อนถึงการผสมผสานระหว่างวิถีชีวิต

ท้องถิ่นและอิทธิพลจากภายนอก คือการเติบโตของตลาดนัดเสื้อผ้ามือสอง ซึ่งไม่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการด้านเศรษฐกิจของผู้บริโภค แต่ยังเป็นศูนย์กลางการสร้างสรรควัฒนธรรมย่อย (Subculture) ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คนในพื้นที่ได้ประยุกต์เสื้อผ้ามือสองให้เข้ากับวิถีชีวิตและความชื่นชอบส่วนบุคคล เสื้อผ้าที่มาจากแหล่งต่างประเทศ รวมถึงสินค้าแบรนด์เนมที่ผ่านการใช้งานแล้ว ถูกนำมาตีความใหม่ในบริบทของท้องถิ่น ทำให้เกิดแฟชั่นที่สะท้อนความหลากหลายทางวัฒนธรรมทั้งในด้านสีสันทัน การออกแบบ และการใช้งานในชีวิตประจำวัน (สุกัญญา มุกดาพนธ์, 2552; จูฑารีย์ ศรีสุรัตน์, 2551) ความนิยมในเสื้อผ้ามือสองยังนำไปสู่การพัฒนาอัตลักษณ์เฉพาะของผู้บริโภคในพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นที่มองว่าการเลือกซื้อเสื้อผ้ามือสองไม่เพียงแต่ช่วยลดค่าใช้จ่าย แต่ยังเป็นการแสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์และความเป็นตัวเอง ซึ่งส่งผลให้เกิด “แฟชั่นมือสอง” (Second-hand Fashion) ที่สะท้อนถึงแนวโน้มทางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป (สุรศักดิ์ บุญรอด และเกิดถาวา บุญปรการ, 2559)

การเติบโตของตลาดสินค้ามือสองในปัตตานีเพิ่มขึ้นอย่างมาก ซึ่งสอดคล้องกับโมเดล Reuse-based Clothing Value Chain โดยเมื่อวิเคราะห์การพัฒนาของการเพิ่มมูลค่าของตลาดสินค้ามือสองในจังหวัดปัตตานี ค้นพบความน่าสนใจดังนี้

ในส่วนของระบบ (System) พบว่าระบบของการนำเข้าของเสื้อผ้ามือสอง การค้าส่งและค้าปลีกในพื้นที่จังหวัดปัตตานีเกิดขึ้นเป็นระบบกว่า 50 ปี (จูฑารีย์ ศรีสุรัตน์, 2551) ซึ่งมีแนวโน้มที่จะดำเนินต่อไป ด้านการออกแบบใหม่ (Redesign) พบว่า เริ่มมีแบรนด์เสื้อผ้าที่นำเสื้อผ้ามือสองมาออกแบบใหม่เพื่อเพิ่มมูลค่า เช่น

ภาพ 1 โมเดล Reuse-based Clothing Value Chain
ที่มา : Paras et al. (2018)

แบรนด์ CONCUR. Patchwork ซึ่งเป็นแบรนด์เสื้อผ้ามือสองในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Spring News, 2567) แต่ส่วนใหญ่ยังมีแค่การคัดแยกเกรดของเสื้อผ้ามือสองสำหรับการค้าปลีก การออกแบบใหม่เป็นส่วนสำคัญในการเพิ่มคุณค่าของการนำกลับมาใช้ใหม่โดยการผสมผสานความคิดสร้างสรรค์เข้ากับการพัฒนาสินค้ามือสองที่มีอยู่เดิม ในด้านราคา (Price) พบว่า ด้วยราคาเสื้อผ้ามือสองที่ไม่สูงนักทำให้เกิดแรงดึงดูดในการใช้จ่ายสินค้า แต่เมื่อมีผู้บริโภคเพิ่มขึ้น เกิดการคัดแยกเกรดของสินค้าทำให้สินค้าบางประเภท เช่น สินค้าแบรนด์เนมมือสองมีราคาสูงขึ้น ด้านข้อมูลข่าวสาร (Information) จากการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์และการทำคอนเทนต์โดยอินฟลูเอนเซอร์ เช่น รายการเร่ร่อน (เร่ร่อน, 2567) ที่ช่วยเพิ่มการรับรู้และขยายขอบเขตของตลาดเสื้อผ้ามือสอง โดยการกระจายข้อมูลมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมพฤติกรรม

การใช้ซ้ำและเพิ่มความสามารถในการมองเห็นตลาดสินค้ามือสอง ในด้านการจัดการของหน่วยงานภาครัฐ (Legislation) กิจกรรม Pattani Decoded ครั้งที่ 3 ภายใต้ธีม “Unparalleled” ซึ่งจัดโดยกลุ่มมลาญลิพ่วงร่วมกับสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (CEA) เทศบาลเมืองปัตตานี และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี (Pattani Decoded, 2567) เป็นตัวอย่างของการสนับสนุนที่เน้นการเชื่อมโยงวัฒนธรรมกับเศรษฐกิจท้องถิ่นผ่านเสื้อผ้ามือสอง กรอบแนวคิดนี้ชี้ให้เห็นว่าการสนับสนุนจากภาครัฐและนโยบายที่สอดคล้องกับความยั่งยืนมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับ Reuse-based Clothing Value Chain และในด้านทัศนคติของผู้บริโภค (Consumer Attitude) พบว่า ผู้บริโภคในพื้นที่โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นมองว่า การเลือกซื้อเสื้อผ้ามือสองไม่เพียงแต่ช่วยลดค่าใช้จ่าย แต่ยังเป็นโอกาสในการแสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์และความเป็นตัวเอง โดยวัยรุ่น

ในพื้นที่แต่งกายด้วยสินค้ามือสองตั้งแต่หัวจรดเท้า หรือแม้แต่วัยรุ่นจากนอกพื้นที่ที่มาศึกษาในจังหวัดปัตตานีก็มีการปรับตัวในการบริโภคสินค้ามือสองซึ่งมองว่าเป็นความสนุกและมีสไตล์ (The Cloud, 2567) ส่งผลให้เกิด “แฟชั่นมือสอง” ของวัยรุ่นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งสอดคล้องกับกระแสแฟชั่นของ Gen-Z ในปัจจุบันที่มีความเป็นตัวของตัวเอง และหันมาใส่ใจสิ่งแวดล้อมและบริโภคแฟชั่นมือสองมากยิ่งขึ้น (กัปปล ลิขิตกาญจน์กุล, 2562)

จากการวิเคราะห์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าตลาดเสื้อผ้ามือสองในจังหวัดปัตตานีมีกลไกเป็นไปตาม Reuse-based Clothing Value Chain ซึ่งสะท้อนถึงแนวคิดการบริโภคอย่างยั่งยืน (Sustainable Consumption) โดยมุ่งเน้นการลดของเสียและการใช้ทรัพยากรใหม่ให้น้อยที่สุด การนำเสื้อผ้ามือสองมาใช้ซ้ำ (Reuse) ไม่เพียงช่วยยืดอายุการใช้งานของเสื้อผ้าแต่ยังลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การปล่อย

ภาพ 2 แฟชั่นการแต่งกายของวัยรุ่นในพื้นที่สามจังหวัด
ที่มา : Pattani Decoded (2567)

คาร์บอนจากการผลิตเสื้อผ้าใหม่ และการลดปริมาณของเสียจากเสื้อผ้าที่ทิ้งไปยังหลุมฝังกลบ (Landfill) โดยขณะที่ห่วงโซ่นี้กำลังเข้าสู่วงจรแห่งการเติบโตตามเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Sustainable Development Goals : SDGs) ส่วนหนึ่งที่จะทำให้การหมุนเวียนมีมูลค่าเพิ่มขึ้นคือ การลด การนำมาใช้ซ้ำ การแปรรูปเพื่อนำกลับมาใช้ใหม่ (สำนักสื่อสารความเสี่ยงและพัฒนาพฤติกรรมสุขภาพ (สสพ.), 2566) การออกแบบใหม่ จึงเกิดเป็นอีกแนวคิดในการออกแบบเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้ามือสอง และการออกแบบที่ส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของปัตตานีจะสามารถบอกถึงความจำเพาะของสินค้าในพื้นที่ได้

แนวทางการออกแบบเพื่อเพิ่มมูลค่าโดยมีแรงบันดาลใจจากนกอ่าวปัตตานี

จากเสื้อผ้ามือสองที่มีทั่วไปในท้องตลาด การสร้างเอกลักษณ์ให้กับสินค้ามือสองสามารถสร้างการจดจำไปยังกลุ่มผู้บริโภคได้ โดยจากที่กล่าวถึงเอกลักษณ์ของปัตตานีในหลายด้านความหลากหลายทางชีวภาพในอ่าวปัตตานีซึ่งถือเป็นอีกด้านมีความโดดเด่นกว่าพื้นที่อื่น ๆ เป็นระบบนิเวศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง โดยสิ่งมีชีวิตที่เป็นตัวชี้วัดที่มีความน่าสนใจคือนกในอ่าวปัตตานี ซึ่งมีทั้งนกประจำถิ่นและนกอพยพมาจากที่อื่นในทุกปี (สมศักดิ์ บัวทิพย์และธนกร จันทสุบรรณ, 2563)

วัตถุประสงค์ของการศึกษานี้คือ ออกแบบชุดกราฟิกนกอ่าวปัตตานีและแนวทางประยุกต์ใช้ชุดกราฟิกนี้เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้ามือสองที่มีเอกลักษณ์ของอ่าวปัตตานี แนวคิดในการออกแบบคือ แนวคิดการบริโภคอย่างยั่งยืนของสินค้ามือสองโดยการนำมาออกแบบใหม่ โดยใช้เทคนิคการปะติดกับผ้าใบที่มีการออกแบบลวดลายกราฟิกนกอ

อ่าวปัตตานีที่สื่อสารด้านสิ่งแวดล้อมในบริบทของความหลากหลายทางชีวภาพของอ่าวปัตตานี โดยมีกระบวนการออกแบบดังต่อไปนี้

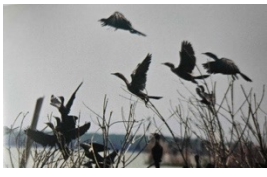
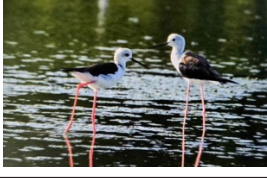
1. ศึกษาข้อมูลของนกในอ่าวปัตตานี จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. จำแนกและวิเคราะห์ข้อมูลนกในอ่าวปัตตานี โดยนกที่เลือกเป็นตัวแทนในการออกแบบคัดเลือกจากนกที่สามารถพบเห็นได้บ่อยครั้งซึ่งเป็นนกประจำถิ่นเพื่อสร้างประสบการณ์ที่ใกล้ชิดกับผู้บริโภคและเนื่องจากแนวทางการออกแบบจะเป็นภาพกราฟิกที่ใช้รูปร่าง (Shape) ของนก ผู้สร้างสรรค์จึงเลือกนกที่มีลักษณะรูปร่างที่มีความแตกต่างกันมาเป็นต้นแบบ

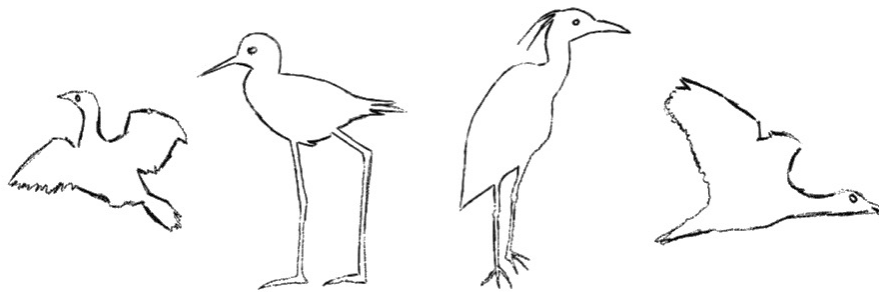

ภาพ 3 นกในอ่าวปัตตานี
ที่มา : สมศักดิ์ บัวทิพย์และธนากร จันทสุบรรณ (2563)

ตาราง 1 นกที่เลือกเป็นตัวแทนในการออกแบบโดยคัดเลือกจากนกที่สามารถพบเห็นได้บ่อยครั้ง

วงศ์	ชื่อ	ภาพ	อ้างอิง
วงศ์นกยาง	นกยางเปี่ย		สมศักดิ์ บัวทิพย์และธนากร จันทสุบรรณ (2563)
วงศ์เป็ดและห่าน	เป็ดแดง		สมศักดิ์ บัวทิพย์และธนากร จันทสุบรรณ (2563)
วงศ์นกกา	นกกา		สมศักดิ์ บัวทิพย์และธนากร จันทสุบรรณ (2563)
วงศ์นกตีนเทียน	นกตีนเทียน		สมศักดิ์ บัวทิพย์และธนากร จันทสุบรรณ (2563)

3. วาดภาพร่างชุดกราฟิกนกในอ่าวปัตตานีจากนกที่คัดเลือกมาเป็นตัวแทน

ภาพ 4 ภาพร่างนกในอ่าวปัตตานี

4. ออกแบบชุดกราฟิกนกในอ่าวปัตตานี เลือกใช้ชุดสี Natural ของ Kobayashi's Image Color Scale (1990) เป็นชุดสีที่แบ่งหมวดหมู่เพื่อเป็นตัวแทนบุคลิกภาพซึ่งทำให้งานออกแบบมีประสิทธิภาพในการสื่อสารและทำให้ผู้บริโภครู้สึกคล้อยตามได้ โดยชุดสี Natural เป็นชุดสีที่ให้ความรู้สึกถึงการเป็นของพื้นถิ่น (Domestic) ดุสงบ, สบาย (Peaceful) สดชื่น (Fresh) มีวัฒนธรรม (Cultured) เกี่ยวกับน้ำ (Aqueous) ผู้สร้างสรรค์ออกแบบลวดลายแบบไม่มีรอยต่อ (Seamless Pattern) ซึ่งสามารถนำมาต่อกันได้อย่างอิสระ

5. นำชุดกราฟิกนกในอ่าวปัตตานีพิมพ์ลงบนผ้าใบ (Canvas) โดยสามารถเลือกพิมพ์กราฟิกขนาดที่แตกต่างกันได้ตามความต้องการ เนื่องจากเป็นการออกแบบงานในระบบดิจิทัลซึ่งยืดหยุ่นกับการพิมพ์ลงบนวัสดุ

6. นำผ้าใบมาปะติดกับเสื้อผ้ามือสองโดยใช้เทคนิคแพตช์เวิร์ก (Patchwork) ที่เป็นศิลปะของการนำผ้าตั้งแต่ 2 ชั้นขึ้นไปมาเย็บต่อกัน (ราวีรุ่งสว่าง และศิริ อนุรักษ์นารทด. 2564) ในการผลิตเสื้อผ้ากลุ่มรีแฟชั่น (Re-fashioned) นี้สามารถทำให้

ภาพ 5 ชุดกราฟิกนกในอ่าวปัตตานีและการนำลวดลายมาต่อกันแบบ Seamless Pattern

ภาพ 6 ผ้าใบลวดลายนกในอ่าวปัตตานี

ภาพ 7 นำผ้าใบมาปะติดกับเสื้อผ้ามือสองโดยใช้เทคนิคแพตช์เวิร์ก

ขณะกลับมาามีมูลค่าอีกครั้ง ซึ่งมีเพียงร้อยละ 20-30 ของเสื้อผ้านั้นที่ถูกนำไปบริจาคหรือขายต่อได้จริง (ปรีดา ศรีสุวรรณ, 2560) เทคนิคแพตช์เวิร์กทำให้เสื้อผ้ามือสองมีความเป็นเอกลักษณ์เพราะเป็นเสื้อผ้าที่มีเพียงชิ้นเดียวในโลก เช่น แบรนต์ COMME des GARÇONS แบรนต์ Yohji Yamamoto ของญี่ปุ่น หรือ Dry Clean Only แบรนต์ 'La Rocca Royalgalleryproject ของไทย (ไพรินทร์ เทียงผดุง และคณะ, 2567) โดยเป็นการรีไซเคิลสร้างองค์ประกอบเดิมเป็นแบบใหม่จึงเป็นที่นิยมในกลุ่มคนที่ชอบความวินเทจคลาสสิก (Thescreeenology, ม.ป.ป.) นอกจากลวดลายของนกในอ่าวปัตตานีแล้ว ยังเพิ่มเอกลักษณ์ของการออกแบบครั้งนี้โดยนำเอารูปร่างของนกอพยพที่เคยถูกพบเพียงครั้งเดียวในพื้นที่จังหวัดปัตตานี คือ นกอรันทะเลหางขาว (สมศักดิ์ บัวทิพย์และธนากร จันทสุพรรณ, 2563) มาปะติดเพิ่มเติม สำหรับเสื้อผ้ามือสองที่คัดเลือกมาเป็นต้นแบบคือ เสื้อแจ็คเก็ตสีเขียวมะกอก ซึ่งมีสีโทนเดียวกับชุดกราฟิกบนผ้าใบ และเป็นแฟชั่นทหาร (Military Fashion) ที่สามารถปรับใช้กับการแต่งกายได้หลาย

แนวทางและมีความร่วมสมัย เป็นสินค้ามือสองที่เป็นที่ต้องการของกลุ่มผู้บริโภคสินค้ามือสอง

7. ได้ต้นแบบของเสื้อผ้ามือสองแพตช์เวิร์ก สำหรับราคาต้นทุน เสื้อแจ็คเก็ตมือสอง ราคา 20 บาท หมวกแก๊ปมือสอง ราคา 20 บาท ต้นทุนแรงงาน ต้นทุนวัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้ในการสร้างผลงาน และ ต้นทุนค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ลายดิจิทัล เมื่อนำมาออกแบบเพิ่มเติมแล้วสามารถจำหน่ายได้ในราคาที่สูงขึ้นตั้งแต่ 500-1,500 บาท (เปรียบเทียบกับราคาสินค้ามือสองแพตช์เวิร์กในท้องตลาด) ซึ่งมีราคามากกว่าราคาต้นทุน 2-3 เท่าตัว สามารถเพิ่มมูลค่า พร้อมทั้งสร้างเอกลักษณ์สินค้ามือสองของปัตตานีอีกด้วย สินค้าต้นแบบนี้ถูกนำไปจัดแสดงในนิทรรศการ “นวัต walk” ซึ่งเป็นหนึ่งในนิทรรศการของงาน Pattani Decoded 2024

ภาพ 8 ต้นแบบเสื้อผ้ามือสองที่ออกแบบใหม่โดยใช้เทคนิค Pathwork กับผ้าใบพิมพ์ลายนกในอ่าวปัตตานีด้านหน้า และด้านหลัง

สรุป

การเพิ่มมูลค่าให้เสื้อผ้ามือสอง โดยใช้แนวคิดการออกแบบที่ได้รับแรงบันดาลใจจากนกในอ่าวปัตตานีถือเป็นการผสมผสานความงามของธรรมชาติเข้ากับความคิดสร้างสรรค์ได้อย่างลงตัว ช่วยเพิ่มมูลค่าทางการตลาดให้กับเสื้อผ้ามือสองโดยการนำมาออกแบบใหม่เป็นแฟชั่นที่ยั่งยืนซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ราวิณ รุ่งสว่าง และศิริ ธีรบุญนารอด (2564) และยังเป็นสื่อกลางในการสื่อสารถึงความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศในพื้นที่ โดยเฉพาะการส่งเสริมการรับรู้เกี่ยวกับบทบาทของนกซึ่งเป็นตัวชี้วัดคุณภาพสิ่งแวดล้อมในอ่าวปัตตานี นอกจากนี้ยังช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้เห็นคุณค่าของการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพพร้อมเป็นแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ส่งเสริมความตระหนักรู้ด้านสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนอีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

การออกแบบลวดลายที่ได้แรงบันดาลใจจากนกในอ่าวปัตตานีไม่เพียงสะท้อนถึงความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ แต่ยังช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนและต่อยอดเพื่อเพิ่มความน่าสนใจให้กับผลิตภัณฑ์ เช่น ของที่ระลึกจังหวัดปัตตานี ภาพกราฟิกสำหรับใช้ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อบอกเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อ่าวปัตตานีอื่น ๆ ได้ เช่น วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน การทำนาเกลือหวาน สามารถนำแรงบันดาลใจและเรื่องราวเชิงวัฒนธรรมไปต่อยอดในงานสร้างสรรค์ ซึ่งขยายผลต่อไปในแง่ของเศรษฐกิจและการอนุรักษ์วัฒนธรรมได้อีกในอนาคต ●

เอกสารอ้างอิง

- Kobayashi, S. (1990). *Color image scale*. Tokyo: Kodansha Ltd.
- Paras, M., Pal, R., & Ekwall, D. (2017). Systematic literature review to develop a conceptual framework for a reuse-based clothing value chain. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 27(1), 1–28. <https://doi.org/10.1080/09593969.2017.1380066>
- Pattani Decoded. (2567, สิงหาคม 17). *Pattani Decoded 2024 พร้อมแล้วที่จะต้อนรับทุกคน* [ภาพประกอบ]. Facebook. <https://www.facebook.com/pattanidecoded/posts/pfbid035LegpPtf3ctaUEUpAX5iYNuRXXYABrb4BxeLsrnZWWNGbqVRpywZTrUmREcWoMp8l>
- Spring News. (2567, สิงหาคม 17). แบนด์เสื้อปะของคนรุ่นใหม่ชายแดนใต้ CONCUR: Patchwork จาก 70 คู่ 2 แขนบาท. *Springnews*. <https://www.springnews.co.th/news/hot-issue/852164thescreenology>
- thescreenology. (ม.ป.ป.). เสื้อแพตช์เวิร์ก Patchwork แฟชั่นยอดนิยมในญี่ปุ่นและเกาหลีใต้. <https://www.thescreenology.com/18054333/เสื้อแพตช์เวิร์ก-patchwork-แฟชั่นยอดนิยมในญี่ปุ่นและเกาหลีใต้>
- The Cloud. (2567, ธันวาคม 10). ท่องจักรวาลนักสำรวจเสื้อผ้ามือสองที่ปัตตานี | *Cloud Documentary*. [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=P_3tC0oxeZo
- กัณณิศา ลิขิตกาญจนกุล. (2562, ตุลาคม 21). จุดเริ่มต้นของโลกแฟชั่นยุคใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเด็ก Gen Z อย่างแท้จริง. GQ. <https://www.gqthailand.com/style/article/how-gen-z-shaping-the-future-of-fashion>
- ฐิตารีย์ ศรีสุรัตน์. (2560). จากเมืองนอกสู่ปัตตานี: แหล่งช้อปปิ้งเสื้อผ้ามือสองของแบนด์เนม. *วารสารภูมิพล*, 29(1), 24–27. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/rusamelae/article/view/75357>
- ปรีดา ศรีสุวรรณ. (2561). *นวัตกรรมแฟชั่นเพื่อความยั่งยืน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ไพโรจน์ เทียงผดุง, กษิดิษฐ์ รัตนภรณ์, ชลิตา กิ่วไธสง, อาริยา เชื้อผู้ดี, อรรถพนธ์ พงษ์เลาหพันธ์, และณัฐพงษ์ ปัญญาธิคุณ. (2567). การเพิ่มมูลค่าเสื้อผ้ามือสองด้วยแนวคิดดีคอนสตรัคชัน (Deconstruction). *วารสารเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์และนวัตกรรม*, 3(2), 53–68.
- ราวีวัน รุ่งสว่าง และศิริวิ อรัญนารอด. (2564). การสร้างสรรค์ตราสินค้าแฟชั่นจากนวัตกรรมการนำกลับมาใช้ใหม่ เพื่อเพิ่มมูลค่าสำหรับกลุ่มแอนโดรจีนัสเมส (Androgynous male). *วารสารศิลปกรรมศาสตร์วิชาการวิจัย และงานสร้างสรรค์*, 8(1), 59–80. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/arts/article/view/252334>
- เร่วอน. (2567, กันยายน 24). จริตชายแดนใต้ EP.4 ตอน รสนิยม [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=CTy_YynXzE4
- สุกัญญา มุกตามนต์. (2560). ผ้ามือสอง: สะท้อนวิถีชีวิตของคนในสังคมเมืองปัตตานี. *วารสารภูมิพล*, 30(1), 51–55. สืบค้นจาก <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/rusamelae/article/view/75303>

สุรศักดิ์ บุญรอด และเกีตถวา บุญปราง. (2559). พลวัตของตลาดนัดเกาะหมี่: จากตลาดผลผลิตทางการเกษตร สู่ตลาดการค้าเสื้อผ้ามือสอง. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*, 6(1).

สมศักดิ์ บัวทิพย์ และธนากร จันทสุบรรณ. (2563). *นกน้ำ นกชายเลน และเหยี่ยวในอ่าวปัตตานี = Waterbirds, shorebirds and reports of Pattani bay area*. ปัตตานี: คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

สำนักสื่อสารความเสี่ยงและพัฒนาพฤติกรรมสุขภาพ (สสพ.) (2566, กุมภาพันธ์ 19). เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ Sustainable Development Goals (SDGs) ฉบับเต็ม. กรมควบคุมโรค. <https://datariskcom-ddc.moph.go.th/download/เป้าหมายการพัฒนาแห่งส/>

การสืบทอดภูมิปัญญาด้านอาหาร ผ่านการออกแบบผลิตภัณฑ์: เกลือหวานปัตตานีและสะตอดอง

โดย: วิสวา สุวรรณกระจ่าง

สารสังเขป

เกลือหวานปัตตานีเป็นวัตถุดิบพื้นถิ่นที่สำคัญซึ่งได้มาจากวิธีการทำนาเกลือแบบดั้งเดิมที่ได้รับการอนุรักษ์สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน มีบทบาทสำคัญในการถนอมอาหารและเป็นส่วนประกอบพื้นฐานในอาหารภาคใต้ โดยเฉพาะ สะตอดอง ซึ่งเป็นอาหารที่ขึ้นชื่อเรื่องรสชาติที่เป็นเอกลักษณ์และกรรมวิธีการผลิต อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการทำอาหารที่เกี่ยวข้องกับการใช้เกลือหวานในการเตรียมอาหารแบบดั้งเดิมนั้น พบกับความท้าทายหลักสองประการ ได้แก่ 1) ความไม่แม่นยำในการเผยแพร่สูตรอาหาร รวมถึงความไม่สอดคล้องของสัดส่วนส่วนผสม และ 2) บริบททางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับเกลือหวานที่ลดน้อยลง ทำให้ขาดความตระหนักถึงแหล่งที่มาและกระบวนการผลิต ปัญหาเหล่านี้ส่งผลให้รสชาติของสะตอดองแตกต่างกันไปในแต่ละรุ่น ซึ่งอาจนำไปสู่การสูญเสียอัตลักษณ์ดั้งเดิมได้ บทความนี้มุ่งนำเสนอการตรวจสอบการอนุรักษ์และการถ่ายทอดมรดกทางอาหารผ่านกรณีศึกษา สะตอดองปัตตานี โดยเน้นย้ำถึงบทบาทสำคัญของเกลือหวานปัตตานีในการกำหนดลักษณะรสชาติที่เป็นเอกลักษณ์ นอกจากนี้ยังนำเสนอแนวทางการออกแบบที่มุ่งเน้นการพัฒนาเครื่องมือที่อำนวยความสะดวกในการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการทำอาหารแบบดั้งเดิมอย่างแม่นยำและมีความหมาย การศึกษานี้ได้บูรณาการหลักการออกแบบที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ การออกแบบเพื่อประโยชน์ใช้สอย (Functional Design) ซึ่งมุ่งเน้นการสร้างเครื่องมือวัดที่แม่นยำเพื่อเพิ่มความถูกต้องในการใช้เกลือหวาน และการออกแบบเพื่อสร้างอารมณ์ (Emotional Design) ซึ่งมุ่งที่จะฝังเรื่องราวทางวัฒนธรรมไว้ในกระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์ผ่านรูปแบบและความสวยงามที่ได้รับแรงบันดาลใจจากภาพลักษณ์ของนาเกลือ ด้วยการสังเคราะห์แนวทางเหล่านี้ ผลลัพธ์ของการออกแบบที่นำเสนอมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างทั้งความแม่นยำทางเทคนิคในการเตรียมอาหารและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เพื่อให้มั่นใจได้ถึงการถ่ายทอดแนวปฏิบัติการทำอาหารแบบดั้งเดิมของปัตตานีไปยังคนรุ่นหลังอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การออกแบบผลิตภัณฑ์, การอนุรักษ์มรดกทางอาหาร, เกลือหวานปัตตานี

Pattani sweet salt is a significant local ingredient derived from traditional salt farming methods that have been preserved through generations. It plays a vital role in food preservation and serves as a fundamental component in Southern Thai cuisine, particularly in pickled sataw, a dish recognized for its distinctive taste and production techniques. However, the transmission of culinary knowledge regarding the use of sweet salt in traditional food preparation encounters two primary challenges: 1) inaccuracies in recipe dissemination, including inconsistencies in ingredient proportions, and 2) the diminishing cultural context associated with sweet salt, leading to a lack of awareness regarding its origins and production processes. These challenges contribute to variations in the taste of pickled sataw across generations, potentially resulting in the loss of its original identity. This article examines the preservation and transmission of culinary heritage through the case study of pickled sataw from Pattani, emphasizing the pivotal role of Pattani sweet salt in defining its unique flavor profile. Furthermore, it proposes a design-oriented approach to developing tools that facilitate the accurate and meaningful transfer of traditional culinary knowledge. The study integrates two key design principles: Functional Design, which focuses on creating precise measurement tools to enhance accuracy in the use of sweet salt, and Emotional Design, which seeks to embed cultural narratives within product design through forms and aesthetics inspired by the visual imagery of salt fields. By synthesizing these approaches, the proposed design solutions aim to reinforce both the technical precision of food preparation and the preservation of cultural heritage, ensuring the sustainable transmission of Pattani's traditional food practices to future generations.

Keywords: Culinary heritage preservation, Pattani sweet salt, Product design

บทนำ

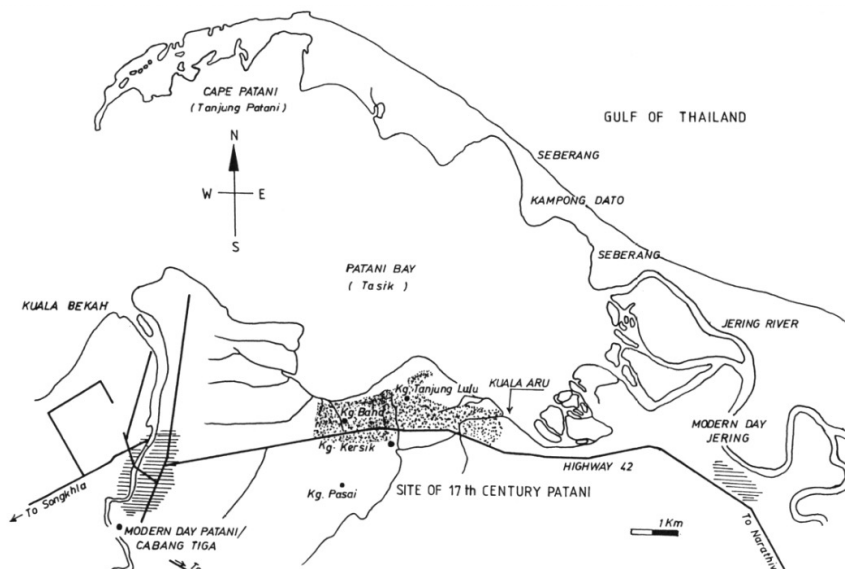
เกลือหวานวัตถุดิบที่มีคุณค่าและรสชาติของปัตตานีเมนูพื้นบ้านที่นิยมไปด้วยรสชาติอันเป็นเอกลักษณ์และกลิ่นอายของวัฒนธรรมภาคใต้ เป็นตัวแทนของภูมิปัญญาในการถนอมอาหารและการใช้ประโยชน์จากวัตถุดิบท้องถิ่นอย่างคุ้มค่า รวมถึงภูมิปัญญาทางโภชนาการที่คัดสรรทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่แวดล้อมแถวนั้นมารับประกันทานเพื่อประโยชน์คุณค่าทางอาหารและคุณค่าด้านสรรพคุณทางยารักษาโรค เช่นพืชผักรสเผ็ดเจือจมน้อยอย่างสะตอ ที่นำมาถนอมอาหารเป็นเมนูเครื่องเคียงท้องถิ่น ยอดนิยมที่รับประกันกันเกือบทุกครัวเรือน ซึ่งช่วยกระตุ้นระบบหมุนเวียนเลือดลมให้เหมาะกับเขตอากาศร้อนชื้นของทางใต้ได้อย่างดีเยี่ยม โดยรสชาติของเป็นหนึ่งใน “ผักหนามะ” ผักเครื่องเคียงหลากหลายชนิดของชนมัจฉินักได้เมนูอาหารหลักในชีวิตประจำวัน (สุทธิ เทพสุวิวงศ์ และเบญจวรรณ บัวขวัญ, 2547) ดังนั้นการสืบทอดสูตรอาหารท้องถิ่นนี้จากรุ่นสู่รุ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อให้คนรุ่นหลังได้สัมผัสและชื่นชมในรสชาติอันเป็นเอกลักษณ์และวัฒนธรรมที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดสูตรอาหารดั้งเดิมมักเผชิญกับอุปสรรคหลายประการ เช่น ความไม่แม่นยำหรือผิดพลาดในการวัดปริมาณเครื่องปรุงที่ใส่ลงไปในอาหารเนื่องจากการได้รับข้อมูลความรู้ที่ไม่ถูกต้องตามภูมิปัญญาดั้งเดิม ซึ่งส่งผลให้รสชาติของอาหารที่ทำออกมาแต่ละครั้งแตกต่างกันไป และสูญเสียเอกลักษณ์ดั้งเดิมไป การถ่ายทอดเรื่องราวนั้นจำเป็นต้องคงเอกลักษณ์ดั้งเดิมเอาไว้ถ้าหากไม่รักษาความดั้งเดิมไว้ก็เปรียบเสมือนกับการสูญเสียรากเหง้าตัวตนที่สืบทอดต่อกันมากจากบรรพบุรุษ (ศิริเพ็ญ อังสิทธิ์พูนพร, 2557) และรวมถึงการขาดข้อมูลเกี่ยวกับที่มาของกระบวนการผลิตวัตถุดิบสำคัญอย่างเกลือหวานปัตตานีที่ถูกหลงลืม

ในการพูดถึงภูมิปัญญาด้านการผลิตเกลือหวานให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ (อนุสรณ์ ตีปยานนท์, 2565) เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวและสืบทอดภูมิปัญญาสูตรสวดอดองปัตตานีให้คงอยู่สืบไป การนำหลักการออกแบบมาประยุกต์ใช้จึงเป็นทางออกที่น่าสนใจ โดยการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ตอบโจทย์ทั้งด้านฟังก์ชันการใช้งานและความสวยงาม จะช่วยให้ผู้คนได้เรียนรู้และเข้าใจกระบวนการทำสวดอดองได้ดียิ่งขึ้น และสามารถทำซ้ำได้อย่างถูกต้องและแม่นยำ บทความนี้จะนำเสนอแนวคิดในการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่สามารถสืบทอดภูมิปัญญาสูตรสวดอดองปัตตานี โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก ได้แก่ การออกแบบเพื่อประโยชน์ใช้สอย (Functional Design) และการออกแบบเพื่อสร้างอารมณ์ (Emotional Design) ซึ่งการผสมผสานทั้งสองแนวคิดนี้เข้าด้วยกัน จะทำให้ผลิตภัณฑ์ที่ออกแบบมามีทั้งประโยชน์ใช้สอยและความสวยงาม สามารถตอบโจทย์ความต้องการของผู้ใช้ที่ต้องการทั้งความแม่นยำในการทำอาหารและความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น

จุดเริ่มต้นเกลือหวานปัตตานีที่มายของรสชาติแห่งประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

ช่วงประมาณศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสต์ศักราชในทางภาคใต้ของประเทศไทย มีกลุ่มรัฐกลุ่มเล็ก ๆ หลายหลายกลุ่มได้เกิดการพัฒนาขึ้นมาจากการแผ่อำนาจจากบริเวณประเทศอินเดีย โดยในบรรดารัฐที่เกิดขึ้นมานั้น “ลังกาสุกะ” คือรัฐที่มีความโดดเด่นมากที่สุดในภูมิภาค และเป็นรัฐที่ถูกกล่าวถึงและบันทึกไว้ในหน้าประวัติศาสตร์ของราชวงศ์เหลียงซึ่งเป็นราชวงศ์ของจีนในช่วงคริสต์ศักราช 502 ถึง 557 ในขณะที่นั้นการเดินทางเรือและการขนส่งค้าขายติดต่อกันระหว่างประเทศจีนกับต่างประเทศ ท่าเรือของรัฐ

ลังกาสุกะจึงมีความสำคัญมากในการทำหน้าที่เป็นจุดจอดพักและขนถ่ายสินค้าไปยังคาบสมุทรมลายู ด้วยเหตุนี้ทำให้ท่าเรือแห่งนี้ถูกพัฒนาให้เป็นท่าเรือที่คึกคักและเปลี่ยนแปลงจากลังกาสุกะมาเป็นปัตตานี และในปี ค.ศ. 1511 เกิดการล่มสลายของมะละกาให้กับโปรตุเกสซึ่งเขตการค้าที่สำคัญที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่อยู่บริเวณช่องแคบมะละกา ด้วยเหตุการณ์สำคัญนี้ส่งผลให้ปัตตานีมีความสำคัญทางเศรษฐกิจในศตวรรษที่ 16 เนื่องจากพ่อค้าจากประเทศต่าง ๆ ต้องใช้ท่าเรือและเส้นทางการค้าเพื่อทำการค้าขายต่อไป จึงได้เลือกปัตตานีให้เป็นประตูสู่เอเชียตะวันออกเฉียง (Wyatt, 1970) นอกจากบทบาทหน้าที่ของการเป็นท่าเรือที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่เฟื่องฟูและมีวัฒนธรรมอันหลากหลายจากผู้คนที่เข้ามาสัญจรค้าขายและอยู่อาศัยแล้วนั้น ดินแดนในพื้นที่ปัตตานียังมีภูมิประเทศที่อุดมสมบูรณ์ดีสำหรับการผลิตเกลือ เป็นแหล่งผลิตเกลือที่มีชื่อเสียงมาอย่างช้านาน จากหลักฐานในจดหมายเหตุการเดินทางของ “หวังต้าหยวน” (Wang Dayuan) ขุนนางในสมัยราชวงศ์หยวน ได้บันทึกเกี่ยวกับชนเผ่าชาวเกาะที่ได้พบเจอจากการเดินทางในแถบทะเลตอนใต้ของอาณาจักรจีนช่วง 1339 ปีก่อนคริสตกาล โดยเนื้อหาใจความในบันทึกได้กล่าวถึงอาณาจักรลังกาสุกะหรือซึ่งก็คือปัตตานีในปัจจุบันว่า “ที่ตั้งของอาณาจักรเป็นแนวเทือกเขามีที่ราบภายใน ตัวเมืองตั้งอยู่ตามแนวเชิงเขา มองดูเหมือนมดหรือปลวก อากาศอบอุ่นพอประมาณ ชาวเมืองนั้นรู้จักเคี้ยวน้ำทะเลเพื่อให้ได้เกลือมาบริโภค” จากบันทึกดังกล่าวของหวังต้าหยวนแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาด้านการผลิตเกลือที่มาอย่างเนิ่นนาน ชี้ให้เห็นว่าชาวปัตตานีในอดีตผลิตเกลือจากการต้มน้ำทะเล แต่ด้วยการได้รับอิทธิพลการทำนาเกลือมาจากเพชรบุรีที่ได้แบ่งปันภูมิปัญญา

ภาพ 1 Location of 17th century Patani
ที่มา: Bougas (1990)

มาสู่ปัตตานี วิธีการผลิตเกลือจึงเปลี่ยนแปลงมาเป็นการทำนาเกลือ ซึ่งเป็นวิธีที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและภูมิศาสตร์ของพื้นที่ในดินแดนปัตตานีเป็นดินเหนียวที่มีคุณสมบัติกักเก็บน้ำทะเลได้ (อนุสรณ์ติปยานนท์, 2022) ผลผลิตเกลือในปัตตานีมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ที่ถูกเรียกว่า เกลือหวานปัตตานี หรือ “ซารัม มานิส” ในภาษามลายูท้องถิ่นที่แปลความหมายได้ตรงตัวว่า เกลือหวาน (ซารัม-เกลือ มานิส-หวาน) จากชื่อเรียกได้บ่งบอกคุณสมบัติได้อย่างชัดเจนว่าเป็นเกลือที่มีความเค็มแตกต่างจากเกลือที่อื่น ด้วยรสชาติเกลือที่ความเค็มปนหวานปะแล่มเล็กน้อย เนื่องจากหลายปัจจัยทั้งสภาพแวดล้อมในการผลิต กระบวนการผลิต และองค์ประกอบทางเคมีที่แตกต่างจากเกลือทั่วไป น้ำทะเลในบริเวณที่ทำนาเกลือปัตตานีมีปริมาณแร่ธาตุและความเค็มที่แตกต่างกัน ส่งผลให้เกลือที่ได้มีความซับซ้อนของรสชาติมากกว่าเกลือทั่วไป (สำนักศิลปากรที่ 11 สงขลา, 2563)

ความสำคัญของเกลือหวานปัตตานีในอดีต

ในอดีตตั้งแต่ดินแดนปัตตานีได้เริ่มใช้การผลิตแบบนาเกลือโดยใช้พื้นที่บริเวณรอบอ่าวปัตตานีซึ่งในปัจจุบัน คือ พื้นที่ริมทะเลในเขตตำบล บานาตันหยงลูโ๊ะ และบาราโหม อำเภอเมืองปัตตานี พื้นที่หลายร้อยไร่ ส่งผลให้เกิดผลผลิตเกลือหวานปัตตานีเป็นจำนวนมาก จึงทำให้เกลือหวานปัตตานีเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ เพราะตั้งแต่ประจวบคีรีขันธ์ลงมาพื้นที่ทางตอนใต้จนถึงแหลมมลายูไม่มีพื้นที่ไหนที่สามารถผลิตเกลือได้เลยเนื่องจากไม่มีพื้นที่ไหนเหมาะสมในการผลิตเกลือ ดังนั้นเกลือหวานปัตตานีจึงเป็นสินค้าที่เป็นที่ต้องการอย่างมากสำหรับพ่อค้าจีน ญี่ปุ่น โปรตุเกสและดินแดนในแถบนี้ ทำให้ปัตตานีมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและมีบทบาทสำคัญในเส้นทางการค้าเกลือของภูมิภาค (Teeuw & Wyatt, 1970) และอีกบทบาทที่มีความสำคัญของเกลือหวานปัตตานีคือใช้ในการถนอมอาหาร อย่างเช่นปลาสดที่มีอายุการเก็บรักษาที่สั้นมาก หากไม่ได้

รับการถนอมด้วยการเกลือหรือการตากแห้งปลาจะเน่าเสียภายในเวลาเพียงไม่กี่ชั่วโมง ด้วยข้อจำกัดทางธรรมชาติ การทำปลาเค็มไม่เพียงแต่เป็นวิธีการรักษาคุณค่าทางอาหารของปลาให้คงอยู่ได้นานขึ้นเท่านั้น แต่ยังเป็นการแปรรูปปลาให้มีมูลค่าเพิ่มอีกด้วย ปลาเค็มตากแห้งที่ผลิตได้จากชายฝั่งทะเลของปัตตานีสามารถนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าจากภายในแผ่นดินหรือเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนในช่วงฤดูมรสุม เมื่อการจับปลาสดเป็นไปได้ยาก (Bougas, 1990)

เกลือหวานปัตตานีในวิถีชีวิตและอาหารของชาวปัตตานี

ภาคใต้เป็นพื้นที่ดินแดนที่ถูกชนบาช้างไปด้วย 2 ฝั่งคาบสมุทร ได้แก่ฝั่งทะเลด้านอ่าวไทยและฝั่งทะเลอันดามัน ทำให้มีพื้นที่ชายฝั่งทะเลที่ยาวตรงตลอดแนว วิถีชีวิตผู้คนส่วนมากในปัตตานีจึงประกอบอาชีพหาปลา หรือทำการประมง รวมถึงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมากับสภาพแวดล้อมใกล้กับทะเลเพื่อทำนาเกลือ จึงทำให้เกลือหวานปัตตานีไม่ได้เป็นเพียงเครื่องปรุงรสที่สำคัญ แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวปัตตานีมาช้านาน ด้วยลักษณะรสชาติอาหารคนภาคใต้ หรือเรียกอีกชื่อว่า “อาหารปากซีใต้” นั้นใช้วัตถุดิบที่จับได้จากท้องทะเลที่อุดมสมบูรณ์มีรสชาติอาหารที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ด้วยรสชาติความเข้มข้นที่ประกอบไปด้วยการใช้ส่วนผสมเครื่องเทศต่าง ๆ อย่างเช่น ขมิ้น ที่มีคุณสมบัติและหน้าที่ลดกลิ่นคาวของอาหารทะเล และความจัดจ้านของรส เค็ม เผ็ด เปรี้ยว และหวาน โดยอาหารปากซีใต้เป็นอาหารที่ปรุงรสชาติออกมาให้มีรสชาติเค็มเด่นออกมากกว่ารสชาติอื่นแล้วค่อยตามมาด้วยรสชาติเปรี้ยวและเผ็ดตามมา โดยรสชาติเค็มหลักนั้นมาจาก 2 เครื่องปรุงคือ กะปิ และน้ำปลา ซึ่งทั้ง 2 เครื่องปรุงนี้ก็ใช้เกลือเป็นวัตถุดิบหลักในการหมัก

ดังนั้นเกลือหวานปัตตานีจึงเปรียบเสมือนเป็นวัตถุดิบสำคัญในครัวพื้นบ้านที่ทุกบ้านต้องมี และเป็นตัวหัวใจในการปรุงรสของอาหารท้องถิ่น โดยเฉพาะในกรรมวิธีการถนอมอาหาร การหมักปลาเช่นการทำปลากุเลาเค็มจาก อำเภอตากใบ ที่ถูกขนานนามว่าเป็นราชาแห่งปลาเค็ม ก็ยังต้องพึ่งพาเกลือหวานเพื่อความอร่อยที่ลงตัว นอกจากนี้จะใช้ในการดองถนอมอาหารจำพวกปลาแล้วนั้น ยังถูกนำไปใช้ดองผักเครื่องเคียงที่นำไปรับประทานคู่กับอาหารจานหลัก แต่ก็เป็นสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่จะขาดไม่ได้ในมื้ออาหารนั้น เปรียบเสมือนตัวช่วยรสชาติ ตัดความเลี่ยน และช่วยลดความเผ็ดบรรเทาความร้อนจากรสชาติอันจัดจ้านถึงพริกถึงขิงของอาหารปากซีใต้ได้เป็นอย่างดี ผักดองที่มีเอกลักษณ์แสดงถึงความเป็นภาคใต้ มีความโดดเด่นทั้งรสชาติและกลิ่นฉุนที่เฉพาะตัว อย่างเช่น สะตอดอง (ศรุดา นิติวรการ, 2558) จากการเก็บข้อมูลค้นคว้าตำราอาหาร และลงพื้นที่เข้าไปสอบถามพูดคุยกับชาวบ้านถึงวิธีการทำสะตอดอง รวมถึงการรวบรวมข้อมูลจากวิดีโอทาง youtube ได้รู้ว่าการดองสะตอนั้นมีสูตรกรรมวิธีการดองที่เป็นพื้นฐาน การใช้วัตถุดิบองค์ประกอบ ขั้นตอนในการดองที่เหมือนกัน แต่มีความแตกต่างกันตรงรายละเอียดปริมาณของการใช้วัตถุดิบเล็กน้อย แล้วแต่องค์ความรู้ที่สืบทอดส่งต่อกันมาในแต่ละท้องถิ่น อย่างเช่นในแต่ละสูตรบางท้องถิ่นมีการใช้ปริมาณเกลือหวานที่ใช้ดองแตกต่างกันเล็กน้อย บางสูตรใส่เกลือหวานปริมาณ 2 1/2 ช้อนโต๊ะ บางสูตรใช้ปริมาณเกลือหวานในการดองสะตอแต่ 2 ช้อนโต๊ะ จากความแตกต่างของสูตรการดองส่งผลให้เกิดรสชาติแตกต่างกันไปตามจิตความชอบของแต่ละบุคคล (สยามเมืองยิ้ม Siam Smile, 2564)

การสืบทอดสูตรอาหารท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น

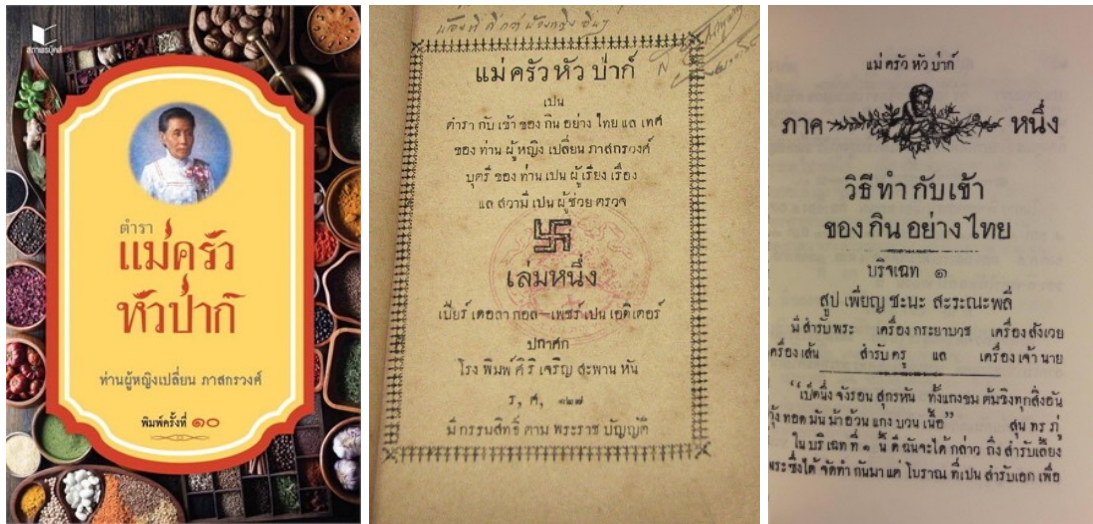
อาหารเป็นมากกว่าของกินหรือเป็นเพียงแค่สิ่งที่ใช้ยังยั้งความหิวโหยของมนุษย์ แต่อาหารแต่ละชนิดเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมที่หลากหลายที่สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็ชาติพันธุ์ ศาสนา ภูมิศาสตร์ หรือแม้แต่ผลผลิตทางการเกษตรที่พื้นที่นั้นผลิตออกมาได้รสชาติ วิธีการปรุง และการรับประทานอาหาร ล้วนเป็นตัวบ่งบอกถึงวิถีชีวิต ประเพณี และความเชื่อที่สืบทอดกันมาของคนในชุมชนท้องถิ่น (พิสิทธิ ศรีประเสริฐ, 2561) อาหารท้องถิ่นมักสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อเป็นการสานต่อตัวแทนรากฐานวัฒนธรรมของบรรพบุรุษให้คงอยู่ต่อไป (Sébastien, 2016) จากการศึกษาข้อมูลสามารถแบ่งตามคุณลักษณะวิธีการและความแตกต่างของเครื่องมือที่ใช้ในการสืบทอดภูมิปัญญาด้านอาหารในแต่ละช่วงเวลาได้ออกเป็น 3 ยุค ได้แก่

1. ยุคการศึกษาไม่ได้มีสำหรับทุกคน ใน พ.ศ. 1781 ถึง พ.ศ. 2411 สมัยก่อนช่วงยุคที่ยังไม่มีความเจริญหรือเทคโนโลยีมากมายเหมือนปัจจุบัน รวมถึงความรู้ทางด้านการเขียนตัวอักษรที่ยังไม่เป็นที่แพร่หลาย และถูกจำกัดไว้สำหรับชนชั้นปกครอง ข้อจำกัดด้านการศึกษาส่งผลให้การสืบทอดสูตรอาหารจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานนั้นใช้วิธีการบอกสูตรอาหารจากปากต่อปากหรือที่เรียกว่า วิธีการแบบมุขปาฐะ เป็นการบรรยายถ่ายทอดด้วยคำพูดตั้งแต่ขั้นตอนแรกในเตรียมวัตถุดิบ วิธีการปรุงอาหารเคล็ดลับ จนถึงขั้นตอนสุดท้าย ต้องสังเกตพร้อมการลงมือปฏิบัติควบคู่กันไปจนผู้ที่ถูกถ่ายทอดเกิดความชำนาญจนสามารถ องค์ความรู้ถูกเก็บไว้ในความทรงจำ (กิตติศักดิ์ ทองมีทิพย์, และคณะ, 2565)

2. ยุคเข้าเ้าถึงการศึกษาพื้นฐาน ในเวลาถัดมาช่วงปีพ.ศ. 2412 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อการศึกษา

ได้เปิดกว้างมากขึ้น การเข้าเ้าถึงการศึกษาพื้นฐาน การอ่านและการเขียนเป็นทักษะที่ผู้คนทั่วไปสามารถเรียนรู้ได้ไม่ว่าจะชนชั้นไหน เพศชายหรือเพศหญิง จากแต่เดิมเป็นการส่งผ่านจากคำพูดและการฝึกปฏิบัติที่ผู้ถ่ายทอดกับผู้สืบทอดต้องอยู่พร้อมหน้ากัน ทำให้เกิดวิธีการใหม่ในการสืบทอดสูตรอาหาร คือการถ่ายทอดโดยการเขียนหรือจดบันทึกลงในแผ่นกระดาษ แล้วรวบรวมเป็นเล่มหนังสือ ในประเทศไทยสมัยรัชกาลที่ 5 ถือเป็นยุคสมัยเริ่มมีการจดบันทึกถึงอาหารและวัฒนธรรมการกินของคนไทยในสมัยนั้น จากพระราชนิพนธ์อย่างเช่น ไกลบ้าน และจดหมายเหตุเสด็จประพาสต้น ที่ทรงพระราชนิพนธ์เ้าถึงอาหารไทยแต่ไม่ได้เป็นตำราสูตรอาหาร (ศรุดา นิติวรการ, 2558) แต่ต่อมาไม่นานในปี พ.ศ. 2451 ท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์ ภริยาของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ได้เขียนบทความเกี่ยวกับการทำอาหาร และเป็นตำราอาหารเล่มแรกของประเทศไทยโดยใช้ชื่อเรื่องว่า “ตำราแม่ครัวหัวป่าก์” เนื้อหาข้างในตำราเป็นการเขียนบันทึกสูตรอาหารพร้อมอธิบายถึงวัตถุดิบและขั้นตอนการปรุงโดยละเอียดรวมถึงเนื้อหาในส่วนอื่น ๆ อย่างเช่น เกร็ดประวัติศาสตร์ในช่วงยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สภาพภูมิประวัติศาสตร์ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรสมัยนั้น (ประสาทศรี, 2566) หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย สูตรอาหารในวังก็ถูกเผยแพร่ออกมาสู่สาธารณะมากขึ้นผ่านทางโรงเรียนและสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ทำให้คนทั่วไปได้เรียนรู้และทำอาหารเหล่านี้ได้เอง

3. ยุคดิจิทัลและเทคโนโลยี เริ่มต้นตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2545 ที่กำลังการผลิตด้านเทคโนโลยีมีมากขึ้น เพื่อสนองความต้องการของผู้คนในยุคสมัยใหม่ ยุคที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวัน รวมถึงการสืบทอดสูตรอาหารก็ได้รับอิทธิพลจาก

ภาพ 2 ตำราแม่ครัวหัวป่าก์หนังสือตำราอาหารเล่มแรกของไทย
ที่มา: Next Step (2024)

เทคโนโลยีเช่นกัน ทำให้เกิดทั้งโอกาสและความท้าทายใหม่ ๆ ในการรักษาและสร้างแนวทางการเผยแพร่ภูมิปัญญาทางอาหารเพิ่มขึ้นจากเดิมที่มีแค่การบอกเล่าจากความทรงจำ และการเรียนรู้จากตำราหนังสือสอนทำอาหาร ในปัจจุบันการเข้าถึงข้อมูลที่ยั่งยืน สูตรอาหารต่าง ๆ ถูกเผยแพร่ผ่านช่องทางออนไลน์มากมาย เช่น เว็บไซต์ บล็อก โซเชียลมีเดีย และแอปพลิเคชัน ทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงสูตรอาหารได้ง่ายและสะดวกมากขึ้นเพียงปลายนิ้วสัมผัส ผู้สนใจสามารถค้นหาสูตรอาหารเฉพาะเจาะจงได้อย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นอาหารพื้นเมือง อาหารนานาชาติ หรืออาหารเพื่อสุขภาพ มีการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น วิดีโอการสอนทำอาหารสด บทความที่อธิบายขั้นตอนการทำอาหารอย่างละเอียด รวมถึงคอมมูนิตี้ออนไลน์ที่ผู้คนสามารถแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการทำอาหารได้ เทคโนโลยีช่วยให้เราสามารถบันทึกสูตรอาหารดั้งเดิมได้อย่างสะดวกสบายมากขึ้น ไม่จำเป็นการถ่ายภาพ การบันทึกวิดีโอ หรือการสร้างฐานข้อมูลสูตรอาหาร ทำให้สูตรอาหารเหล่านี้ไม่

สูญหายไปตามกาลเวลา และสามารถนำมาศึกษาและวิเคราะห์ได้ในอนาคต รวมถึงโซเซียลมีเดียเป็นช่องทางสำคัญในการเผยแพร่สูตรอาหารไปยังผู้คนในวงกว้าง แต่นอกจากประโยชน์ที่ได้กล่าวถึงไปแล้วนั้น ในทางกลับกันเทคโนโลยีก็มีผลเสียบางอย่างเกิดขึ้นด้วยการถ่ายทอดสูตรอาหารผ่านสื่อดิจิทัลอาจทำให้สูญเสียรายละเอียดบางอย่างที่สำคัญ ขาดความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในระหว่างผู้ถ่ายทอดกับผู้เรียน (ชญานันท์ ตัดเย็บเรียงสุรตน์ และพรพันธ์ เขมคุณาศัย, 2566)

เกลือหวาน สะท้อนอง กับการศึกษาแนวคิดใหม่ในการสืบทอดภูมิปัญญา

สะท้อนองของปัตตานี เมนูพื้นบ้านที่เปี่ยมไปด้วยรสชาติอันเป็นเอกลักษณ์และกลิ่นอายของวัฒนธรรมภาคใต้ นอกจากจะเป็นอาหารอร่อยที่หลายคนชื่นชอบแล้ว ยังเป็นตัวแทนของภูมิปัญญาในการถนอมอาหารและการใช้ประโยชน์จากวัตถุดิบท้องถิ่นอย่างคุ้มค่า ด้วยส่วนผสมเพียง 4 อย่างที่หาได้ง่าย ได้แก่ สะตอ

เกลือหวาน ส้มแขก หรือน้ำข้าวข้าว และน้ำต้มสุก กรรมวิธีการหมักที่เรียบง่ายแต่ซ่อนไว้ซึ่งความประณีต บรรจง ทำให้สะตอดองกลายเป็นอาหารเครื่องเคียง ที่อยู่คู่คนปัตตานีมาช้านาน การสืบทอดวิธีการทำ สะตอดองของปัตตานีในปัจจุบันมักจะกระทำผ่าน ช่องทางต่าง ๆ เช่น ตำราอาหาร หนังสือ สูตรอาหาร ในสื่อดิจิทัล หรือการบอกเล่าจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเป็นวิธีการ ที่ช่วยให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้และเข้าใจกระบวนการ ทำอาหารแบบดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม การจะทำให้ ภูมิปัญญาเหล่านี้คงอยู่และได้รับความสนใจจากคน รุ่นใหม่นั้น อาจต้องมีการประยุกต์ใช้กับการออกแบบ ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมการออกแบบ ใหม่ ๆ ที่ช่วยให้ภูมิปัญญาดังกล่าวเข้าถึงคนรุ่นใหม่ ได้มากยิ่งขึ้น

ปัญหาในการถ่ายทอดสูตรสะตอดอง: ความท้าทายในการออกแบบ

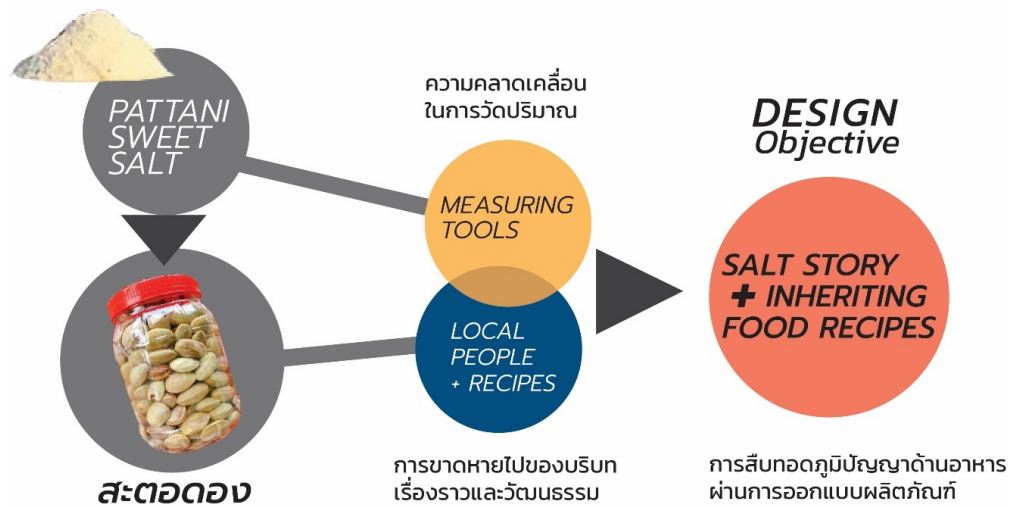
จากการพูดคุยสัมภาษณ์กลุ่มคนในพื้นที่จังหวัด ปัตตานีโดยคัดเลือกจากผู้ที่มีประสบการณ์การทำ สะตอดองและกรรมวิธีขั้นตอนในการดองสะตอ เป็นอย่างดี เพื่อสอบถามถึง 2 เรื่องหลัก ๆ คือ 1) ความคิดเห็นเรื่องการสืบทอดสูตรอาหารพื้นบ้าน อย่างสะตอดองปัตตานีจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีเกลือหวาน ปัตตานีเป็นส่วนผสมสำคัญที่ช่วยให้รสชาติเป็น เอกลักษณ์เฉพาะตัว และ 2) ความคิดเห็นเรื่องอุปสรรค หรือสิ่งที่เป็นอุปสรรคที่สำคัญในการรักษาภูมิปัญญา ในการทำอาหาร จากข้อมูลที่ได้เก็บมาสามารถ วิเคราะห์แล้วสรุปถึงประเด็นปัญหาเรื่องการถ่ายทอด สูตรการดองสะตอแบบดั้งเดิม พบอุปสรรคสำคัญที่ ส่งผลต่อรสชาติและความหมายของอาหาร ดังนี้

ปัญหาแรก ความคลาดเคลื่อนในการวัด ปริมาณ หนึ่งในปัญหาหลักคือการกำหนดปริมาณ เกลือที่ใช้ในการหมักสะตอ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่

ส่งผลต่อรสชาติโดยรวม ปริมาณเกลือที่แตกต่างกัน เพียงเล็กน้อยก็สามารถเปลี่ยนแปลงรสชาติได้อย่าง มาก ในสูตรอาหารแบบดั้งเดิมที่ต้องการจะสืบทอด ต่อ มักจะใช้คำที่ไม่แน่นอน เช่น “หนึ่งหยิบมือ” หรือ “หนึ่งปลายก้อย” ซึ่งขึ้นอยู่กับความรู้สึกส่วนบุคคล ของผู้ทำอาหาร รวมถึงการใช้อุปกรณ์ตวงมีการใช้ หน่วยวัดที่ไม่แน่นอน เช่น ช้อนโต๊ะ ช้อนชา เนื่องจาก ขนาดของช้อนแต่ละบ้านไม่เท่ากัน ทำให้เกิด ความคลาดเคลื่อนและความแตกต่างในรสชาติ ของสะตอดองที่ทำออกมาแต่ละครั้ง

ปัญหาที่สอง การขาดหายไปของบริบท เรื่องราวและวัฒนธรรม นอกจากปัญหาเรื่อง ปริมาณการตวงแล้ว การถ่ายทอดสูตรสะตอดอง ยังขาดเรื่องราวและบริบทของวัตถุดิบหลักอย่าง เกลือหวานปัตตานี สูตรอาหารในตำราหรือสื่อดิจิทัล มักเน้นที่ขั้นตอนการทำและส่วนผสม แต่กลับขาด การเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับที่มาของเกลือหวานปัตตานี บรรยายากและวิถีชีวิตของชุมชนที่ทำนาเกลือ ทำให้ ผู้ที่ทำตามสูตรขาดความเข้าใจในบริบท วัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังของสะตอดอง

จากปัญหาหลัก 2 ประการที่พบในการถ่ายทอด สูตรสะตอดองด้วยเกลือหวานปัตตานี คือ ความไม่ แม่นยำในการวัดปริมาณวัตถุดิบ และการขาดบริบท และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเกลือหวานปัตตานี การออกแบบผลิตภัณฑ์จึงถูกนำมาใช้สร้างแนวคิดใน การออกแบบใหม่มาช่วยแก้ไขปัญหานี้ โดยกำหนด ใจทย์วัตถุประสงค์ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ให้ สามารถส่งต่อสูตรการดองสะตอและเล่าบริบท เรื่องราวและวัฒนธรรมของเกลือหวานไปพร้อมกันที่ สามารถตอบใจทย์ทั้งในด้านการใช้งานและการสื่อสาร เรื่องราว จะช่วยให้สูตรสะตอดองปัตตานีได้รับการ สืบทอดต่อไปยังรุ่นลูกหลาน และเป็นที่รู้จักใน วงกว้างมากยิ่งขึ้น

ภาพ 3 กรอบแนวคิดในการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่สามารถส่งต่อสูตรการดองสะตอและเล่าบริบทเรื่องราวและวัฒนธรรมของเกลือหวานไปพร้อม

แนวคิดในการออกแบบผลิตภัณฑ์สืบทอดภูมิปัญญาสูตรสะตอดองปัตตานี

จากปัญหาที่พบในการถ่ายทอดสูตรสะตอดองปัตตานี ได้แก่ ความไม่แม่นยำในการวัดปริมาณและการขาดบริบททางวัฒนธรรม จำเป็นต้องมีการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ตอบโจทย์ทั้งในด้านการใช้งานจริงและการเชื่อมโยงกับอารมณ์และวัฒนธรรม โดยแบ่งแนวคิดการออกแบบออกเป็น 2 ส่วนหลัก ดังนี้

แนวคิดการออกแบบที่เน้นฟังก์ชัน

จากปัญหาความคลาดเคลื่อนในการวัดปริมาณเกลือ เราจะนำหลักการออกแบบเพื่อประโยชน์ใช้สอย (Functional Design) คือการออกแบบที่คำนึงถึงการใช้งานเป็นหลัก (Norman, 1988) นำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบเครื่องมือตวงเกลือสำหรับทำสะตอดองโดยเฉพาะ โดยเครื่องมือตวงนี้จะถูกออกแบบให้มีขนาดและรูปทรงที่เหมาะสมกับการใช้งานจริง (Norman, 1988) และสามารถตวงปริมาณเกลือได้อย่างแม่นยำตามสูตรที่ได้จากการศึกษาและวิจัย ซึ่งจะช่วยให้ผู้ทำสะตอดองได้ผลลัพธ์ที่สม่ำเสมอและ

ใกล้เคียงกับสูตรดั้งเดิมมากที่สุด พร้อมกับออกแบบฟังก์ชันเสริมเป็นไม้ปาดเกลือเพื่อปาดเกลือที่เกิน

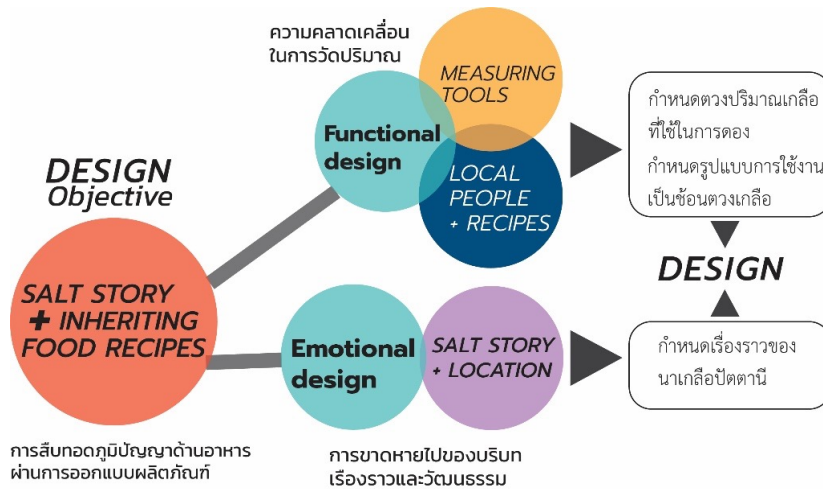
แนวคิดการออกแบบที่เน้นอารมณ์

เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดหายไปของบริบทและเรื่องราว เราจะนำหลักการออกแบบทางอารมณ์ (Emotional Design) คือการออกแบบที่ผู้ใช้และผลิตภัณฑ์มีการเชื่อมโยงระหว่างถึงกันในระดับอารมณ์ที่สร้างความพึงพอใจรวมถึงการรับรู้ให้กับผู้ใช้ในขณะที่กำลังใช้งานผลิตภัณฑ์ รวมถึงการดึงดูดให้ผู้ใช้ให้เข้าใจคล้อยตามงานออกแบบ (Norman, 2005) โดยหลักการการออกแบบทางอารมณ์ที่นักออกแบบนำไปใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์เน้นการสร้างความรู้สึกหรือสร้างประสบการณ์เชิงอารมณ์ผ่านการออกแบบรูปลักษณ์หรือรูปทรงของผลิตภัณฑ์เพื่อส่งต่อเรื่องราวที่ต้องการจะสื่อสารกับผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ การสร้างรูปลักษณ์ที่สวยงามและรูปทรงที่น่าสนใจถือเป็นจุดแรกที่สามารถดึงดูดผู้ใช้งานให้คล้อยตามเนื้อหาภายในที่นักออกแบบใส่ในงานออกแบบได้ง่าย (Ho & Siu, 2012) จากแนวคิดดังกล่าวจึงนำมา

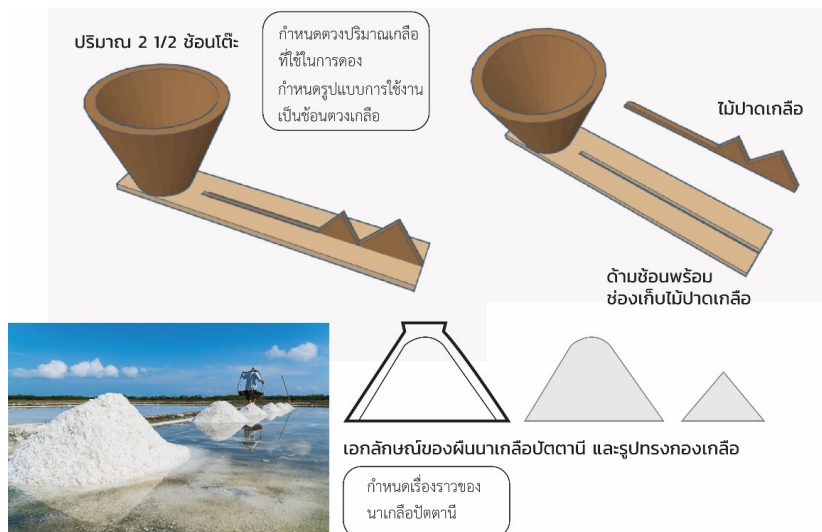
ประยุกต์ใช้ในการออกแบบรูปทรงของช้อนตวงเกลือ โดยจะดึงเอาเอกลักษณ์ของผืนนาและกองเกลือ ปัดตานีมาเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบ ซึ่งจะช่วยสร้างความรู้สึกร่วมเชื่อมโยงระหว่างผู้ใช้กับวัฒนธรรม การทำเกลือของชาวปัดตานี

ตัวง: ช้อนตวงเกลือสำหรับทำสะอาดอง

งานออกแบบอุปกรณ์วัดตวงปริมาณเกลือเพื่อใช้ในการตองสะอาด จุดเริ่มต้นจากการพุดถึงวัตถุดิบ และผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างเช่นเกลือหวานปัดตานี และได้หยิบยกขึ้นมาตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องราวและ

ภาพ 4 กระบวนการคิดในการออกแบบช้อนตวงเกลือ

ภาพ 5 รายละเอียดในการออกแบบช้อนตวงเกลือ

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในท้องถิ่นกับการบริโภคเกลือซึ่งนำไปสู่การนำเสนอเมนูใหม่ในเรื่องของอาหารที่เกลือเป็นส่วนผสมหลัก ได้แก่ สะตอดองผ่านอุปกรณ์การตวง และองค์ความรู้ทางด้านสูตรอาหารจากคนในท้องถิ่น เพื่อออกแบบผลิตภัณฑ์ที่นอกจะใช้ตวงเกลือเพื่อการตองแล้วยังเป็นงานออกแบบที่บันทึกเรื่องราวการใช้เกลือและสูตรการตองสะตอสั่งต่อผ่านจากรุ่นสู่รุ่นโดยไม่จำเป็นต้องบันทึกลงในหนังสือหรือการส่งต่อสูตรกันผ่านทางปากเปล่าซึ่งมีโอกาสที่จะเลือนหายไปตามกาลเวลา งานออกแบบจะเป็นการใช้รูปแบบกราฟิกสีน้ำตาลเกลือหวานปัตตานีนำมาถอดความ ตีความรูปทรงผลิตภัณฑ์ใหม่ให้เหมาะสมกับฟังก์ชันการใช้งาน โดยรูปทรงเกลือที่เป็นทรงสามเหลี่ยมจะถูกนำมาใช้เป็นองค์ประกอบของด้ามจับของไม้ปาดเกลือ แผ่นสี่เหลี่ยมแสดงถึงผืนนาเกลือ และถ้วยทรงกรวยที่ใส่ตวงเกลือรูปแบบงานเน้นเป็นแบบเรียบง่าย

บทสรุปและคำแนะนำในการต่อยอดทางความคิด

การสืบทอดองค์ความรู้ด้านอาหารพื้นถิ่น โดยเฉพาะบทบาทของ เกลือหวานปัตตานี ใน สะตอดอง ถือเป็นสิ่งสำคัญในการรักษาเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม อุปสรรคสำคัญ เรื่องความคลาดเคลื่อนในการถ่ายทอดสูตรอาหาร และขาดการรับรู้บริบททางวัฒนธรรมเกี่ยวกับเกลือหวานทำให้เกิดความสับสนในการทำอาหารและอาจนำไปสู่การสูญเสียอัตลักษณ์ดั้งเดิมของสะตอดอง ดังนั้นการนำแนวคิดในการออกแบบเพื่อประโยชน์ใช้สอยและการออกแบบที่เน้นการสร้างอารมณ์จึงเป็นอีกแนวทางที่ถูกนำมาใช้ในการสร้างสรรค์ออกแบบเครื่องมือการตวงปริมาณเกลือใช้ในการตองสะตอที่เพิ่มความแม่นยำในการใช้เกลือหวาน รวมถึงสร้าง

ภาพ 6 ตวง: ช้อนตวงเกลือสำหรับทำสะตอดอง

ความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมผ่านการออกแบบที่สะท้อนอัตลักษณ์ของนาเกลือปัตตานี ซึ่งแนวทางดังกล่าวไม่เพียงช่วยถ่ายทอดองค์ความรู้ดั้งเดิมได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ยังส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ในกระบวนการอนุรักษ์มรดกทางอาหาร แต่ทั้งหมดทั้งมวลที่ได้นำเสนอไว้ในบทความนี้ถือเป็นแค่จุดเริ่มต้นที่จุดประกายการตั้งคำถามถึงเรื่องการประยุกต์ใช้งานออกแบบร่วมกับการสืบทอดภูมิปัญญาด้านอาหาร ซึ่งในอนาคตด้วยตัวอย่างงานออกแบบช้อนตวงเกลือเพื่อสำหรับการนำไปตองสะตอ “ตวง” ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นแนวคิดในการสืบทอดภูมิปัญญาด้านอาหารโดยใช้การออกแบบผลิตภัณฑ์ซึ่งในอนาคตสามารถนำแนวคิดเพื่อไปศึกษาเพิ่มเติมในการสืบทอดภูมิปัญญาด้านอาหารชนิดอื่น ๆ ได้ หรือสามารถศึกษาเพิ่มเติมเรื่องการผลิตเพื่อนำตวงไปเป็นผลิตภัณฑ์ตวงเกลือที่แนบขายไปพร้อมกับบรรจุภัณฑ์เกลือหวานปัตตานีเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าประเภทเกลือหวาน ●

เอกสารอ้างอิง

- Bougas, W. (1990). Patani in the beginning of the XVII century. *Archipel*, 39, 113-138.
- Ho, A. G., & Siu, K. W. M. (2012). Emotion design, emotional design, emotionalize design: A review on their relationships from a new perspective. *The Design Journal*, 15(1), 9–32. <https://doi.org/10.2752/175630612X13192035808462>
- Next Step [@samrujlok]. (2024, January 6). ตำรากับข้าวเล่่มแรกของเมืองไทย พิมพ์ในสมัย ร.5 คือ ตำราแม่ครัวหัวป่าก์ เขียนโดยท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) [Tweet]. X. <https://twitter.com/samrujlok/status/1743560455981054129>
- Norman, D. (1988). *The psychology of everyday things*. United States: Basic Books. ISBN: 978-0-465-06710-7.
- Norman, D. A. (2005). *Emotional design: Why we love (or hate) everyday things*. New York: Basic Books.
- Sebastia, B. (2016). Eating traditional food: Politics, identity and practices. In *Eating Traditional Food* (pp. 15–33). Routledge. สืบค้นจาก https://www.ifpindia.org/media/documents/2020_05_07_eating_traditional_food_WcDzzUZ.pdf
- Teeuw, A., & Wyatt, D. K. (1970). *Hikayat Patani*. The Hague: Nijhoff.
- Wyatt, D. K. (1970). *Hikayat Patani: The story of Patani* (Vol. 5, Issue 1). Bibliotheca Indonesica. M. Nijhoff.
- กิตติศักดิ์ ทองมีทิพย์, อริศราวรรณ นิยมรัตน์จรรณ, ภาณุพัฒน์ อรัญดร, กัญญารัตน์ สุโกพันธ์, วิปศยา โพธิบุตร, และอภินันท์ ไชยสจรณ. (2565). กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนมฝรั่งเศสในจังหวัดน่าน. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย*, 5(1).
- ชญาณี หัตถ์ เขียวเริงสุรัตน์, และพรพันธุ์ เขมคุณาศัย. (2566). ข้าวมันไก่บ้านเขียว: ภูมิปัญญาอาหารคนไหหลำหาดใหญ่ [Bun Xiao Chicken Rice: Hat Yai Hainanese Food Wisdom]. *วารสารอินทนิลฉกสิน*, 18(3).
- ปวีณา นามประภาส. (2561). การอนุรักษ์และสืบสานความหลากหลายทางชีวภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาหารพื้นเมืองภายใต้การมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์อิมปี ตำบลสวนเขื่อน อำเภอเมือง จังหวัดแพร่. *Journal of Cultural Approach*, 19(35), 38-48.
- ประสาธศรี. (2566). แม่ครัวหัวป่าก์: ตำรากับข้าวเล่่มแรกของไทย. ศิลปวัฒนธรรม. สืบค้นจาก https://www.silpa-mag.com/culture/article_6578
- พิสิทธิ์ ศรีประเสริฐ. (2561). อาหารไทย: การนำเสนออัตลักษณ์อุดมการณ์ความเป็นไทยและวาทกรรมเชิงอำนาจ. *วารสารการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 6(1). <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/masscomm/article/view/131018>

- สำนักศิลปากรที่ 11 สงขลา. (2563). *นาเกลือเมืองปัตตานี*. <https://www.finearts.go.th/fad11/view/26117-นาเกลือเมือง>.
- สยามเมืองยิ้ม Siam Smile. (2564, 25 สิงหาคม). *วิธีทำสะตอดองสูตรเร่งด่วนฉบับปักชำได้ทั้งรายการสยามเมืองยิ้มSiamSmile*. [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=USq7GwrgWis&ab_channel=สยามเมืองยิ้มSiamSmile
- สุทธิ เทพสุริวงศ์, และเบญจวรรณ บัวขวัญ. (2547). รายงานการศึกษาการรวบรวมภูมิปัญญาพื้นบ้านในจังหวัดปัตตานี. สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี.
- ศรุดา นิตวิธการ. (2558). อาหารไทย: มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ. *Academic Journal Phranakhon Rajabhat University*, 5(1), 171–179. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/AJPU/article/view/42173>
- ศิริเพ็ญ อึ้งสิทธิพูนพร. (2557). การฟื้นฟูอาหารพื้นบ้านจีนแคะ(ฮากกา)ห้วยกระบอง: สิ่งท้าทายในภาวะการณ์ที่สวนกระแส. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย*, 34(3), 43-64.
- อนุสรณ์ ติปยานนท์. (2022). *เกลือหวานปัตตานี: วิถีเกลือที่มีชีวิต*. Sawasdee. <https://sawasdee.thaiairways.com/เกลือหวานปัตตานี-วิถีเกลือ>

วิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้านรอบอ่าวปัตตานี

โดย: อ้อมใจ วงษ์มณฑา¹

เมื่อกล่าวถึงจังหวัดชายแดนภาคใต้ หลายคนจะจินตนาการถึงความสวยงามของคลื่นและทะเล ฝั่งน้ำสีฟ้าคราม ชายหาดขาวสะอาด ทิวทัศน์ฝั่งอันดามันและอ่าวไทยที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาพักผ่อนไม่ขาดสาย เมื่อนึกถึงท้องน้ำและทะเลก็ต้องคู่กับ “ชาวประมงพื้นบ้าน” หรือ “ชาวเล” ซึ่งวิถีการทำประมงเป็นอาชีพหลักของชุมชนอ่าวปัตตานี ทำให้ได้สัมผัสวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และวิถีชีวิตอันแฝงไปด้วยมนต์เสน่ห์ของกลุ่มคนที่มีความเชื่อมโยงกับทะเล โดยเฉพาะทะเลภาคใต้ของไทยอย่างแยกกันไม่ออก

กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในประเทศไทยมายาวนาน มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางพหุวัฒนธรรม มีอัตลักษณ์เป็นของตนเองในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้แก่ จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลา และสตูล

สภาพชุมชนรอบอ่าวและการใช้ประโยชน์

จังหวัดปัตตานีมีประชากรทั้งสิ้น 737,077 คน โดยนับถือศาสนาอิสลามร้อยละ 87.57 ศาสนาพุทธร้อยละ 12.41 และศาสนาอื่นๆ ร้อยละ 0.03 อ่าวปัตตานีเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ชายฝั่งทะเลของจังหวัดปัตตานี เกิดจากธรรมชาติของปากน้ำเป็นพื้นที่ริมฝั่งทะเลตั้งอยู่ในเขตการปกครองอำเภอเมือง อำเภอหนองจิก และอำเภอยะหริ่ง แบ่งเป็น 12 ตำบล 30 หมู่บ้าน มีประชากรประมาณ 50,000 คน (สำนักงานสถิติจังหวัดปัตตานี, 2566) เป็นลักษณะอ่าวกึ่งปิด สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นจากสันทรายแล้วกลายเป็นแหลมยื่นออกไปในทะเลขนานกับแผ่นดิน เรียกว่า “แหลมตาชี หรือแหลมโพธิ์” ซึ่งโอกาสที่อ่าวจะปิด กลายเป็นทะเลสาบ คล้ายการเกิดขึ้นของทะเลสาบสงขลามีความเป็นไปได้สูง จะออยปากอ่าวหรือแหลมโพธิ์ยื่นออกไปในแนวตะวันตกและตะวันออก ก่อตัวเป็นแนวสันทรายยื่น

¹ นักวิชาการอุดมศึกษาชำนาญการ สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ไปในทะเล ในแนวที่เกือบขนานกับพื้นดิน โอบล้อมพื้นที่ตอนในของอ่าวในลักษณะสันดอน ส่วนปลายของแหลมโพธิ์โค้งงอเข้าหาชายฝั่งคล้ายตะขอ มีความยาวประมาณ 18.5 กิโลเมตร ทำให้อ่าวได้รับการป้องกันจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงเหนือ ส่วนกว้างสุดของแหลมโพธิ์อยู่ที่บ้านนูดีกว้าง 1.6 กิโลเมตร และส่วนที่แคบที่สุดอยู่ที่บ้านตะลิ้นสะมิแล กว้าง 70 เมตร อ่าวปัตตานีเป็นอ่าวน้ำตื้นมีความลึก 1.2 เมตร มีพื้นที่ประมาณ 74 กิโลเมตร แบ่งเป็นพื้นที่ภายในอ่าว 54 กิโลเมตร และพื้นที่ปากอ่าว 20 กิโลเมตร เป็นอ่าวที่มีอัตราการตกตะกอนสูง โดยได้รับอิทธิพลจากแม่น้ำยะหริ่งและแม่น้ำปัตตานี แม่น้ำทั้งสองสายมีน้ำจืดไหลลงสู่ทะเลประมาณวันละ 3.7 ล้านลูกบาศก์เมตรต่อวัน ได้รับน้ำจากคลองบ้านดี คลองใต้โสม คลองสุโงงปาแน คลองปาปรี เป็นต้น จึงเกิดดินดอนที่มีลักษณะเป็นหาดโคลนกว้างใหญ่ พัฒนาการมาเป็นป่าชายเลนที่สมบูรณ์ ภายในอ่าวมีกระแสน้ำหมุนเวียนน้อย เนื่องจากมีสันทรายของแหลมโพธิ์ขวางกั้นกระแสน้ำจากภายนอกอ่าว การหมุนเวียนของน้ำจึงมีเฉพาะภายในอ่าว น้ำจืดจากแม่น้ำปัตตานีส่วนใหญ่ลงปากอ่าวออกสู่ทะเลนอก โดยมีเพียงส่วนน้อยที่ไหลเวียนเข้าไปในอ่าว การหมุนเวียนของน้ำจึงมีเฉพาะภายในอ่าว ขณะที่แม่น้ำยะหริ่งมีปริมาณน้ำจืดลงสู่อ่าวประมาณ 0.7 ล้านลูกบาศก์เมตรต่อวัน แหลมโพธิ์เหมาะสมแก่การประมงพื้นบ้านเพราะมีลมมรสุมทุกฤดู ในอดีตใช้เป็นท่ากำบังลม ทอดสมอเรือสินค้า ทำให้เกิดบ้านเมืองที่พัฒนามาจากชุมชนเมืองท่าภายในบริเวณอำเภอยะรังที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินราว 16 กิโลเมตร มาเป็นเมืองปัตตานีอันเป็นเมืองท่าชายฝั่งริมอ่าวด้านในซึ่งเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาจากการค้าทางทะเล (วัฒนา สุภักดิ์, 2539)

เมื่อพุทธศตวรรษที่ 21 เรียกท้องถิ่นบริเวณอ่าวปัตตานีว่า “ลาโอะ ดาแล” ที่แปลว่า “ทะเลใน” ควบคู่ไปกับการเรียกชื่อบริเวณทะเลด้านนอกอ่าวปัตตานีว่า “ลาโอะ ลูวา” ซึ่งแปลว่า “ทะเลนอก” มีแม่น้ำปัตตานีและคลองยามี หรือคลองยะหริ่งไหลเวียนน้ำภายในอ่าวที่ผสมผสานกันระหว่างน้ำจืดน้ำเค็มและน้ำกร่อย เป็นระบบนิเวศแบบทะเลตมและป่าชายเลน ตะกอนจากปากน้ำที่ไหลลงอ่าวปัตตานีทำให้มีสัตว์น้ำที่เป็นแหล่งอาหารจำนวนมาก ส่วนคลองตูหยงหรือคลองหนองจิกไหลลงสู่ทะเลที่ทางตะวันตกของอ่าวปัตตานีแม่น้ำปัตตานีถือเป็นแหล่งน้ำที่มีการตั้งถิ่นฐาน มีชุมชนจำนวนมากพึ่งพาแม่น้ำปัตตานี มีการปรับและเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ทั้งโดยธรรมชาติและ การเปลี่ยนแนวทางเดินของน้ำโดยมนุษย์ ตลอดทั้งสายของแม่น้ำปัตตานีตั้งแต่ต้นน้ำในเทือกเขาสันกาลาคีรีจนมาถึงบริเวณปากน้ำมีชุมชนอยู่อาศัยใกล้กับลำน้ำนี้มาหลายยุคหลายสมัย ทั้งชุมชนยะหา เมืองลังกาสุกะที่ยะรังในพื้นที่ราบลุ่มตอนกลาง ตลอดจนถึงเมืองปัตตานีที่ริมชายฝั่งปากแม่น้ำปัตตานี มีต้นน้ำอยู่ระหว่างเขาตาปาปาลังกับเขาอันกูซ ซึ่งเป็นสันปันน้ำในเขตแดนไทยกับมาเลเซีย สันปันน้ำบริเวณนี้เป็นต้นน้ำสำคัญในคาบสมุทรมลายูทางฝั่งไทย คือแม่น้ำปัตตานี แม่น้ำสาหรู ส่วนทางฝั่งมาเลเซีย คือแม่น้ำกลันตัน แม่น้ำเประ แม่น้ำสุโงงปาตานี เทือกเขาแถบนี้เป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญและเป็นพื้นที่ทำเหมืองแร่ดีบุกเริ่มแรก และเป็นสินค้าส่งออกของบ้านเมืองทั้งสองฝั่งทะเลมาแต่โบราณ จึงอยู่ในเส้นทางข้ามคาบสมุทรรหว่างฝั่งอันดามันและอ่าวไทยที่มีบ้านเมืองในยุคเริ่มแรกใช้เส้นทางติดต่อระหว่างบ้านเมืองภายในแหลมมลายูตลอดมา น้ำจืดจากแม่น้ำทั้งสองสายทำให้น้ำในอ่าวมีสภาพกร่อยและผันแปรตามฤดูกาล ตะกอนที่ตกทับถมในก้นอ่าวทำให้อ่าวตื้นเขินและ

ชายฝั่งบริเวณนี้มีพื้นที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดพื้นที่หาดโคลน หาดเลนเป็นบริเวณกว้าง ก่อให้เกิดป่าชายเลนกระจายอยู่ตลอดแนวชายฝั่ง รอบอ่าวปัตตานี ระบบการหมุนเวียนของน้ำ ระบบนิเวศหาดเลน ป่าชายเลน เหล่านี้เป็นกลไกช่วยส่งเสริมผลผลิตทางชีวภาพและช่วยรักษาเสถียรภาพระบบนิเวศน์อ่าวปัตตานีโดยรวม อ่าวจึงมีความสมบูรณ์ทางชีวภาพสูง ทำให้เป็นแหล่งอนุบาลและเพาะพันธุ์สัตว์น้ำที่สำคัญนานาชนิด และมีทรัพยากรอื่น ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของระบบนิเวศน์ชายฝั่ง เช่น หญ้าทะเล สาหร่ายทะเล นกน้ำ หาดโคลน หาดทราย ป่าชายหาด ป่าสนทราย เป็นต้น สภาพพื้นที่ที่รอบอ่าวซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่มริมทะเล ประกอบด้วยหาดทราย หาดเลน ที่ราบลุ่มน้ำทะเลขึ้นถึง ที่ราบลุ่มน้ำทะเลเคยท่วมถึง สันทรายเก่าและบริเวณตะกอนน้ำพัดพา และระบบนิเวศน์ของอ่าวจึงเป็นทำเลที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานของชุมชนทั้งที่อยู่บนฝั่ง บริเวณชายฝั่งและในทะเล ทรัพยากรเหล่านี้ได้กลายเป็นแหล่งที่ทำกินและที่มาของกิจกรรมการดำรงชีพของคนในชุมชน ได้แก่ การทำประมง การทำสวนมะพร้าว ทำนาเกลือ ทำนาข้าว ทำนาุ้งแปรรูปสัตว์น้ำ

ปัจจุบันแม่น้ำปัตตานีไหลผ่านอำเภอเบตง อำเภอธารโต อำเภอบันนังสตา อำเภอเมืองยะลา อำเภอยะรัง และอำเภอหนองจิก ออกสู่ปากอ่าวที่ตำบลสะบารัง อำเภอเมืองปัตตานี และสายน้ำแยกไปออกที่ตำบลบางตาวา อำเภอหนองจิกอีกสายหนึ่ง ความยาว 210 กิโลเมตร ตอนบนของแม่น้ำมีการสร้างเขื่อนบางลางที่อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา เพื่อใช้ผลิตกระแสไฟฟ้าและเปิดใช้งานเมื่อปี พ.ศ. 2524 นอกจากนี้ยังมีเขื่อนปัตตานีที่ตำบลตาเซะ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา สร้างขึ้นเพื่อการชลประทานสำหรับพื้นที่เพาะปลูกสองฝั่งแม่น้ำ กันไม่ให้น้ำไหลเอ่อท่วมพื้นที่สองฝั่ง แม้จะเริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2511 แต่ระบบการจ่ายน้ำเพิ่งเสร็จ

เมื่อปี พ.ศ. 2530 และเขื่อนทั้งสองแห่งนี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและการทำมาหากินของชาวบ้านอย่างมาก ทั้งที่ทำการเกษตรกรรมและใช้ระบบนิเวศน์ของปากน้ำที่มีการสะสมตะกอนอย่างมาก การคมนาคมขนส่งที่เคยใช้เรือเดินทางมาตั้งแต่อดีต ทั้งยังไม่สามารถจำกัดความเสียหายของน้ำไหลหลากจากที่สูง สร้างความเสียหายรุนแรงให้กับพื้นที่ราบเชิงเขาจังหวัดยะลาในอดีต จากการสังเกตการณ์และสอบถามชาวบ้านแม้ยังไม่มีการศึกษาถึงผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและทางวัฒนธรรมจากการสร้างเขื่อนทั้งสองแห่งนี้อย่างที่ควรจะเป็นก็ตาม บริเวณพื้นที่ราบลุ่มใกล้ปากน้ำที่ออกสู่ทะเล ที่ราบลุ่มของบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำปัตตานีมีการเปลี่ยนแปลงทางเดินน้ำ เนื่องจากการปรับเปลี่ยนโดยมนุษย์และเป็นไปตามสภาพธรรมชาติเห็นได้ชัดเจน ทั้งยังมีลำน้ำสายสั้น ๆ ที่เกิดจากภูเขาไม่สูงนักในเขตตอนกลางระหว่างเทือกเขาสันกาลาคีรีและชายฝั่งเป็นลำน้ำที่อยู่ในคาบสมุทรที่มีพื้นที่แคบ ๆ ทำให้เส้นทางน้ำมีลักษณะไม่ต่อเนื่องเป็นสายน้ำระยะยาว เช่นแม่น้ำในเขตที่ราบอื่น ๆ ลำน้ำสำคัญในบริเวณที่ราบลุ่มชายฝั่งอ่าวปัตตานีและบริเวณใกล้เคียง

ลำคลองทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปัตตานีในปัจจุบัน ได้แก่ 1) คลองท่าเรือ เคยเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำปัตตานี แต่ภายหลังลำน้ำตื้นเขินเปลี่ยนทางเดิน จึงขาดแนวกับแม่น้ำใหญ่ หากมีคลองสาขาย่อยหลายสายซึ่งรับน้ำจากฝนฟ้าสะสม จึงทำให้น้ำตลุดปี ในอดีตเป็นคลองที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก ความยาวประมาณ 42 กิโลเมตร ไหลจากทิศใต้ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ผ่านอำเภอโคกโพธิ์แล้วลงทะเลที่บ้านท่ายามูในอำเภอหนองจิก 2) คลองตุยงหรือคลองหนองจิก เดิมคือลำน้ำสายหลักของแม่น้ำปัตตานีก่อนจะตื้นเขินเพราะการขุดคลองสุโหงบารูหรือคลองใหม่จนเปลี่ยนทิศทางของน้ำในสมัยเจ็ดหัวเมือง

ทำให้น้ำเค็มรุกเข้ามามากจนกรมชลประทานต้องทำประตูระบายน้ำที่บ้านตุง เพื่อใช้พื้นที่เหนือประตูน้ำทำการเกษตร จุดแพรกลำน้ำแต่เดิมอยู่ที่ตำบลยาบีก่อนไหลออกทะเลบางตาขาว ปากน้ำบริเวณนี้ไม่มีอ่าวหรือเกาะบังลม ทำให้ไม่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นสถานที่การค้าหรือชุมชนริมชายฝั่ง ลำน้ำสายนี้มีชื่อเรียกตามท้องถิ่น เช่น ช่วงต้นน้ำแยกจากแม่น้ำปัตตานีเรียกว่า “คลองหนองจิก” ช่วงที่ไหลผ่านบ้านมะพร้าวต้นเดียวบ้านตันหยงบุโละ บ้านกาเดะ บ้านคลองวัว เรียกชื่อ “คลองกาแลกูโบ” ช่วงที่ไหลผ่านตำบลตุง เรียกชื่อว่า “คลองตุง” และเมื่อออกปากน้ำเรียกว่า “คลองบางตาขาว” พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสแหลมมลายู เมื่อปี พ.ศ. 2433 เข้าคลองตุงและพายเรือเข้าไปจนถึงบ้านตุงบริเวณที่ตั้งบ้านเจ้าเมืองหนองจิก ทรงบรรยายว่าสองฝั่งนั้นเป็นทุ่งนา ปลูกพืชต่าง ๆ และยาสูบ 3) คลองสุโงบารูหรือคลองใหม่ ความยาวประมาณ 7 กิโลเมตร ในเขตอำเภอยะรัง เป็นการขุดเชื่อมแม่น้ำปัตตานีในสมัยตนกูสุไลมานหรือตนกูบอซุเป็นเจ้าเมืองปัตตานี และได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวชิรธรภักดิฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2433 เนื่องจากลำน้ำปัตตานีเดิม เมื่อไหลถึงบ้านปริกก็จะวกไปที่คลองตันหยงและยาบิสายหนึ่ง แล้วจึงแยกมาออกที่บ้านอาเนาะบุโละสู่ปากน้ำเมืองปัตตานี ปัจจุบันที่ตำบลสะบารัง เพราะต้องการตัดด้านสินค้าเพื่อเก็บภาษีที่ด่านเมืองหนองจิก สินค้าที่ล่องจากต้นน้ำในเขตเทือกเขา เช่น ของป่าและดีบุกจึงต้องเสียภาษีที่ด่านของเมืองหนองจิก ก่อนที่จะถึงด่านภาษีของเมืองปัตตานี ทำให้ขาดผลประโยชน์กัน การขุดคลองลัดนี้ถือเป็นการทำลายพื้นที่ทางเกษตรกรรมของเมืองหนองจิกไปโดยปริยาย เนื่องจากคลองขุดใหม่เป็นเส้นตรง กระแสน้ำในแม่น้ำปัตตานีจึงเปลี่ยนทางเดินออกสู่คลองใหม่หมด ทำให้น้ำเค็มที่ไหลผ่านเมืองหนองจิกค่อย ๆ ตื้นเขิน เมื่อฝนตกน้อยลง ลำคลอง

แห้งขาดเป็นช่วง ๆ ทำให้น้ำขาดและไม่มีการจัดไหลออกไปผลักดันน้ำทะเลตรงปากน้ำบางตาขาว น้ำทะเลก็ไหลเอ่อเข้าสู่ที่นาภายใน ทำให้เกิดดินเค็ม ดินเปรี้ยว ทำนาไม่ได้หลายหมื่นไร่ ทุ่งของเมืองหนองจิกที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพฯ บันทึกไว้ในรายงานการตรวจราชการปี พ.ศ. 2439 ว่า “เมืองหนองจิกเป็นแหล่งข้าว ที่นาดี หาเมืองอื่นจะเปรียบได้” ต้องกลายเป็นทุ่งนารกร้างว่างเปล่าใช้ประโยชน์ไม่ได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่พากันอพยพออกไป ผิดกับปัตตานีที่มีผลประโยชน์เพิ่มขึ้น 4) คลองบางเขา สองฝั่งคลองมีน้ำไหลตลอดปี เพราะมีต้นน้ำอยู่บริเวณภูเขาที่บ้านปะแดลางา ตำบลบ่อทอง ทำให้เมืองหนองจิกได้ชื่อว่าเป็นอู่ข้าวอู่น้ำ ปัจจุบันได้รับการพัฒนาโดยกรมชลประทานทำการขุดคลองเป็นคลองระบายน้ำสายใหญ่ชื่อ “คลองดีสอง (D2)” ทำให้น้ำมีระยะทางมากขึ้น เพื่อไปรับน้ำที่บ้านทองหลา อำเภอแม่ลานผ่านอำเภอหนองจิกและเลี้ยวไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือที่บ้านบางเขา ไปรวมกับคลองกาแลและคลองท่ายามูแล้วไหลลงทะเลที่บ้านตันหยงเปาว์

ลำคลองทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปัตตานีในปัจจุบัน ได้แก่ 1) คลองปาละ และคลองกรือเซะ ปากน้ำอยู่บริเวณอ่าวปัตตานี ต้นน้ำของคลองปาละไหลจากอำเภอยะรัง สันนิษฐานว่าเป็นแม่น้ำที่เชื่อมต่อกับเมืองโบราณยะรังได้ ปัจจุบันบางตอนตื้นเขินไปหมดแล้ว ส่วนคลองกรือเซะเป็นสายน้ำที่แยกมาจากคลองมางที่บ้านปาแดบองอ ตำบลตะลุโบ ไหลขึ้นไปทางทิศเหนือผ่านบ้านจือโรและบ้านกรือเซะ รวมกับคลองปาละที่บ้านดี บริเวณแพรกคลองกรือเซะเคยเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานและทำการค้าสมัยโบราณ พบว่าเป็นแหล่งเตาเผา มีเศษภาชนะเครื่องถ้วยชามสมัยต่าง ๆ อยู่มากมาย ชื่อสถานที่ซึ่งเคยมีชื่อเสียงในอดีต เช่น กาแลบือชา (ท่าเรือใหญ่) กาแลจินอ (ท่าจีน) และทาระ (ท่าราบ) เป็นต้น 2) คลองตะมางัน เป็นคลอง

ที่ขุดขึ้นในสมัยรายายิเยา จากคลองที่กรือเซะมุ่งเหนือ ขึ้นไปเชื่อมแม่น้ำปัตตานีสายใหญ่ที่บ้านปรีก๊ ชักน้ำ จากแม่น้ำปัตตานีลงสู่คลองขุดใหม่แล้วออกสู่ทะเลที่ อ่าวแก้วรา (แก้วรา แปลว่าปากอ่าว หมายถึงอ่าวปัตตานี บริเวณบ้านตันหยงลูโละในปัจจุบัน ทำให้ชาวบ้านใช้น้ำจืดทำนาที่ทุ่งด้านเหนือได้ดี และชาวบ้านชื่นชม รายายิเยาปฏิบัติพระกรณียกิจนี้ แต่ 3 ปีต่อมาในสมัย รายาปรีอุพบว่ามีน้ำจืดจากคลองตะมางันทำให้นาเกลือ เสียหาย คลองตะมางันถูกน้ำเซาะตลิ่งพังจนถึงริมตลิ่ง ไกล่ประตู่ข้างและกำแพงเมือง จึงสั่งให้ชาวบ้านสร้าง ทำนบกั้นปิดปากคลองไว้ ปัจจุบันเรียกหมู่บ้านที่สร้าง ทำนบกั้นน้ำนี้ว่า “กำแพงตานะบาตู” หรือ “บ้าน ทำนบกั้น” ซึ่งพบหลักฐานเป็นแนวตั้งแต่กำแพงปรีก๊ จนถึงปยุตใกล้ตัวเมือง การทำให้พื้นที่นาเกลือเสียหาย น่าจะเป็นเหตุผลที่ทำให้ต้องสร้างทำนบกั้นน้ำจืด เพราะรายได้หลักจากนาเกลือของปัตตานีซึ่งเป็น ที่พึ่งให้กับชุมชนต่าง ๆ ในคาบสมุทรมลายูรอง มาจากเพชรบุรีที่บ้านแหลมในทางเศรษฐกิจ จึงมีผล ต่อรายได้มากกว่าความเดือดร้อนทางการเกษตร ของชาวบ้าน และหลังจากสร้างทำนบกั้นน้ำ คลอง ตะมางันก็ค่อย ๆ ตื้นเขินจนเหลือเพียงร่องรอยทาง น้ำเก่าเท่านั้น 3) คลองตันหยงหรือคลองยะหริ่ง เป็น ลำน้ำสายใหญ่ ต้นน้ำอยู่ที่ในเทือกเขาของอำเภอมายอ เรียกว่า “คลองมายอ” เมื่อไปรวมกับคลองกระเสาะ คลองกลางสาต ผ่านบ้านโต๊ะโกตา บ้านตันหยงดาลอ เรียกว่า “คลองตันหยง” เมื่อรวมกับคลองสาบัน เรียกว่า “คลองยะหริ่ง” แล้วไหลลงคลองยามูไปลง ทะเลที่อ่าวบางปูในอ่าวปัตตานี ความยาวประมาณ 53 กิโลเมตร ในอดีตนิยมใช้เดินทางไปอำเภอปะนาเระ โดยผ่านไปตามคลองยามูเลียบผ่านป่าโกงกางขนาดใหญ่ผ่านบ้านหนองแรด บ้านคลองกะดี ไปถึงบ้าน ท่าม่วง ปัจจุบันกรมชลประทานขุดลอกใช้เป็นคลอง ชลประทานสายใหญ่เรียกว่า “คลองดีสาม (D3)”

(ไพโรจน์ จีรเสถียร, 2540)

สภาพนิเวศในอ่าวปัตตานีและแหลมโพธิ์มีทั้งที่เป็นหาดเลน ป่าชายเลน บริเวณอ่าวภายในและ หาดทรายบริเวณด้านนอกของแหลมที่ติดทะเลนอก ป่าชายเลนยะหริ่งมีพื้นที่ราว 20,000 ไร่ ส่วนหนึ่งเป็น ป่าสัมปทานเพื่อเผ่าถ่าน ที่เหลือเป็นป่าธรรมชาติ บางส่วนใช้เป็นที่ตั้งชุมชน บางส่วนถูกเปลี่ยนสภาพ เป็นนาทุ่งและถนนหนทาง ในอ่าวปัตตานีมีพืชและ สัตว์น้ำตามธรรมชาติที่เคยมีอยู่มากและเป็นเอกลักษณ์ เด่นคือ ในอ่าวปัตตานีเคยพบพะยูนมาหากินบริเวณ อ่าวปัตตานีมาแล้วในอดีต เมื่อปี พ.ศ. 2545 ชาวบ้าน เรียกว่า “ตูหยง” หรือ “ดูหยง” เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ที่มีแนวโน้มใกล้สูญพันธุ์ ประเทศไทยพบพะยูนน้อย มากทั้งฝั่งอ่าวไทยและฝั่งอันดามัน อาหารหลักของ พะยูน คือสาหร่ายผมนาง หญ้าทะเลชนิดต่าง ๆ เช่น หญ้าอำพัน หญ้าชะเงาเต่า หญ้าชะเงาใบ โดยเฉพาะ หญ้าอำพันเป็นชนิดที่พะยูนชอบกินมากที่สุด ในอ่าว ปัตตานีนับว่าเป็นแหล่งอาหารแห่งหนึ่งของพะยูนคือ หญ้าอำพัน จากคำบอกเล่าของชาวบ้านพบว่าในอ่าว ปัตตานีเคยพบพะยูนมาหากินบริเวณอ่าวปัตตานีมา แล้วหลายปี การพบพะยูนในครั้งนี้นับว่ามีคุณค่าและ ความสำคัญอย่างยิ่งต่ออนาคตของชาวประมงที่ ประกอบอาชีพในบริเวณอ่าวปัตตานี อาจคาดเดาได้ โดยมีความหวังว่าการฟื้นฟูอ่าวปัตตานีให้กลับมา เป็นแหล่งทรัพยากรที่มีความสมบูรณ์มากกว่าเดิม ใน ระบบนิเวศดังกล่าวเป็นที่พักของนกประจำฤดูจำนวนมากที่อพยพเข้ามาใช้พื้นที่หาดเลนเป็นแหล่งหากิน และพักอาศัย ดังชื่อ “แหลมนก” เป็นพื้นที่ซึ่งเคยมี นกอพยพมาอาศัยจำนวนมาก แต่ปัจจุบันสภาพพื้นที่ ถูกเปลี่ยนแปลงจนกลายเป็นย่านอุตสาหกรรม นกประจำถิ่นและนกประจำฤดูก็แทบจะไม่มีแล้ว ชุมชนประมงในปัตตานี จากปากน้ำปัตตานีทางฝั่ง ตะวันตก มีหมู่บ้านชาวประมงที่อยู่ในระบบนิเวศแบบ

ชายฝั่งทะเลนอก เช่น บางตาวาอยู่ในเขตอำเภอหนองจิก บางปลาหมอหรือกุรุลอ กรุมอ รุสะมิแล ในอำเภอเมือง ทางฝั่งตะวันออกของปากน้ำคือแหลมนกที่เคยเป็นพื้นที่สาธารณะ แต่ปัจจุบันมีผู้คนจากต่างถิ่นเข้าไปตั้งหลักแหล่งกลายเป็นชุมชนเกิดใหม่ บานา ต้นหยงลูโละ ปาละ โต๊ะโสม บางปู ผ่านตัวอำเภอยะหริ่งที่ริมคลองยะหริ่ง เมื่อเริ่มต้นเข้าสู่ปลายแหลมโพธิ์มีป่าชายเลนยะหริ่ง ผ่านคลองยามูที่มีหมู่บ้านประมงริมคลองคือ ตะโละอาโหรี และตะโละกาโปร จากนั้นจึงถึงดาโต๊ะ ตะโละสะมิแล และหมู่บ้านสุดท้ายที่ปลายแหลมคือบูดี บริเวณรอบอ่าวปัตตานีเคยเป็นสถานที่ตั้งเมืองโบราณปาตานีที่รุ่งเรืองในยุคการค้าทางทะเลเฟื่องฟู ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 - 21 เป็นต้นมา และถูกทำลายลงทิ้งไปเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 24 จากการสงครามและการเมืองที่แบ่งแยกเมืองปัตตานีออกเป็นเมืองย่อยต่าง ๆ ศูนย์กลางของเมืองเก่าปาตานีอยู่ระหว่างลำน้ำใหญ่สองสายคือ แม่น้ำปัตตานีและคลองปาละเข้ามาจนถึงคลองกรือเซะ เมืองเก่าปาตานีอยู่ในบริเวณบ้านบานา บ้านต้นหยงลูโละและบ้านดี ในตำบลบาราโหมซึ่งยังเหลือหลักฐาน ชื่อสถานที่ที่สัมพันธ์กับตำนานเรื่องเล่าและโบราณสถานสำคัญจำนวนหนึ่ง (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2544) อ่าวปัตตานีมีประชากรรอบอ่าวค่อนข้างหนาแน่น ใช้ชีวิตทางประมงชายฝั่ง หรือประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก ต้องพบปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม โดยการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 จนถึงปัจจุบัน มีข้อสังเกตว่าความอุดมสมบูรณ์ของอ่าวปัตตานีมีแนวโน้มเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่มีการใช้ฉวนรุน ฉวนลาก มีโรงงานอุตสาหกรรมสร้างขึ้นที่ริมอ่าวจนได้เป็นเขตอุตสาหกรรมพิเศษ การขยายท่าเทียบเรือเพื่อรองรับเรือประมงพาณิชย์

การขยายตัวของนาุ้งและการเพาะเลี้ยงชายฝั่งอ่าวปัตตานีจึงกลายเป็นแหล่งรองรับน้ำและบ่อบำบัดน้ำตามธรรมชาติ แต่คงมีศักยภาพเป็นบ่อบำบัดตามธรรมชาติได้เพียงระดับหนึ่ง หากไม่มีการระมัดระวังในการดูแลสภาพแวดล้อมของอ่าวให้ดีขึ้น ทั้งอาชีพประมง นาุ้ง นาเกลือ เลี้ยงหอยรวมไปถึงธุรกิจขนาดใหญ่ก็จะประสบปัญหาถึงกับต้องยุติการทำอาชีพไป ซึ่งเกิดขึ้นแล้วในปัจจุบันสำหรับการทำประมงพื้นบ้านที่ชาวประมงเลิกจับปลาแล้วหันไปทำงานอื่นแทนกันมากแล้วในปัจจุบัน (ปิยะ กิจถาวร และคณะ, 2543)

นายชาอูดี แวภูโล หมู่บ้านแหลมโพธิ์ให้สัมภาษณ์ว่า หมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานีมีการประกอบอาชีพที่ต้องอิงการใช้ประโยชน์จากอ่าว ได้แก่ 1) การทำประมงด้วยเครื่องมือและขนาดต่าง ๆ กัน แตกต่างไปตามลักษณะทำเลและแหล่งจับสัตว์น้ำ 2) การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ได้แก่ การทำนาุ้งรอบบริเวณอ่าวการเลี้ยงปลาในกระชัง การเลี้ยงหอยแมลงภู่ หอยแครง 3) การทำนาเกลือ มีการผลิต 2 รอบในหนึ่งปี คือช่วงเดือนมกราคม - เมษายน และมิถุนายน - กันยายน 4) เก็บสาหร่าย มีผลผลิตตลอดปี แต่มักน้อยต่างกันตามฤดูกาล โดยพบมากในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ - เมษายน และมีน้อยในช่วงเดือนธันวาคม - พฤศจิกายน เพราะเป็นฤดูมรสุมมีลมแรงจัด สภาพชุมชนรอบอ่าวมีการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติค่อนข้างสูง กิจกรรมและวิถีชีวิตชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กับฤดูกาลและการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ นอกจากการประกอบอาชีพดังกล่าว พบว่ายังมีการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับการแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำบริเวณพื้นที่รอบอ่าวซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี และมีท่าเทียบเรือซึ่งใช้เป็นจุดรับส่งสัตว์น้ำจากการประมงที่สำคัญแห่งหนึ่งของอ่าวไทย

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอ่าวปัตตานี

งานศึกษาทางมานุษยวิทยาโดยนักวิชาการชาวตะวันตก ซึ่งศึกษาชุมชนประมงที่ปัตตานี คือการวิจัยหมู่บ้านประมงของโทมัส เฟรเซอร์ (Thomas M. Fraser) เรื่อง “รูเซมบิลัน : หมู่บ้านประมงในภาคใต้ของประเทศไทย” (Rusembilan : A Malay Fishing Village in Southern Thailand) ที่หมู่บ้านรูสะมิแล ซึ่งติดกับมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีในปัจจุบันถือว่าเป็นข้อมูลสำคัญในการสำรวจชีวิตชาวประมงปัตตานีริมหาดทางฝั่งตะวันออกของปากน้ำปัตตานี การเก็บข้อมูลทำขึ้นช่วงปี พ.ศ. 2499 เก็บข้อมูลทางชาติพันธุ์วรรณา ศึกษาแนวคิดในการกลืนกลายชนกลุ่มน้อยในสังคมไทย โดยนิยามว่าชาวประมงที่ปัตตานีเป็นชนกลุ่มน้อยและถูกกระบวนการทำให้กลายเป็นคนไทย บรรยายถึงความขัดแย้งที่เกิดจากระบบการศึกษา การเก็บภาษี การใช้กฎหมายและระบบยุติธรรมที่แตกต่างกัน การศึกษาบรรยายภาพของชุมชนชาวประมงมุสลิมชายฝั่งทะเลนอก ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของอ่าวปัตตานี ในเรื่องเศรษฐกิจและการค้าของการประมงชายฝั่ง การบรรยายสภาพสังคมของหมู่บ้านชาวประมงด้วยความพยายามให้รอบด้านที่ปัตตานีนับว่าเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ และสะท้อนภาพของหมู่บ้านประมงในแถบนี้ได้อย่างชัดเจน เพราะไม่มีข้อมูลของการศึกษาชุมชนในปัตตานีที่ละเอียดเช่นนี้มาก่อน แต่การศึกษาที่ใช้เวลาไม่นานนักนี้ยังไม่ทำให้เห็นบทวิเคราะห์ของการเปลี่ยนแปลงทางสภาพสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมอย่างชัดเจน หลังจากนั้นอีกราว 10 ปี เฟรเซอร์จึงกลับมาศึกษาหมู่บ้านรูสะมิแล เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลง เขากลับไปทบทวนข้อมูลในชุมชนที่รูสะมิแลอีกครั้งหนึ่งในงานศึกษาเรื่อง Fishermen of South Thailand the Malay villagers เป็นหลักฐานให้เห็นการเปลี่ยนแปลงได้อย่างดี

งานศึกษาจำนวนมากที่เน้นการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมรอบอ่าวที่สำคัญ ๆ เช่น งานศึกษาวิจัยอ่าวปัตตานีชุดการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติที่ทำมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2532 - 2534 โดยคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี ที่ศึกษาเปรียบเทียบตามช่วงเวลาเกี่ยวกับสภาพภูมิอากาศ ลักษณะเฉพาะของน้ำและทรัพยากรทางชีวภาพ ติดตามการเปลี่ยนแปลงคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและการประเมินสภาวะเป็นพิษของสิ่งมีชีวิตในอ่าว พบว่าอ่าวปัตตานียังเป็นแหล่งบำบัดน้ำตามธรรมชาติได้ แต่คงมีความสมบูรณ์ในระดับหนึ่งเท่านั้น เพราะการขยายตัวของกิจกรรมต่าง ๆ รอบอ่าวปัตตานี เช่น โรงงานอุตสาหกรรม นาเกลือ ทำเทียมเรือ และแหล่งชุมชนที่มีการระบายน้ำเสียทำให้ทำให้พบจุลินทรีย์และแบคทีเรียโคลิฟอร์มกระจายอยู่ในน้ำ โดยพบมากในแม่น้ำปัตตานี การปนเปื้อนของโลหะหนัก เช่น ทองแดง สังกะสี แคดเมียมและตะกั่ว น้ำมีปริมาณน้อย แต่ในตะกอนดินและในพืชทะเลขนาดใหญ่มีปริมาณสูง จำนวนสาหร่ายผมนางหรือสาหร่ายวุ้น และหญ้าทะเลในบางพื้นที่ลดลงเรื่อย ๆ สิ่งที่เปลี่ยนแปลงเหล่านี้บ่งบอกถึงความเสื่อมลงของอ่าวปัตตานี (นิธิ ฤทธิพรพันธุ์ และคณะ, 2535)

การวิจัยรวบรวมข้อมูล การสำรวจข้อมูลชีวภาพอ่าวปัตตานี (2540) ซึ่งรวบรวมข้อมูลจากหมู่บ้าน 26 แห่งบริเวณรอบอ่าวปัตตานีและใกล้เคียงเป็นเวลา 1 ปี พบว่ามีเพียงประชากรเพียงร้อยละ 21 เท่านั้นที่ยังประกอบอาชีพเป็นชาวประมงในอ่าว และมีแนวโน้มว่าจะลดลง โดยศึกษารูปแบบการใช้เรือประมง เครื่องมือการจับปลา และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่เป็นอาชีพทดแทน งานวิจัยของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานีเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านประมงรอบอ่าวปัตตานี โดยนักวิชาการทั้งทางสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์

ธรรมชาติ (2535) โดยวิเคราะห์ผลจากการพัฒนาในช่วงทศวรรษตั้งแต่ 2525 -2535 ซึ่งช่วงเวลานี้มีการเข้ามาของการทำนาถั่วกันแพร่หลายอย่างรวดเร็วในภาคใต้ และความต้องการของรัฐที่จะนำทิศทางการประเทศไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือ “นิคส์” (NICS) การศึกษาทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณเป็นตัวอย่างที่ชัดเจน โดยสรุปว่าการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านตัวอย่างรอบอ่าวปัตตานีมีการเพิ่มการลงทุนเพื่อทำประมงมากขึ้น ในขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติมีน้อยลง มีการเพิ่มอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้มากขึ้น แต่ขณะเดียวกันคนทำประมงก็ถูกบีบให้มีจำนวนผู้ทำน้อยลงด้วย ชุมชนเปิดรับภายนอกมากขึ้น และมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินชีวิตสูงขึ้นตามลำดับ ทำให้มีหนี้สินเพิ่มขึ้น ภาพโดยรวมมีแนวโน้มไปสู่จุดล่มสลายของชุมชนอย่างเห็นได้ชัด สวนทางกับนโยบายพัฒนาของรัฐ การศึกษาดังกล่าวสะท้อนว่ายังไม่มีแนวคิดเรื่องการพัฒนาจากภายใน โดยชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจมากขึ้น ซึ่งปรากฏเป็นแนวคิดเรื่องพัฒนาจากพื้นฐานของชุมชนในระยะต่อมา

การศึกษาการจัดการประมงโดยชุมชนของไพโรจน์ จีร์เสถียร (2540) ที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านต้องการจัดการประมงด้วยตนเอง โดยการจัดตั้งกลุ่มเพื่อต่อรองและเรียกร้องแก้ปัญหาเรื่องการรุกล้ำเขตของประมงพาณิชย์ เน้นการแบ่งเขตเพื่อให้ทรัพยากรร่วมกันโดยไม่เบียดเบียน เช่น เขตเพาะเลี้ยง เขตจับสัตว์น้ำ เขตอนุรักษ์เพื่อให้สิทธิแก่ชาวบ้าน แม้ว่าหลักศาสนาอิสลามจะกล่าวว่าทุกคนมีสิทธิโดยเสรี แต่บางหมู่บ้านก็แบ่งพื้นที่ตามลักษณะการใช้เครื่องมือประมง

ปิยะ กิจถาวร และศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี (2543) ร่วมกับชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีของบ้านตันหยงเปาว์ และเจ้าหน้าที่มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย ได้ศึกษาทรัพยากรและ

สิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเป็นการทำวิจัยร่วมกับชาวบ้านตันหยงเปาว์ซึ่งเป็นหมู่บ้านริมชายหาดทะเลอ่าวไทย อยู่ห่างจากปากน้ำปัตตานี เลียบบ้านรูสะมิแลและบางตะวาขึ้นไปราว 17 กิโลเมตร เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการองค์กรพัฒนาเอกชนและชาวบ้าน เพื่อศึกษาและผลักดันบทบาทชุมชนในการจัดการทรัพยากรและประสานฝ่ายต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาเรืออวนรุน ให้ยกเลิกการทำอวนรุน ประสานภาครัฐให้มีการจัดการในการแก้ปัญหา ศึกษาชุมชน ประวัติความเป็นมา การทำประมงพื้นบ้าน ลักษณะเครื่องมือ ความรู้ที่สูญหายไปกับปริมาณสัตว์น้ำที่หายไปหรือลดน้อยลงและที่สำคัญคือ ความพยายามผลักดันให้รัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาเรือประมงพาณิชย์เข้ามาทำอวนรุนในรัศมีภายใน 3 กิโลเมตรจากชายฝั่ง ซึ่งเป็นเรื่องที่ผิดกฎหมายและทำลายฐานทรัพยากรของชาวบ้านที่อาศัยจับสัตว์น้ำชายฝั่ง

งานศึกษาหมู่บ้านประมงใกล้อ่าวปัตตานีในช่วงหลังในปี พ.ศ. 2545 งานศึกษาในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก เรื่อง “No Fish in the Sea : Thai Malay Tactics of Negotiation in a Time of Scarcity” โดย สโรชา ดอโรราจู (Saroja D. Dorairajoo) นักวิชาการทางมานุษยวิทยาชาวสิงคโปร์ที่เข้ามาทำงานในหมู่บ้านบางตะวาใกล้ ๆ กับรูสะมิแล ซึ่งเป็นชุมชนชาวประมงชายฝั่งทะเลนอก เป็นการเขียนงานชาติพันธุ์วรรณนาแบบใหม่ที่เน้นการเล่าเรื่องผ่านประสบการณ์เข้าไปอยู่ในชุมชนประมงของตนเอง โดยพยายามตอบคำถามที่เกิดขึ้นจากสภาพของชีวิตชาวประมงและครอบครัวซึ่งเผชิญกับการครอบงำทางวัฒนธรรมและธรรมเนียมปฏิบัติ ในฐานะที่เป็นชาวประมงและเป็นชาวมลายูมุสลิม การสำรวจวัฒนธรรมในการต่อรองเป็นการปรับตัวในหนทางที่สร้างสรรค์ และสามารถอยู่รอดได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยทบทวนถึงวัฒนธรรมการต่อ

รองในทางประวัติศาสตร์ในบริบทของประวัติศาสตร์ ในสามจังหวัดภาคใต้ และความเป็นชาวมลายูมุสลิม ที่มีอยู่ตลอดมา ด้วยการสร้างกลวิธีมากมายและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน ชาวประมง กับองค์กรพัฒนาเอกชนก็เป็นวิธีหนึ่งที่ชัดเจนในงานศึกษา

งานศึกษาเชิงสำรวจการประกอบอาชีพและการว่างงานของชาวประมงพื้นบ้านในหมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานี โดย จิราภา วรเสียงสุข (2545) เป็นการศึกษาในเชิงสังคมวิทยาโดยใช้แนวคิดที่ว่าชุมชนในสังคมชาวมาและชาวประมงมีความเกี่ยวข้องดูคล้ายกิจกรรมจากเมืองปัตตานี โดยขึ้นอยู่กับรูปแบบของชุมชนและระยะทางระหว่างเมืองกับชุมชน และมีการปรับตัวไปตามอิทธิพลของเมืองในรูปแบบต่าง ๆ โดยบ้านที่อยู่ใกล้เมืองจะมีรูปแบบของอาชีพมากกว่าบ้านที่อยู่ไกลเมือง ซึ่งยังคงอาชีพการประมงไว้มากกว่าอาชีพที่ปรับเปลี่ยนไปคือค้าขายมากที่สุด งานรับจ้างทั้งในหมู่บ้านและตัวเมืองในโรงงานแปรรูปอาหาร หรือรับเสื้อผ้ามาตัดเย็บที่บ้าน หากมีทุนก็จะไปเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

สภาพปัญหาของชุมชนประมงพื้นบ้านรอบอ่าวปัตตานี

สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นบริเวณอ่าวปัตตานีมีด้วยกันหลายประการ ที่เป็นประเด็นหลัก ๆ ได้แก่ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรอ่าว ปัญหาของชุมชนรอบอ่าวและผลกระทบต่อสังคมภายนอก ซึ่งมีความเชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ทั้งทางตรงและทางอ้อม

ความเสื่อมโทรมของอ่าวปัตตานี ได้แก่ 1) ป่าชายเลนเสื่อมโทรมและถูกบุกรุก เนื่องจากกิจกรรมของมนุษย์เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การให้สัมปทานป่าชายเลน

เพื่อเผาถ่าน และการปล่อยของเสียจากกิจกรรมของแหล่งต่าง ๆ ลงสู่แหล่งน้ำและป่าชายเลน 2) ความตื้นเขินของอ่าว อันเกิดจากตะกอนที่ถูกพัดพามาตามชายฝั่งทะเล ตะกอนจากการกัดเซาะชายฝั่ง การสร้างเขื่อนกั้นทราย การถมทะเล การเปลี่ยนแปลงปริมาณน้ำจืดในอ่าว การวางเครื่องมือประมงบางประเภท เช่น โพงพางในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม กีดขวางทางน้ำและมลพิษทางน้ำ 3) คุณภาพน้ำในอ่าวเสื่อมและปนเปื้อนสารพิษ สาเหตุหลักมาจากการปล่อยน้ำทิ้งและของเสียจากชุมชน โรงงานอุตสาหกรรมท่าเทียบเรือ สะพานปลา นาุ้งและการเพาะเลี้ยงชายฝั่งอื่น ๆ ลงสู่แหล่งน้ำโดยตรง ขาดระบบการจัดการบำบัดน้ำเสียจากการศึกษาของ โมดัส (2539) ระบุว่าคุณภาพน้ำบริเวณอ่าวปัตตานีมีปริมาณออกซิเจนที่ละลายในน้ำน้อยและมีปริมาณ Total Coliform สูง ซึ่งบ่งชี้ว่าคุณภาพน้ำบริเวณแหล่งอุตสาหกรรมบริเวณอ่าวปัตตานีไม่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์แหล่งปะการัง แหล่งธรรมชาติประเภทต่าง ๆ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การว่ายน้ำ กีฬาทางน้ำต่าง ๆ ที่สำคัญคือมีสารหนูและสารปรอทปนเปื้อนค่อนข้างสูง 4) ทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งเสื่อมโทรมและมีปริมาณลดลง ชุมชนรอบอ่าวปัตตานีส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง มีเรือประมงขนาดเล็กที่ใช้พื้นที่อ่าวปัตตานีในการทำประมงจำนวนมาก นับว่าเป็นพื้นที่ที่มีการประมงต่อหน่วยพื้นที่สูงที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย ใช้เครื่องมือประมงแบบดั้งเดิม เช่น ฉมวก ไปจนถึงเครื่องมือประมงทำลายล้างสูง เช่น อวนลากคานถาง อวนรุน เป็นต้น สภาวะความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นในอ่าวปัตตานีแสดงอย่างชัดเจน จากการที่มีการอพยพออกของประชากรในชุมชนเพื่อไปประกอบอาชีพยังพื้นที่อื่นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะประเทศเพื่อนบ้าน การบอกเล่าของชาวประมงที่อาศัยอยู่ในชุมชนแสดงถึงการลดลงของทรัพยากรในอ่าวปัตตานีตามข้อมูล

ทางวิชาการและสถิติต่าง ๆ และข้อมูลพื้นฐานทรัพยากรสัตว์น้ำที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจมีน้อยมากจนไม่สามารถใช้ในการอ้างอิงได้ การมีอยู่ของการลักลอบทำประมงด้วยเครื่องมือที่ผิดกฎหมาย ทำลายล้างทรัพยากรโดยใช้โพงพาง อวนลาก อวนรุน การทำประมงที่มากเกินไป สัตว์น้ำเติบโตทดแทนไม่ทัน เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ปาชายเลนถูกทำลาย ทำให้ขาดแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน สภาพความตื้นเขินของอ่าว ปัญหาคุณภาพน้ำในอ่าวปัตตานีเสื่อมโทรมอยู่ในระดับที่ไม่เหมาะสม การลดลงของมูลค่าและปริมาณสัตว์น้ำที่ทำเทียบเรือปัตตานีเป็นตัวสะท้อนว่าเกิดความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศและทรัพยากรชายฝั่งของอ่าวปัตตานี ผู้บริโภคในจังหวัดปัตตานีได้รับผลกระทบ เพราะจากปริมาณสัตว์น้ำที่ลดลงและคุณภาพน้ำในอ่าวที่เสื่อม ทำให้ราคาสัตว์น้ำแพงขึ้นแต่มีคุณภาพต่ำลง เนื่องจากการปนเปื้อนของสารพิษ ปัญหาของชุมชนรอบอ่าวปัตตานี ได้แก่ 1) การอพยพไปขายแรงงานในมาเลเซีย เป็นผลกระทบมาจากปัญหาของอ่าวและชุมชนรอบอ่าวปัตตานี เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนรอบอ่าวที่ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ เนื่องจากจับสัตว์น้ำได้น้อยลง ขณะที่รายจ่ายในชีวิตประจำวันสูงขึ้น ทำให้รายได้ไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงดูครอบครัว ก่อให้เกิดภาวะหนี้สินและความยากจน ส่งผลเป็นปัญหาการว่างงาน การอพยพไปรับจ้างในประเทศมาเลเซีย ปัญหาครอบครัวและปัญหายาเสพติด เป็นต้น (ปิยะ กิจถาวร และคณะ, 2543) 2) ปัญหาทรัพยากรพืชน้ำ อ่าวปัตตานีนับว่าเป็นพื้นที่ที่สำคัญที่สุดในการเป็นผู้ผลิตสาหร่ายทะเล โดยเฉพาะสาหร่ายผมนางคุณภาพดีเพื่อการแปรรูป แหล่งสาหร่ายทะเลและหญ้าทะเลยังเป็นฟิโตนัลวาลงไข่ที่สำคัญของสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ ในปัจจุบันเป็นที่ประจักษ์อย่างเด่นชัดว่าสาหร่ายทะเลที่เคยมีอยู่มากมายใน

อ่าวปัตตานีได้ลดลงอย่างรุนแรง ไม่เคยปรากฏมีการศึกษาวิจัย กำหนดมาตรการ แนวทางในการที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูสาหร่ายทะเล หญ้าทะเลเหล่านี้ อย่างเด่นชัด อ่าวปัตตานีอยู่ในสถานะที่วิกฤติทั้งที่สาหร่ายทะเลและหญ้าทะเลเป็นแหล่งที่สำคัญของประเทศ (กันทิมา เหาะเจริญ, 2540) 3) ปัญหาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมชุมชนอ่าวปัตตานี กำลังได้รับผลกระทบอย่างใหญ่หลวงจากการใช้ประโยชน์ทางด้านต่าง ๆ เช่น การเป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมาก การทำลายระบบนิเวศชายฝั่งเพื่อการพัฒนาด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การจัดสร้างสาธารณูปโภคเพื่อรองรับอุตสาหกรรมการประมงขนาดใหญ่ การเกิดขึ้นของท่าเทียบเรือ การละเมิดใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย การอยู่อาศัยของชุมชนรอบอ่าวอย่างหนาแน่น การได้รับความเข้าใจจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องน้อยมาก เป็นต้น ข้อมูลเชิงประจักษ์ได้แสดงให้เห็นถึงความเสื่อมโทรมของคุณภาพน้ำ ปาชายเลน สาหร่ายทะเล หญ้าทะเล นกน้ำ สัตว์น้ำระบบนิเวศอื่น ๆ คือปรากฏการณ์ที่สามารถพบเห็นได้อย่างชัดเจนเป็นที่ประจักษ์ชัด นอกจากนี้ยังมีโลหะหนัก เช่น ตะกั่ว สังกะสีในสัตว์น้ำดินและในอ่าว บางบริเวณในปริมาณที่น่าเป็นห่วง การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต สังคม อาชีพและวัฒนธรรมชุมชนรอบอ่าวปัตตานีล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ควรได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิด 4) ปัญหาการขาดความรู้ความเข้าใจของชุมชนเมืองและผู้ประกอบการด้านอุตสาหกรรมที่อยู่บริเวณอ่าวปัตตานี นับตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาการให้ความรู้และสร้างจิตสำนึกทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งจะมุ่งเน้นไปที่ประมงริมชายฝั่งเป็นหลักทั้งที่กลุ่มชุมชนที่ก่อให้เกิดปัญหาแก่ทรัพยากรอ่าวปัตตานีที่แท้จริงนั้นคือชุมชนเมือง โรงงานอุตสาหกรรมและผู้ประกอบการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ดังนั้นการปรับทิศทางการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึกของชุมชน

ดังกล่าวจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง นอกจากนั้นแล้ว การปรับทิศทางโดยการใช้องค์กรท้องถิ่นโดยเฉพาะ องค์กรทางศาสนา เช่น โรงเรียนสอนศาสนาประจำ หมู่บ้าน วัด และมัสยิดเข้ามามีบทบาทในการทำหน้าที่ดังกล่าวมากขึ้น นอกเหนือจากโรงเรียนต่าง ๆ ที่เป็นของรัฐ จึงน่าจะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะสร้างความสำเร็จในการจัดการอ่าวปัตตานีแบบบูรณาการ

5) ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ทรัพยากร โดยเฉพาะความขัดแย้งในระหว่างผู้ใช้เครื่องมือทำการประมงที่แตกต่างกันทั้งในระหว่าง ประมงขนาดใหญ่และขนาดเล็ก จนทำให้เกิดมีการ เรียกร้องในระดับชาติและระหว่างกลุ่มชาวประมง ขนาดเล็กด้วยกัน เช่น ปัญหาการใช้เครื่องมือประมง ประเภทวนรุนประเภทรอบเครื่องยนต์ที่ใช้เรือขนาดเล็ก และการใช้เครื่องมือประมงประเภทวนลากคานถ่าง โดยเฉพาะชาวประมงในหมู่บ้านรูสะมิแล บ้านบางปลาหมอก เป็นต้น

6) ปัญหาการขาดการสนับสนุนที่ต่อเนื่อง และจริงจังจากหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง ต่อ การดำเนินการด้านการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ภายหลังจากที่มีการ ประกาศกฎกระทรวง เรื่องห้ามมีการใช้วนรุนประเภทรอบ เครื่องยนต์ในเขตจังหวัดปัตตานี พร้อมมีแผนที่แนบท้ายประกอบ ลงวันที่ 16 กรกฎาคมปี พ.ศ. 2546 ประกอบกับการที่สมาพันธ์ประมงพื้นบ้านจังหวัด ปัตตานีได้รับแจ้งตรวจการจากมูลนิธิเกษตรยั่งยืนเพื่อ ทำหน้าที่ช่วยลาดตระเวน ตรวจสอบการทำประมงที่ ผิดกฎหมาย ปรากฏว่าได้รับความสำเร็จในระดับสูง ชุมชนประมงต่าง ๆ เกิดความตื่นตัวที่จะเข้าร่วมกัน อนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง อย่างไรก็ตามปัญหาและ ความท้าทายที่จะเกิดขึ้นในการใช้เรือตรวจการใน อนาคต คือค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่ชุมชนไม่มีกำลังความ สามารถที่จะรับผิดชอบด้วยตนเอง และปัญหาทาง ด้านการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐใน

การร่วมตรวจการ (จิราภา วรเสียงสุข, 2545) 7) ปัญหา ที่การดำเนินนโยบายการพัฒนาอย่างไม่มีทิศทาง การดำเนินนโยบายใช้ประโยชน์อ่าวปัตตานีอย่าง ไม่มีทิศทาง ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ มากมายที่ ส่งผลกระทบทั้งโดยตรงและทางอ้อมให้แก่ชุมชน

ผลกระทบต่องานสังคมและชุมชนรอบนอก ได้แก่

1) การประกาศเขตสัมปทานเลี้ยงหอยแครงในอ่าว ปัตตานี เขตตำบลตันหยงลูโละในปี พ.ศ. 2537 ได้ ส่งผลให้เกิดการเรียกร้องของชุมชนขึ้น โดยการ นำเสนอประเด็นที่เป็นผลกระทบจากการเลี้ยง หอยแครงดังกล่าวด้านต่าง ๆ 2) ปี พ.ศ. 2540 จังหวัด ปัตตานีได้มีโครงการที่จะพัฒนาท่าเทียบเรือประมง ปัตตานีและขุดลอกปากร่องน้ำอ่าวปัตตานี พร้อมทั้ง ปิดปากอ่าวประมาณ 1 ใน 3 ของปากอ่าวเดิม ทำให้ เกิดการรวมตัวของชุมชนอีกครั้งในอันที่จะเรียกร้อง ให้รัฐบาลในขณะนั้นทบทวนโครงการ เนื่องจาก อาจส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่ออ่าวปัตตานี แต่ ข้อเสนอไม่ได้รับการรับฟัง ทำให้ปัจจุบันปากแม่น้ำ อ่าวปัตตานีมีความแคบลง พื้นที่บางส่วนของที่เคยใช้ ทำประโยชน์ทางการประมงในอดีตขาดหายไป ส่งผลกระทบต่อเนื่องไปยังเกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้ง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำ การรुक้า ของน้ำเค็มที่ลดลง การตื่นเงินที่รวดเร็วขึ้นของอ่าว ตอนใน โดยโครงการดังกล่าวล้มเหลวอย่างสิ้นเชิงใน เชิงของผลที่ได้รับที่คาดคิดไว้ก่อนที่จะเริ่มดำเนิน โครงการ 3) ปี พ.ศ. 2546 ได้มีการถมทะเลบริเวณ เขตนิคมอุตสาหกรรมปัตตานี ทำให้เกิดความเสียหาย แก่ระบบนิเวศ และก่อความเดือดร้อนแก่ชุมชน ใกล้เคียงโดยตรง เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็น ถึงความไม่เอาใจใส่ต่อทรัพยากรชายฝั่งบริเวณ อ่าวปัตตานีและการดำเนินนโยบายใช้ประโยชน์ อ่าวปัตตานีอย่างไม่มีทิศทาง (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2548)

ทิศทางการนโยบายการแก้ปัญหาของอ่าวปัตตานี
ในอนาคต 1) จัดทำปะการังเทียมแบบทั่วไปและแบบพื้นบ้านในเขตชายฝั่งอ่าวไทยเพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ 2) รมรณรงค์ให้ชาวประมงเลิกใช้อวนรุนและหันมาใช้เครื่องมือที่ไม่ทำลายแทน 3) จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนสะสมเงินและเป็นแหล่งทุนสำหรับการประกอบอาชีพ ใช้ดอกผลมาสร้างสวัสดิการชุมชน ปัจจุบันมีกลุ่มออมทรัพย์ในเครือข่ายสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านไม่น้อยกว่า 50 กลุ่ม มีเงินสะสมไม่น้อยกว่า 30 ล้านบาท และมีสมาชิกไม่ต่ำกว่า 20,000 คน 4) อนุรักษ์ป่าชายเลน โดยจัดการในรูปแบบป่าชายเลนชุมชน 5) ส่งเสริมกิจกรรมชุมชนต่าง ๆ เช่นการแปรรูปสัตว์น้ำ รวมกลุ่มทำตลาดสัตว์น้ำ ทำน้ำปลา ทำธุรกิจเครื่องมือประมง เป็นต้น 6) รมรณรงค์เพื่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่งแบบยั่งยืน เช่น ให้ยกเลิกเครื่องมือทำลายล้าง ได้แก่ อวนรุน เรือไฟปั่นปลาตะกัก ให้ออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน เป็นต้น

การแก้ปัญหาอ่าวปัตตานีไม่บรรลุผล
 เนื่องจาก 1) เครื่องมือทำลายล้างชนิดต่าง ๆ ยังไม่มีการยกเลิก ให้ทำได้นอกเขต 3,000 เมตร แต่เจ้าหน้าที่ไม่สามารถติดตามควบคุมได้เพราะพื้นที่กว้างขวางมาก 2) เจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมบางคนทุจริต รับเงินจากเรือประมงที่ทำผิดกฎหมาย ไม่จับกุมผู้กระทำผิด ถ้าจับก็เสนอลงโทษน้อยที่สุด ทำให้มีการละเมิดกฎหมายอยู่ทั่วไป 3) กฎหมายไม่เอื้อกับการที่ชาวประมงจะจัดการทรัพยากร เช่น ไม่มีกฎหมายป่าชุมชนที่ให้อำนาจชาวบ้านจัดการอนุรักษ์ป่าชายเลน กฎหมายประมงรวมศูนย์การตัดสินใจอยู่ที่ส่วนกลาง ไม่ให้อำนาจเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และประชาชนในการจัดการทรัพยากร 4) เครื่องมือทำลายล้างเปลี่ยนแปลงไปเป็นชนิดต่าง ๆ ได้ง่าย กฎระเบียบที่มีอยู่และส่วนกลางเป็นคนกำหนดตามไม่ทันพัฒนาการเหล่านั้น แก้ปัญหาไม่ได้ 5) สังคมยังไม่

ตระหนักถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางทะเลซึ่งเป็นแหล่งอาหารของประเทศ ไม่เข้าใจและไม่สนับสนุนชาวประมงพื้นบ้านในการรณรงค์ เพื่อการจัดการทรัพยากรทะเลที่ยั่งยืน 6) รัฐไม่มีนโยบายลดเครื่องมือพาณิชย์ขนาดใหญ่ซึ่งเป็นตัวทำลายทรัพยากรทางทะเลและไม่กล้าจัดการปัญหาที่กระทบกระเทือนกับประมงพาณิชย์ เพราะเป็นฐานเสียงและฐานเงินของพรรคการเมืองต่าง ๆ 7) รัฐจัดทำโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่ส่งผลกระทบกับทรัพยากรทางทะเลขึ้นมาเรื่อย ๆ เช่น โครงการนิคมอุตสาหกรรมที่ปล่อยน้ำเสียลงสู่ทะเล การใช้พื้นที่ป่าชายเลน เป็นต้น (ดอเลาะ เจ๊ะแต และคณะ, 2553)

นายมุฮัมหมัดอาลี (แบจ) มะรอแม ให้สัมภาษณ์ว่า “ชื่อสถานที่ต่าง ๆ ในท้องถิ่นชาวประมงรอบอ่าวรุ่นเก๋ารู้จักเป็นอย่างดี แต่คนปัจจุบันและคนจากภายนอกไม่สามารถเข้าถึงความรู้นี้ได้ นอกจากการบันทึกไว้ เมื่อพูดถึงการทำประมง ผู้ที่รู้เรื่องการทำประมงพื้นบ้านได้อย่างลึกซึ้งต้องเป็นชาวประมงผู้อยู่กับน้ำมาตั้งแต่เกิด ปัตตานีนี้น้ำขึ้นลงไม่เป็นเวลา เาแม่เอนอนกับแม่น้ำไม่ได้เลย แม่น้ำปัตตานียังเป็นเส้นทางสัญจรครั้งอดีตถึงปัจจุบัน เป็นแหล่งอาหารให้ชาวบ้านและสัตว์มากมาย เป็นแหล่งน้ำสำคัญสำหรับใช้ในการทำเกษตรกรรม รวมถึงเป็นปากท้องของชาวประมงพื้นบ้านที่ใช้ชีวิตคู่แม่น้ำปัตตานี และถูกส่งต่อรุ่นสู่รุ่นถึงปัจจุบัน”

นายอุสมาน สอนกลิ่น ตำบลรูสะมิแล ให้สัมภาษณ์ว่า “บังเป็นลูกหลานชาวประมงที่ขับเรือออกสู่ปากอ่าวมานานถึง 30 ปี ที่เรายังคงเห็นภาพเรือประมงออกหาปลาตั้งแต่เช้ามืด พลบค่ำ ไปจนถึงตีกินจนกลายเป็นอีกหนึ่งเสน่ห์แห่งลุ่มน้ำที่มองได้ไม่มีเบื่อ หมู่บ้านรูสะมิแลตั้งแต่รุ่นพ่อ รุ่นแม่ก็ทำอาชีพประมงจนเลี้ยงให้บังเติบโตเป็นชาวประมงพื้นบ้านรุ่นต่อมา ที่ได้วิชาหาปลาติดตัว และเตรียมส่งต่อไปยังคนรุ่นหลัง

พอกับแม่สอนว่าเวลาออกหาปลาให้ออกเรือตอนหนึ่ง
ทุ่มถึงสองทุ่ม หรือเวลาอื่นที่ขึ้นอยู่กับช่วงน้ำขึ้น น้ำลง
แล้วเอาอวนไปวางไว้แถวปากอ่าว พอเช้ามีดอีกรวัน
ช่วงดีห้าก็มากู้วขึ้น แล้วก็ไปแยกประเภท ส่งขาย
ตลาดปัตตานี เมื่อก่อนแม่น้ำสมบูรณกว่านี้มีทรัพยากร
ธรรมชาติเต็มไปหมด ปลาทราย ปลากระเบน ปลา
กะพง ปลากระบอก ปลาดุกทะเลหรืออีเก็มล่า ปลาตีน
ปละกะดักใช้ทำน้ำปลา ปลาเก๋า ปลาชี่ดั่ง ปลาหมึก
กะตอยกึ่งแม่น้ำ ปูม้า ปูแสม ปูดำ กุ้งขาว กุ้งกุลาดำ
กุ้งฝอย กุ้งแม่น้ำ กุ้งเคย หย้าทะเล สาหร่ายผมนาง
สาหร่ายกระดาด ปาโงกยางมีเยอะแยะ ปาชายเลน
ก็สมบูรณ์หาของได้ง่ายๆ แต่ตอนนี้มันน้อยลงไปมาก
เลย” ผู้เขียนได้เห็นไม้ไผ่ปักลงน้ำ บังอุสมานแล้วว่า
“ภูมิปัญญาการสร้างบ้านของชาวประมงถูกถ่ายทอด
กันมาจากรุ่นสู่รุ่น สิ่งสำคัญคือการสร้างบ้านได้สูง
โดยใช้ไม้ไผ่แทงยาวปักลงเลนเป็นหลัก แล้วเอาเชือก
มามัดให้เป็นกอใหญ่ ส่วนพื้นใช้ไม้กระดานทั่วไป และ
หน้าบ้านทุกบ้านจะมีสะพานไม้อยู่ด้านหน้าเพื่อใช้ขึ้น
ปลาและผูกเรือกับเสา แน่นหนาว่าเมื่อชีวิตผูกพันกับ
สายน้ำมาตั้งแต่อดีต ของคู่กันมาคงหนีไม่พ้นน้ำท่วม
ชาวประมงมีวิธีรับมือเพื่ออยู่กับน้ำได้อย่างรอดฝังก
แค่อยู่กับมันให้ได้ ต้องเรียนรู้ที่จะอยู่กับลำน้ำ เพราะ
เราก็อาศัยน้ำใช้น้ำเป็นแหล่งหล่อเลี้ยงชีวิต ซึ่งมัน
เป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีให้พออยู่พอกินก็มีความสุข
แล้ว การทำมาหากินของชาวปัตตานี อาชีพหลักที่
สำคัญของจังหวัดปัตตานี ได้แก่ อาชีพเกษตรกรรม
ประมงทำนา ทำสวน ทำสวนยางพารา ทำสวนผลไม้
อาชีพการประมงทั้งประมงประมงชายฝั่ง หรือประมง
พื้นบ้าน อุตสาหกรรมประมง อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง
เนื่องกับการประมง จากที่เห็นยังมีกิจกรรมต่าง ๆ
หลายอย่าง เช่น การเลี้ยงหอยแครง การทำนาเกลือ
การเลี้ยงนกเขาเล็กหรือนกเขาขาว การทำเครื่องปั้น
ดินเผา การทำผลิตภัณฑ์จากมะพร้าว การทำผลิตภัณฑ์

จากไม้ไผ่ ช่างตีเหล็ก ทำเรือกอลและจำลอง การเพาะชำ
พืชเกษตร การทำอาหารและขนมประเภทต่าง ๆ ได้แก่
ข้าวเกรียบกุ้ง ข้าวเกรียบปลา ทำปลากะตักแห้ง
ทำลูกหยีกวน ลูกหยีฉาบ ลูกหยีทรงเครื่อง ทำน้ำนูด
เป็นต้น”

นายตาปีชี มะสาแม หมู่บ้านตันหยงลูโละ ให้
สัมภาษณ์ว่า “การออกเดินทางมาสัมผัสเมือง
พหุวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และเสน่ห์ของผู้คนที่อยู่
ร่วมกันในพื้นที่ เยือนชุมชนท่องเที่ยวเชิงนิเวศบริเวณ
อ่าวปัตตานีในเขตพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอยะหริ่ง
เมื่อครั้งในอดีตเคยเป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญ
พลุกพล่านไปด้วยเรือเดินสินค้าจากนานาประเทศ
และด้วยความอุดมสมบูรณ์ของอ่าวปัตตานีที่มี
สภาพภูมิประเทศเป็นปากอ่าวยื่นไปในทะเลอ่าวไทย
บริเวณปากแม่น้ำเป็นป่าชายเลนขนาดใหญ่ที่
อุดมสมบูรณ์ จึงเป็นแหล่งอนุบาลพันธุ์สัตว์น้ำชั้นดี
ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก
และมีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น ปลากะพง หอยแครง
หอยแมลงภู่ เป็นต้น ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของ
ธรรมชาติจึงเกิดเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอ่าว
ปัตตานี ที่บริหารจัดการโดยชุมชนในพื้นที่โดยรอบ
สำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือนจะได้ล่องเรือ
ชมความงดงามของอุโมงค์โงกยางที่เกิดจากการ
โน้มตัวของต้นโงกยางขนาดใหญ่เป็นแนวยาว ทำให้
นักท่องเที่ยวได้สัมผัสบรรยากาศร่มรื่นและทัศนียภาพ
สองฝั่งคลองที่สวยงาม พร้อมสัมผัสวิถีการทำประมง
พื้นบ้าน เช่น การทำกระชัง การวางอวนดักปลา เป็นต้น
ชมนกหลากหลายสายพันธุ์บินหาอาหารและเกาะ
ตามกิ่งไม้ตลอดเส้นทาง หรือหากใครไปในช่วงเย็น
สามารถชมวิวยามพระอาทิตย์ตกดินที่สุดแสนประทับใจ
จังหวัดปัตตานีเป็นเมืองชายแดนใต้ที่มีเสน่ห์ ทั้งวิถี
ชีวิตของคนในพื้นที่ ภาษา อาหารท้องถิ่น และได้ชื่อว่า
เป็นเมืองพหุวัฒนธรรม ที่มีร่องรอยทางประวัติศาสตร์

หลงเหลือให้ได้ศึกษาเรียนรู้ รวมถึงความสมบูรณ์ของทรัพยากรทางธรรมชาติ มีพื้นที่เป็นป่าเขาและชายทะเล ในพื้นที่ยังมีการทำนาเกลือ ซึ่งเป็นเพียงแห่งเดียวในปัตตานี และเป็นอาชีพที่สืบทอดกันมาแต่ครั้งอดีต ด้วยรสชาติที่เป็นเอกลักษณ์มีความกลมกล่อมและไม่เค็มจัด ด้วยภูมิประเทศที่ดินลุ่มดินเลนและเป็นน้ำกร่อยที่เป็นน้ำทะเลผสมกับน้ำจืดจากแม่น้ำปัตตานีและแม่น้ำยะหริ่ง ผลผลิตเกลือที่ได้จึงแตกต่าง จนเป็นที่รู้จักกันในชื่อเกลือหวานปัตตานี นับเป็นหนึ่งในผลิตภัณฑ์ขึ้นชื่อของจังหวัดที่แนะนำเป็นของฝากติดไม้ติดมือกลับบ้าน นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ซึ่งเป็นอีกหนึ่งไฮไลต์ให้นักท่องเที่ยวร่วมสนุกได้หลากหลาย ได้แก่ การปลูกต้นโกงกาง การทำบ้านปลา การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ การทำซั้งหอย เพื่อคงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศเอาไว้ สำหรับชุมชนท่องเที่ยวเชิงนิเวศรอบอ่าวปัตตานีมีอยู่หลายแห่งที่นอกจากกิจกรรมนั่งเรือชมอุโมงค์โกงกางเหมือนกันแล้ว แต่ละชุมชนยังมีกิจกรรมและเอกลักษณ์ที่น่าสนใจแตกต่างกันออกไปด้วย เริ่มต้นกันที่แรกวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนท่องเที่ยวบางปู บริเวณคลองบางปูเต็มไปด้วยพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด เช่น โกงกาง แสมดำ ลำภูทะเล และโพธิ์ทะเล เป็นต้น ทางชุมชนยังมีกิจกรรมล่องเรือชมหิ่งห้อยนับล้านตัวที่เกาะปูลาถูกแค้น ซึ่งจะมีให้ชมเฉพาะในคืนเดือนมีดช่วงเดือนกรกฎาคม - เดือนกันยายน ส่วนชุมชนท่องเที่ยวภูนาศาร่า ตั้งอยู่ตำบลตะโละกาโปร้ ชุมชนการทำปลาดุกแห้ง และชิมอาหารทะเล ร่วมกิจกรรมปลูกต้นโกงกาง ชมการวาดลายเรือกอลและทำขาของที่ระลึกโดยเอาลายเรือกอลและวาดบนสินค้าต่าง ๆ อีกทั้งในช่วงเวลาเช้าบริเวณท่าเรือท่องเที่ยวของชุมชนยังเป็นตลาดเล็ก ๆ จำหน่ายอาหารทะเลสดที่นำขึ้นมาจากเรือประมงของชาวบ้านในทุกวันอีกด้วย

นายไพรัตน์ วรรณกลัด ถนนปากน้ำ ตำบลรูสะมิแล ให้สัมภาษณ์ว่า “วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านชายฝั่งอ่าวปัตตานีจะทำมาหากินออกหาสัตว์น้ำจำพวกกุ้ง หอย ปู ปลา แถบชายฝั่งทะเลเป็นการทำประมงแบบวันเดียว และต้องทำมาหากินตามฤดูกาล โดยใช้เครื่องมือประมงแบบง่าย ๆ ที่ทำขึ้นเอง ดังนั้นทะเลจึงเปรียบเสมือนลมหายใจของชาวบ้านที่คอยหล่อเลี้ยงและผูกพันกับวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านตั้งแต่เกิดจนเติบโต ซึ่งดูเป็นชีวิตที่เรียบง่ายและพอเพียงแต่เปี่ยมไปด้วยความสุข จึงทำให้เรารู้ว่าพื้นที่ทำมาหากินแห่งนี้เป็นที่รักและหวงแหน เพราะอนาคตทั้งหมดได้ฝากไว้กับชายฝั่ง ซึ่งเป็นที่พึ่งแรกและที่พึ่งสุดท้ายของชาวประมง แต่วิถีชีวิตประจำวันคือการทำประมงเพียงอย่างเดียว อาจทำให้เกิดปัญหาเมื่อช่วงเวลาที่เกิดมรสุมและการหาปลาที่เน้นปริมาณมากจนเกินไป จึงส่งผลกระทบอย่างหนักต่อชาวบ้าน ดังนั้นเพื่อให้ทะเลอันเป็นแหล่งวิถีชีวิตและบ้านของพวกเรายังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่ การทำประมงอย่างมีความรับผิดชอบและเป็นมิตรต่อท้องทะเลคือทางออกของการปกป้องทรัพยากรทางทะเลของไทย ประเทศไทยมีทำเลที่ตั้งดีที่สุดแห่งหนึ่งเพราะมีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมและมีทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายพอเพียงแก่การดำรงชีวิตโดยเฉพาะทรัพยากรน้ำ เช่นกันถ้าไม่มีน้ำก็ไม่มีชาวประมง”

นายอิบรอฮิม ไชยสุวรรณ ตำบลบางปู ให้สัมภาษณ์ว่า “ชุมชนรอบอ่าวปัตตานีมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน มีจุดเด่นอันเป็นเอกลักษณ์คือเป็นทั้งท่าเรือ และแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของคนในชุมชน เกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมใจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จากความอุดมสมบูรณ์ของอ่าวปัตตานี และป่าโกงกาง ทำให้ที่

บ้านบานาเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำตามธรรมชาติ ช่วยอนุบาลสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ที่เต็มไปด้วยความหลากหลาย จนเกิดเป็นแหล่งอาหารทะเลที่สมบูรณ์ มีการนำสัตว์น้ำที่จับได้มาแปรรูปจำหน่ายสร้างรายได้ เช่น ปลาเค็ม ปลาตากแห้ง น้ำบูดู ยำผักเบี้ยทะเล (กาบูนเป๊ะ) ถั่วทะเลลวกมะพร้าว และการทำกะปิ กุ้งเคยทะเลโดยใช้เกลือหวาน เป็นต้น เป็นการสะท้อนถึงการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มของชาวบ้าน เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตจากแหล่งท่องเที่ยวตลอดจนนำมาสู่ความสามัคคีของชุมชน และนี่คือสิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้นจากวิถีวัฒนธรรมชุมชนที่ผูกพันกับวิถีชีวิตอย่างแนบแน่น กลายเป็นเสน่ห์ที่สร้างความประทับใจแก่ผู้มาเยือนทุกคน มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเสมอ ไม่ว่าในทางที่ดีหรือร้ายก็ตามและมนุษย์ก็คือตัวการสำคัญที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป เมื่อเกิดภัยทางธรรมชาติก็จะได้รับผลกระทบรุนแรงอย่างไม่คาดคิด อีกหนึ่งสิ่งที่อยู่คู่วิถีชีวิตชาวประมงนั่นคือปายายเลน ทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อระบบนิเวศอย่างมาก เป็นทั้งแหล่งอาหาร ที่หลบภัย และที่อยู่อาศัยของเหล่าสัตว์น้ำนานาชนิด แต่ในปัจจุบันได้ถูกทำลายลงในหลาย ๆ พื้นที่ ดังนั้นเราควรหันกลับมาดูแลธรรมชาติให้มากขึ้นและธรรมชาติก็กลับมาดูแลเราเช่นกัน”

ร.ต.ต.เศกสรรค์ กาเหมี สถานีตำรวจน้ำจังหวัดปัตตานี ให้สัมภาษณ์ว่า “อ่าวปัตตานีชุมทรัพย์ทางธรรมชาติที่มีทรัพยากรทางทะเลอันอุดมสมบูรณ์ มีเรื่องราวประวัติศาสตร์ยาวนาน ทำให้ชุมชนชายฝั่งรอบอ่าวปัตตานีมีเรื่องราววิถีชีวิต ภูมิปัญญาที่น่าค้นหาอยู่มากมาย กรมประมงได้ส่งเสริมกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านให้มีอาชีพและรายได้เพิ่มขึ้นในรูปแบบของการนำผลผลิตสัตว์น้ำที่จับมาได้มาสู่ผู้บริโภคโดยตรง โดยเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว

พักผ่อนในแหล่งชุมชนประมงพื้นบ้าน กรมประมงได้จัดทำโครงการ Fisherman's Village Resort ขึ้น เพื่อดึงเอาศักยภาพของชุมชนประมงพื้นบ้านในจังหวัดปัตตานี ซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติอยู่ใกล้ตัว ทั้งอาหารทะเลที่สดใหม่ แหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วิธีการทำประมง รวมไปถึงวัฒนธรรมประเพณีพื้นถิ่นซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเสน่ห์ที่ผู้บริโภคหรือนักท่องเที่ยวอยากสัมผัสทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้ซื้อหาและรับประทานอาหารทะเลสด ๆ ราคาถูก ไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง อีกทั้งยังช่วยให้ชาวประมงพื้นบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นนอกจากรายได้จากการทำประมงเพียงอย่างเดียว โดยมีเป้าหมายที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตของพี่น้องชาวประมงในชุมชน บนฐานทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่ ซึ่งถือเป็นการสร้างเศรษฐกิจระดับฐานราก สร้างธุรกิจชุมชน จากการจำหน่ายอาหารทะเลให้นักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ชุมชนประมงชายฝั่งอ่าวปัตตานีเป็นกลุ่มที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน มีสัตว์น้ำและธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวประมงต่างรักและหวงแหนทรัพยากรในพื้นที่นี้ ประกอบกับกรมประมงได้เข้าไปส่งเสริมในเรื่องของการบริหารจัดการทรัพยากร ทั้งในเรื่องของการใช้เครื่องมือที่ถูกกฎหมาย มีการรณรงค์ให้มีการยกเลิกใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพ คนในชุมชนจึงได้ร่วมใจกันหยุดทำการประมงด้วยเครื่องมือทำลายล้างสูง นอกจากนี้ยังมีการฟื้นฟูทรัพยากรประมง เช่น การทำประมงด้วยเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เช่น การทอดแห การใช้เบ็ดตกปลา การจัดทำเขตอนุรักษ์ และฟื้นฟูหอยชักตีน หอยจุบแจง หอยแครง ปูทะเล การจัดตั้งธนาคารปูแม่ไข่ ธนาคารบ้านปลา และปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำเพื่อเพิ่มผลผลิตในแหล่งน้ำ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นวิธีการทำประมงที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้มาสัมผัสแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่น่าสนใจอีกด้วย”

ชาวประมงจะมีการทำประมงเพื่อยังชีพ มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมงและการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานี โดยชาวประมงพื้นบ้านมีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งเกษตรกรรมชั้นนำศูนย์กลางการแปรรูปสัตว์น้ำและแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมนำภูมิปัญญาและของดีในท้องถิ่นมาแปรรูปสร้างรายได้ให้กับชุมชนซึ่งมีสภาพพื้นที่เป็นป่าชายเลนที่สมบูรณ์มีร้านและแหล่งอาหารทะเลสด วิธีการทำประมงที่เก่าแก่ กิจกรรมทางการประมง เช่น ธนาคราปูมีการปล่อยปู การตกปลา เดินหาหอย ปลุกป่าชายเลน เป็นต้น ไม่ว่ามนุษย์เราจะประกอบอาชีพอะไร มี

เกียรติยศชื่อเสียงหรือไม่ สิ่งหนึ่งที่ควรคำนึงถึงคือเราไปเบียดเบียนสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติหรือเปล่า เรามีส่วนทำให้ระบบนิเวศวิทยาเสียความสมดุลหรือก่อให้เกิดภาวะโลกร้อน ภาวะเรือนกระจกไหมหากทุกคนตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งเหล่านี้ธรรมชาติก็จะอยู่กับเรา คุ่มครองเราตลอดไปตราบนานเท่านานที่เราต้องการธรรมชาติอยู่เช่นกัน มาสร้างความสุขด้วยการออกเดินทางมาเที่ยวเมืองลังกาสุกะ ชมวิถีและร่องรอยประวัติศาสตร์ชุมชนรอบอ่าวปัตตานีที่เปิดบ้านต้อนรับนักท่องเที่ยวให้มาสัมผัสความงดงามและเสน่ห์วิถีวัฒนธรรม ควบคู่กับการเรียนรู้และรักษาทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อม ๆ กัน ●

References

- กันทิมา เหาะเจริญ, ชุกีรี หะยีสาแม, นิยม กำลังดี, วรณชไม การณัด, สมรักษ์ พันธุ์ผล. (2540). *การสำรวจข้อมูลชีวภาพอ่าวปัตตานี (Biological data of Pattani bay)*. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- คณะวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ปี พ.ศ. 2541 ระดมนักวิชาการศึกษาปัญหาอ่าวปัตตานีระยะที่ 2 ฉบับที่ 1 ประจำเดือน 2.
- จิราภา วรเสียงสุข. (2545). *รายงานการวิจัยการศึกษาเชิงสำรวจเรื่องการประกอบอาชีพและการว่างงานของชาวประมงพื้นบ้านในหมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานี*. ศูนย์ศึกษาและพัฒนาอ่าวปัตตานี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- ดอเลาะ เจ๊ะเต, มะรอนิง สาและ, วลัยลักษณ์ ทองศิริ. (2553). *ความทรงจำในอ่าวปัตตานี*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นิติ ฤทธิ์พรพันธุ์ และคณะ. (2535). *รายงานการวิจัยสภาพเศรษฐกิจ สังคมหมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานีเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนา? ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี*.
- ปิยะ กิจถาวร, ศรีสุมภพ จิตรภิรมย์ศรี และคณะ. (2543). *บทบาทของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและการใช้กฎหมายในพื้นที่รอบอ่าวปัตตานี ศึกษากรณี : บ้านต้นหยงเปาว์ หมู่ที่ 4 ตำบลท่ากำชำ อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. (2544). *สภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนประมงรอบอ่าวปัตตานี : การเปลี่ยนแปลงปัญหาและการปรับตัว*. ศูนย์วิจัยมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปัตตานี.

ไพโรจน์ จีรเสถียร. (2540). การศึกษาการจัดการประมงโดยชุมชน : กรณีศึกษาอ่าวปัตตานี จังหวัดปัตตานี. บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาศาสตร์การประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

วัฒนา สุกันต์. (2539). การเปลี่ยนแปลง ปัญหาและทางเลือกของชุมชนประมง กรณีศึกษาการใช้ประโยชน์จาก ป่าชายเลนหมู่บ้านดาโต๊ะ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี : รายงานโครงการวิจัยป่าชุมชนในภาคใต้. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ : ปัตตานี.

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, บรรณาธิการ. (2548). เสียงสะท้อนจากหมู่บ้านประมงอ่าวปัตตานี. มุลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, กรุงเทพฯ.

Interviews

นายมุฮัมหมัดอาลี มะรอมเม อยู่บ้านเลขที่ 66/8 หมู่ 2 ตำบลตันหยงลุโล๊ะ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ตัวแทน เครือข่ายชุมชนบานา สัมภาษณ์วันที่ 2 สิงหาคม 2567

นายดาปีตี มะสาแม หมู่บ้านตันหยงลุโล๊ะ ตำบลตันหยงลุโล๊ะ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์วันที่ 2 สิงหาคม 2567

นายอิบรอฮิม ไชยสุวรรณ ตำบลบางปู อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์วันที่ 3 สิงหาคม 2567

นายชาอูดี แวฎโล หมู่บ้านแหลมโพธิ์ ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์วันที่ 3 สิงหาคม 2567

นายอุสมาน สอนกลิ่น หมู่บ้านรูสะมิแล ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์วันที่ 4 สิงหาคม 2567

นายไพรัตน์ วรรณกลัด บ้านเลขที่ 38 หมู่ 6 ถนนปากน้ำ ซอย 1 ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์วันที่ 4 สิงหาคม 2567

ร.ต.ต.เศกสรรค์ กาเหมี สถานที่ตำรวจน้ำจังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์วันที่ 4 สิงหาคม 2567

“นาชิกราบู” “บูดู” :

ข้าวย่ำน้ำบูดู รสมือแม่
ที่บ้านกาแลยง ตำบลจารัง
อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

โดย: สามารถ สาเรียม

สารสังเขป

หากใครไปมาเยือนดินแดนปัตตานี คงไม่พลาดที่จะลิ้มลองอาหารมลายูพื้นถิ่นของคนน่ายที่มีชื่อว่า นาชิกราบู (ข้าวย่ำ) กินกับน้ำราดที่เรียกว่า บูดู ซึ่งในบทความชิ้นนี้เรียบเรียงขึ้นจากการสำรวจข้อมูลภาคสนามที่จะนำท่านมาลิ้มลองเมนูอร่อยจานนี้ผ่านสูตรคนน่ายที่บ้านกาแลยง ตำบลจารัง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี และนำปามารู้จักกับข้อมูลเปิดโลกการรับรู้ ถึงการมีอยู่ของข้าวย่ำที่หลากหลายในพื้นที่แห่งนี้

คำสำคัญ: ข้าวย่ำ นาชิกราบู บูดู

ภาพ 1 ภาพนายสระรี เจาะบุ ขณะกำลังขึ้นต้นตาล
ที่มา: สามารถ สาเริ่ม

ภาพ 2 “แม่เนาะ” กำลังขณะกำลังต้กข้าวยาใส่จาน
ข้างกันคือคุณจันทร์สม์ จันทร์ทิพวัชร
ที่มา: สามารถ สาเริ่ม

เมื่อปลายเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2567 ผู้เขียนได้กลับไปเยือนจังหวัดปัตตานี หลังจากเรียนจบเมื่อเกือบสิบปีก่อนก็ไม่มีโอกาสได้กลับไปอีกเลย การไปครั้งนี้จึงเป็นการกลับไปเพื่อระลึกถึงความหลังไปกินอาหารพื้นถิ่นของคนมลายูมุสลิมที่เรียกตนเองว่า “ออแรนายู” ซึ่งใช้ภาษามลายูถิ่นปัตตานี (แกแจะนายู) เป็นภาษาแม่ อันเป็นประชากรกลุ่มหลักของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ด้วยความสนใจเรื่องอาหารการกินของผู้เขียน ตลอดการเดินทางครั้งนี้มีหัวใจหลักเกี่ยวกับวัฒนธรรมการกิน ซึ่งมีโอกาสได้บันทึกเรื่องราวอาหารพื้นถิ่นคนมลายูมาหลายเมนูด้วย เจ้าของวัฒนธรรมที่พวกเราไปเจอต่างเป็นมิตรบอกเล่าสูตรอาหารอย่างละเอียด

โดยมีคุณจันทร์สม์ จันทร์ทิพวัชร (สถาปนิกชุมชน) พี่สาวที่ใจดีจากดินแดนที่ราบสูงโคราช เป็นผู้นำทริปการเดินทางในครั้งนี้ เนื่องจากมีความคุ้นเคยกับครอบครัวของ “นายสระรี เจาะบุ” ซึ่งเป็นครอบครัวของปราชญ์พื้นบ้านที่ยึดวิถีการทำน้ำตาลโดนดที่บ้านกาแลยง ตำบลจะรัง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานีมายาวนานหลายชั่วคน ปัจจุบันเหลือเพียงสามครอบครัวที่ยังคงยึดอาชีพนี้ควบคู่ไปกับการทำนา

ณ หมู่บ้านแห่งนี้ยังประกอบอาชีพทำนากันทั้งหมู่บ้าน ช่วงที่ผู้เขียนไปชาวบ้านกำลังเริ่มไถนากัน ผู้ชายส่วนหนึ่งในหมู่บ้าน ซึ่งมีความชำนาญด้านการทำนาจะมีการรวมกลุ่ม เพื่อไปรับจ้างทำนาที่รัฐเคดะห์ของประเทศมาเลเซียทุกปี ซึ่งทำกันมาตั้งแต่คนรุ่นก่อน เมื่อผู้เขียนได้ฟังก็นึกถึงเรื่องเล่าที่คุณลุง (วะ) ผู้มีศักดิ์เป็นพี่ชายของแม่ (มะ) ที่บ้านควนตำบลคูเต่า อำเภอนาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เคยเล่าว่าเมื่อตอนวัยรุ่นไปรับจ้างเกี่ยวข้าวที่รัฐเคดะห์ของประเทศมาเลเซีย มี “คนตาหนี” อันหมายถึงคนมลายูที่มาจากทางสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มารับจ้างเกี่ยวข้าวด้วยเช่นกัน

เมื่อพูดถึงเรื่องราวของข้าว ผู้เขียนเชื่อว่าหากใครได้มาในพื้นที่จังหวัดปัตตานี ส่วนมากจะมีโอกาสได้ฟังชื่อหรือไม่พลาดที่จะลิ้มลอง เมนูขึ้นชื่อ คือ “นาชิกรานู” ที่กินกับน้ำราดชื่อว่า “บูดู” (“นาชิ” หมายถึง “ข้าว” “กรานู” หมายถึง “ยำ”) ครั้งนี้ผู้เขียนโชคดีได้รับประทานนาชิกรานูบูดูที่ปรุงจากรสมือของภรรยานายสระวี เจะนู มีชื่อว่า นางฮามีเนาะ ลาเตะ ผู้เขียนเรียกสั้น ๆ ว่า “แม่เนาะ” คำว่า “แม่” เป็นคำเรียก “แม่” ของคนอายุที่นี้ ซึ่งท่านเอ็นดูพวกเราเหมือนลูก จึงเป็นที่มาของชื่อบทความว่า “รสมือแม่”

ครอบครัวของท่านจะรับประทานนาชิกรานูที่ใช้ น้ำบูดูเป็นน้ำราดในอาหารมื้อเช้าของทุกวัน ดังที่ทราบกันดีว่าอาหารชนิดนี้ต้องกินกับเครื่องเคียงหลายอย่าง บางอย่างต้องทำวันต่อวัน บางอย่างสามารถทำแล้วเก็บไว้กินได้หลายวัน ครั้งนี้ผู้เขียนจึงมีโอกาสเรียนรู้ลงมือทำและ ผ่ากท้องไปพร้อมกัน นาชิกรานูบูดู “แม่เนาะ” มีสูตรดังนี้

1. “นาชิ” ข้าวสวยพันธุ์ชาลี เป็นข้าวที่ปลูกเอง หุงกับเตาแก๊ส “แม่เนาะ” บอกว่าอร่อยกว่าหุงกับหม้อข้าวไฟฟ้า

2. “ผักสด” ได้แก่ ถั่วฝักยาว (กาแจปาแย หรือ กาแจบาลู), ยอดผักแพว (กูโจะกือซง), กล่ำปลี (กูบิฮู), ยอดมะม่วงหิมพานต์ (กูโจะแตแม) นำผักทั้งหมดมาซอยละเอียดแล้วคลุกเคล้าผสมกัน

3. “ซามานาชิกรานู” (“ซามา” หมายถึง น้ำพริก) ทำจากมะพร้าวคั่วผสมปลาคั่วโดยใส่มะพร้าวคั่วให้น้อยกว่าปลาคั่ว นำมาตำรวมกัน

4. “ซามาลาดอ” (ลาดอคือพริกสด) ทำจากพริกสด เกลือ น้ำส้มสายชู และน้ำมะนาว มีรสชาติเปรี้ยวเจือเผ็ด

5. “เบงกอกแมง” คือ เส้นหมี่ขาวผัด โดยซอยกระเทียม หอมแดงนำไปผัดในน้ำมันพืชให้สุก แล้วใส่ซอสมะเขือเทศ ตามด้วยเส้นหมี่ขาวที่แช่น้ำไว้แล้วลงไปผัดให้แห้งเป็นอันใช้ได้ จะใช้น้ำกะทิแทนน้ำมันพืชก็ได้

ภาพ 3 ข้าวพันธุ์ชาลีที่หุงโดยใช้เตาแก๊ส
ที่มา: สามารถ สาเริ่ม

ภาพ 4 ผักสดหลายชนิดนำมาซอยละเอียดผสมให้เข้ากัน โดยเฉพาะใบผักแพวแม่เนาะบอกว่า จะขาดไม่ได้ในเมนูข้าวยาสุตรของท่าน
ที่มา: สามารถ สาเริ่ม

ภาพ 5 ซามานาชิกราบู ที่มาของรสมันของข้าวยาสูตร
“แมะเนาะ”
ที่มา: สามารถ สาเริ่ม

ภาพ 6 ซามาลาดอ ที่มาของรสเปรี้ยวเจือเผ็ดของ
ข้าวยาสูตร “แมะเนาะ”
ที่มา: สามารถ สาเริ่ม

ภาพ 7 แบนูกอแหมง สีสชมพูน่ารับประทาน
ที่มา: สามารถ สาเริ่ม

ภาพ 8 กือโปะ ข้าวเกียบปลาเป็นเครื่องเคียงที่คนนายน
นิยมนำมารับประทานกับข้าวยา
ที่มา: สามารถ สาเริ่ม

ภาพ 9 นำนูดูที่ต้มกับสมุนไพรหลากหลายชนิด
ที่มา: สามารถ สาเริ่ม

ภาพ 10 เครื่องเคียงทั้งหมดของข้าวยาสูตร “แมะเนาะ”
จัดวางใส่ถาดไว้เพื่อให้่ายในการตักข้าวยาใส่จาน
ที่มา: สามารถ สาเริ่ม

6. “ลาตอป้อนา” พริกไทยที่ตำละเอียด เป็นตัวเพิ่มรสชาติเผ็ดร้อน

7. “เตอลอเกอบู” (ไข่ต้ม) กับ กือโปะ (ข้าวเกรียบ) นาชิกกราบูตำรับ “เมะเนาะ” จะกินกับน้ำราดที่เรียกว่า “บูดู” วัตถุดิบพื้นถิ่นของคนนาชูทำจากปลาทะเลเช่นปลากะตักหมักกับเกลือ น้ำที่ได้ออกมาจะมีรสเค็มนำมาบรรจุขายเป็นขวด เมื่อซื้อมาแล้วต้องนำมาต้มโดย “เมะเนาะ” มีสูตรเด็ดเคล็ดลับคือใช้น้ำตาลเหลว(นี้แซ่ใจ)ที่เคี่ยวเองจากหน้าเตา ใส่ขิง ตะไคร้ ใบมะกรูด กระเทียม น้ำมะขามเปียก และวัตถุดิบที่เมะเนาะบอกว่าต้องใส่ให้เยอะเพราะทำให้รสชาติอร่อยได้แก่ หอมแดง การต้มน้ำบูดูครั้งหนึ่งสามารถเก็บไว้กินได้หลายวัน

เมื่อเตรียมทุกอย่างพร้อมแล้ว ก็ถึงเวลาล้อมวง “เมะเนาะ” จัดการตักข้าวสวยร้อน ๆ ราดน้ำบูดูลงไป ตามด้วยผักที่ซอยไว้ ใส่แบบหุงกอลแงง ลาตอป้อนา ซามานาชิกกราบู และซามาลาตอ ตักทำแบบนี้ทีละจาน ให้จนครบทุกคนก่อนรับประทานต้องคลุกเคล้าให้เข้ากัน กินคู่กับไข่ต้มและกือโปะ

ถือเป็นมื้ออาหารที่ทั้งอบอุ่น อิ่มท้องและอิ่มความรู้ไปในคราวเดียวกัน นาชิกกราบูมีกลิ่นหอมของผักที่ผสมกัน โดยเฉพาะกลิ่นของบูโจะกือชงนั้นเด่นกว่าผักอื่น ได้รสเปรี้ยวจากซามาลาตอ รสเผ็ดร้อนจากลาตอป้อนา รสมันจากซามานาชิกกราบู ผู้เขียนติดใจถึงขั้นรับประทานไปสองจานเลยทีเดียว

“เมะเนาะ” ยังให้ข้อมูลอีกว่าที่บ้านกาแลยงแห่งนี้ ยังมีข้าวย่ำอีกชนิดที่เรียกว่า “นาชิกกราบูดาชะ” (ดาชะในที่นี้หมายถึงเมนูที่ทำกินง่าย ๆ แบบบ้าน ๆ) เป็นข้าวย่ำที่ไม่กินกับน้ำบูดู แต่ใช้วิธีการนำเครื่องสมุนไพร มะพร้าวคั่วปลาลายมาตำให้เข้ากัน แล้วนำมาคลุกกับข้าวสวยร้อน ๆ และผักต่าง ๆ ปัจจุบันผู้สูงอายุในหมู่บ้านยังทำกินกันอยู่บ้าง แต่คนรุ่นใหม่ไม่นิยมกินกันแล้ว

และจากการสัมภาษณ์ข้อมูล “คุณอัครมีชี อาหามะ” คนนาชูในจังหวัดยะลา ซึ่งกำลังศึกษาปริญญาโทด้านระบบอาหารและเป็นผู้ที่มีความสนใจด้านอาหารชุมชนให้ข้อมูลว่า คนนาชูในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังมีข้าวย่ำที่เรียกว่า “นาชิกกราบูตูมิฮู” อีกหนึ่งเมนูอร่อย โดยตูมิฮูนั้นเป็นชื่อเรียกของน้ำราดข้าวย่ำที่ทำจาก น้ำกะทิเคี่ยวกับเครื่องสมุนไพร หรือเรียกว่า “ซามาตูมิฮู” ก็ได้

สรุป

“นาชิกกราบู” หรือ “ข้าวย่ำ” ของคนนาชูในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้น จากข้อมูลกรณีศึกษาที่ยกมานำเสนอนี้ จะเห็นว่ามีความหลากหลายมากกว่าที่เรารู้จัก อาจแบ่งได้สองลักษณะคือข้าวย่ำที่มีน้ำราดได้แก่ “นาชิกกราบู” กินกับน้ำบูดู และ “นาชิกกราบูตูมิฮู” กินกับน้ำราดที่เรียกว่า “ซามาตูมิฮู” และข้าวย่ำแบบไม่มีน้ำราดคือ “นาชิดาชะ” ในความต่างข้างต้นข้าวย่ำทุกประเภทต่างมีผักเป็นหัวใจหลักร่วมกัน อย่างไรก็ตามก็ดียังมีโอกาสดีได้รับประทาน “นาชิกกราบูดาวก็เต” สูตรคนนาชูในตำบลจะรังอีกด้วย ซึ่งข้าวจะหุงกับน้ำใบกัเต (ใบพันสมอ) ได้ข้าวสีม่วงน่ารับประทานเป็นอย่างมาก ใช้น้ำบูดูราดเช่นเดียวกัน ●

ขอขอบคุณ

คุณสระวี เจะนู
คุณฮามีเนาะ ลาเตะ
คุณอัครมีชี อาหามะ
คุณจันทร์สม จันทพิพัทธ์
คุณสุรเชษฐ์ แก้วสกุล
คำอธิบายภาพประกอบ

การสำรวจชนิดของนกน้ำในวงศ์นกยาง ในพื้นที่อำเภอปัตตานี

A Survey of Waterbird Species in the Family Ardeidae in the Pattani Bay Area

โดย: สมศักดิ์ บัวทิพย์, ธนากร จันทสุขบรรณ, พิมลรัตน์ ทองโรย, สุภาพร แสงแก้ว และศุภกาญจน์ บัวทิพย์

สารสังเขป

การสำรวจชนิดของนกน้ำในวงศ์นกยางในพื้นที่อำเภอปัตตานี โดยสำรวจตามสถานี่สำรวจที่กำหนดทั้งหมด 16 สถานี ในพื้นที่แหล่งหาอาหาร 4 ระบบนิเวศที่แตกต่างกัน คือ ระบบนิเวศหาดเลน ระบบนิเวศนาเกลือ ระบบนิเวศบึงน้ำเค็ม และในอำเภอปัตตานี (พื้นน้ำ-ชายฝั่ง) สถานีสำรวจที่ 1-11 สำรวจโดยการเดิน ส่วนสถานีสำรวจที่ 12-16 สำรวจโดยการขี่เรือ ตามแนวเส้นทางสำรวจโดยใช้กล้องสองตา และกล้องเทเลสโคป เดือนละ 1 ครั้ง/สถานีสำรวจ เริ่มสำรวจตั้งแต่เวลา 06.00-17.00 น. ระหว่างเดือนสิงหาคม 2561-เดือนกรกฎาคม 2562 พบนกในวงศ์นกยางทั้งสิ้น 14 ชนิด โดยนกยางเป็ยเป็นชนิดที่มีจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือ นกยางควาย นกยางโทนใหญ่ และนกยางจีน ตามลำดับ โดยนกยางทะเลมีจำนวนน้อยที่สุด นกยางจีนสถานภาพมีแนวโน้มใกล้สูญพันธุ์ (VU) ส่วนนกชนิดอื่น ๆ อยู่ในกลุ่มเป็นกังวลน้อยที่สุด (LC) สถานภาพความชุกชุมพบกลุ่มนกที่พบบ่อยมาก 5 ชนิด พบบ่อย 3 ชนิด พบไม่บ่อย 4 ชนิด และนกที่หายาก 2 ชนิด ส่วนสถานภาพตามฤดูกาลพบกลุ่มนกอพยพ 8 ชนิด นกประจำถิ่น 4 ชนิด และนกประจำถิ่น-นกอพยพ 2 ชนิด ส่วนการกระจายในพื้นที่แหล่งอาหารมีนก 10 ชนิด ที่มีการกระจายในทุกพื้นที่แหล่งอาหารที่ทำการสำรวจ

คำสำคัญ: นกน้ำ, วงศ์นกยาง, อำเภอปัตตานี

The study investigated the waterbirds species in the family Ardeidae within Pattani Bay by conducting surveys at 16 predetermined stations across four distinct foraging habitats: mudflat (MF), salt pan (SP), salt marsh (SM), and coastal area (CO). Surveys at Stations 1–11 were conducted by walking, whereas Stations 12–16 were surveyed by boat, along a line transect using binoculars and a telescope. Observations were conducted once per month per station between 06:00 and 17:00, from August 2018 to July 2019. A total of 14 species of herons and egrets were recorded. Little Egret was the most abundant species, followed by Cattle Egret, Great Egret, and Chinese Egret, respectively. Pacific Reef Egret was the least abundant species. Among them, Chinese Egret was classified as Vulnerable (VU), while all other species were categorized as Least Concern (LC). In terms of relative abundance, species were classified into four categories: very common (5 species), common (3 species), uncommon (4 species), and rare (2 species). Regarding seasonal status, 8 species were migratory, 4 were resident, and 2 exhibited both resident and migratory behaviors. Regarding spatial distribution, 10 species were found across all surveyed foraging habitats.

Keywords: Waterbirds, Ardeidae, Pattani Bay

บทนำ

อ่าวปัตตานี ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งของจังหวัดปัตตานี ระหว่างละติจูดที่ 6 องศา, 51 ลิปดา ถึง ละติจูดที่ 6 องศา, 57 ลิปดาเหนือ และลองจิจูดที่ 101 องศา 14 ลิปดา ถึง 101 องศา 21 ลิปดาตะวันออก ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเมืองปัตตานี และอำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ขนาดพื้นที่ประมาณ 74 ตารางกิโลเมตร (ครองชัย หัตถา, 2541) เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของประเทศไทย มีความสำคัญทางด้านนิเวศวิทยาและทรัพยากร รวมทั้งการใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ของมนุษย์ (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2547) จากรายงานการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า ในพื้นที่รอบอ่าวปัตตานีมีสัตว์น้ำและสัตว์หน้าดินชุกชุมมาก มีรายงานค่ามวลอินทรีย์ของสัตว์หน้าดินสูงที่สุดในเขตแหลมมลายูและพบสัตว์หน้าดินขนาดใหญ่ในกลุ่มโพลีคีตที่มีปริมาณสูงที่สุดเมื่อเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ ส่งผลให้สัตว์อื่น ๆ ในระบบห่วงโซ่อาหาร เชื่อมโยงความสัมพันธ์กันในลักษณะต่าง ๆ ส่งผลให้ในพื้นที่มีนกประจำถิ่นและนกอพยพจำนวนมาก เข้ามาใช้พื้นที่ และจะมีจำนวนมากขึ้นทั้งชนิดและจำนวนในฤดูอพยพเพื่อใช้พื้นที่เป็นแหล่งหากิน พักอาศัย และสร้างรังวางไข่ (นุกุล รัตนดากุล และ สุรพล อาจสูงเนิน, 2528; นุกุล รัตนดากุล และ วิบูล ไชยภักดี, 2530; สมศักดิ์ บัวทิพย์ และ ธนากร จันทสุบรรณ, 2564; สมศักดิ์ บัวทิพย์ และคณะ, 2565) นอกจากนั้นอ่าวปัตตานียังเป็นระบบนิเวศชายฝั่งทะเลที่สำคัญต่อชีวิต ประชากร และเศรษฐกิจของประเทศอย่างมาก ช่วยรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ป้องกันชายฝั่งจากมรสุม และป้องกันการกัดเซาะชายฝั่ง (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 1999)

ในพื้นที่อ่าวปัตตานีมีรายงานการศึกษาเรื่องนกครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2529 โดยผลการศึกษาไม่พบว่าในพื้นที่มีการปรากฏของนกในวงศ์นกยาง (นกกูล รัตนดากุล และ สุรพล อาจสูงเนิน, 2528) มีการศึกษาอีกครั้งในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2530-2536 พบนกในวงศ์นกยาง 5 ชนิด (นกกูล รัตนดากุล และ วิฑูล ไชยภักดี, 2530) และในปี พ.ศ. 2560-2561 มีรายงานการศึกษาคความหลากหลายของนกในเขตพื้นที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปัตตานี พบนกในวงศ์นกยาง 11 ชนิด (สมศักดิ์ บัวทิพย์ และคณะ, 2565) จากที่กล่าวมาข้างต้นทั้งการศึกษาในปี พ.ศ. 2530-2536 และ พ.ศ. 2560-2561 พื้นที่ศึกษาไม่ได้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของอ่าวปัตตานี จึงอาจส่งผลให้ข้อมูลของนกในวงศ์นกยางไม่ถูกต้องและครบถ้วน ดังนั้นการสำรวจชนิดของนกน้ำในวงศ์นกยางในพื้นที่อ่าวปัตตานี ในครั้งนี้จึงมีความสำคัญอย่างมาก เพื่อติดตามการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบชนิดและความหลากหลายชนิดของนกในวงศ์นกยาง โดยอ้างอิงจากรายงานการศึกษาปี พ.ศ. 2530 เป็นข้อมูลพื้นฐาน พร้อมทั้งประเมินสถานภาพประชากรของนกน้ำในวงศ์นกยางแต่ละชนิดในปัจจุบันที่พบในอ่าวปัตตานี ในอนาคตนกวงศ์นกยางสามารถใช้เป็นตัวบ่งชี้ทางชีวภาพ (bioindicator) รวมถึงเป็นเครื่องมือในการติดตาม

และประเมินคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมของมนุษย์รอบอ่าวปัตตานีได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาชนิด จำนวน และแหล่งหาอาหารของนกน้ำในวงศ์นกยาง ในพื้นที่อ่าวปัตตานี

การทบทวนวรรณกรรม

นกน้ำเป็นนกที่มีวงจรชีวิตและการดำรงชีวิตต่าง ๆ เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับแหล่งน้ำ เช่น การหาอาหาร การสืบพันธุ์ การสร้างรัง วางไข่ และเลี้ยงดูตัวอ่อน (อุทัย ตรีสุคนธ์, 2534) สำหรับนกในวงศ์นกยาง (Ardeidae) เป็นนกในกลุ่มนกน้ำ (waterbirds) ขนาดกลางถึงใหญ่มาก ปากยาวตรง คอและขายาว ตอนบินคองเป็นรูปตัวเอส (S) ในช่วงฤดูผสมพันธุ์บางชนิดมีขนเจ้าชู้ขึ้นเป็นกระจุกฝอยทั้งผู้และเมีย ทำรังเป็นกลุ่มบนต้นไม้ทั่วโลกพบนกในวงศ์นี้ 63 ชนิด แต่สำหรับในประเทศไทยพบ 20 ชนิด คือ นกยางโทนใหญ่ (Great Egret) นกยางโทนน้อย (Intermediate Egret) นกยางเปี้ยว (Little Egret) นกยางควาย (Cattle Egret) นกยางจีน (Chinese Egret) นกยางทะเล (Pacific Reef Egret) นกกระสาแดง (Purple Heron) นกกระสานวล (Grey Heron) นกกระสาใหญ่ (Great-billed Heron) นกยางกรอกพันธุ์จีน (Chinese Pond Heron) นกยางกรอกพันธุ์ชวา (Javan Pond Heron) นกยางกรอกพันธุ์อินเดีย (Indian Pond Heron) นกยางลายเสือ (Malayan Night Heron) นกยางเขียว (Little Heron) นกแขวก (Black-crowned night Heron) นกยางไฟหัวดำ (Yellow Bittern) นกยางไฟธรรมดา (Cinnamon Bittern) นกยางไฟหัวเทา (Von Schrenck's Bittern) นกยางดำ (Black Bittern) และนกยางแดงใหญ่ (Eurasian Bittern) (จารุจินต์ นิธิตะภัก และคณะ,

2550) มีรายงานการศึกษานกในวงศ์นี้ในพื้นที่ชุ่มน้ำต่าง ๆ ของประเทศไทยหลายพื้นที่

ผลจากการสำรวจนกน้ำในวงศ์นกยางของพื้นที่ภาคใต้ ได้แก่ พูลานควาย ในพื้นที่อำเภอรามัน จังหวัดยะลา และอำเภอทุ่งยางแดง จังหวัดปัตตานี พบ 9 ชนิด (ธนากร จันทสุพรรณ และคณะ, 2567) ในพื้นที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี พบ 11 ชนิด (สมศักดิ์ บัวทิพย์ และคณะ, 2565) เกาะลิบง จังหวัดตรัง พบ 3 ชนิด (Eve & Guigue, 1982) และทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง พบ 11 ชนิด (สุภาณี เลียงพพรรณ, 2541) เป็นต้น ส่วนในภาคกลาง ได้แก่ บริเวณชายฝั่งทะเล อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม พบ 7 ชนิด (นิธินาถ เจริญโภคธรรมา และเพชรพนม จิตมัน, 2564; นิธินาถ เจริญโภคธรรมา และคณะ, 2565) ศูนย์ศึกษาธรรมชาติกองทัพบกบางปู จังหวัดสมุทรปราการ พบ 8 ชนิด (Chanate et al., 2020) ตำบลแหลมผักเบี้ย อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี พบ 16 ชนิด (ฟิลลิป ดี. รวาร์ด และคณะ, 2551) บึงบอระเพ็ด จังหวัดนครสวรรค์ พบ 9 ชนิด (Ul Haq et al., 2018) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี พบ 10 ชนิด (วิริศา ภาประเวช และคณะ, 2560) เป็นต้น

นอกจากนั้นนกในวงศ์นกยางถูกใช้เป็นตัวบ่งชี้ทางชีวภาพ (bioindicator) ของการปนเปื้อนในสิ่งแวดล้อมทางน้ำ เนื่องจากนกกลุ่มนี้อยู่บนสุดของห่วงโซ่อาหารและมีแนวโน้มที่จะสะสมธาตุโลหะหนักในเนื้อเยื่อของพวกมันในระดับสูง ซึ่งสะท้อนถึงคุณภาพของสภาวะแวดล้อมได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ นกกลุ่มนี้ยังมีการแพร่กระจายทางภูมิศาสตร์ที่กว้างขวาง มีอายุขัยยืนยาว และไวต่อมลพิษที่เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ (Abdennadher et al., 2011; Burger, 2013)

วิธีการวิจัย

วิธีการสำรวจ

โดยการสำรวจตามสถานีสำรวจที่กำหนดในพื้นที่แหล่งหาอาหาร 4 ระบบนิเวศที่แตกต่างกัน รวมทั้งหมด 16 สถานีสำรวจ คือ ระบบนิเวศหาดเลน (mudflat: MF) 4 สถานี ระบบนิเวศนาเกลือ (salt pan: SP) 4 สถานี ระบบนิเวศบึงน้ำเค็ม (salt marsh: SM) 3 สถานี และในอ่าวปัตตานี (พื้นน้ำ-ชายฝั่ง) (coastal area: CO) 5 สถานี (ภาพ 1) สถานีสำรวจที่ 1-11 สำรวจโดยการเดิน ส่วนสถานีสำรวจที่ 12-16 สำรวจโดยใช้เรือ ตามแนวเส้นทางสำรวจ (Line Transect) 500 เมตร และกำหนดแถบสำรวจ 50 เมตร ซ้าย-ขวา การสำรวจใช้กล้องสองตา (Binocular) และกล้องโทรทรรศน์ (Telescope) บันทึกข้อมูลชนิดนก นับจำนวนตัวจากการพบเห็นตัวโดยตรง และบันทึกภาพ ทำการสำรวจเดือนละ 1 ครั้ง/สถานี สำรวจ เริ่มสำรวจตั้งแต่เวลา 06.00-17.00 น. ระหว่างเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2561-เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2562 โดยจำแนกชนิดและระบุสถานะภาพตามฤดูกาลนกตามหนังสือคู่มือดูนก หมอบุญส่ง เลชะกุล นกเมืองไทย (จารุจินต์ นฤตะภักดิ์ และคณะ, 2550)

จำแนกสถานภาพด้านการอนุรักษ์จากบัญชีแดงของสหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ (IUCN, 2023) โดยมีการจัดระดับความเสี่ยงไว้ดังนี้ สูญพันธุ์ (Extinct: EX) สูญพันธุ์ในธรรมชาติ (Extinct in the Wild: EW) ใกล้สูญพันธุ์อย่างยิ่ง (Critically Endangered: CR) ใกล้สูญพันธุ์ (Endangered: EN) มีแนวโน้มใกล้สูญพันธุ์ (Vulnerable: VU) ใกล้ถูกคุกคาม (Near Threatened: NT) เป็นกังวลน้อยที่สุด (Least Concern: LC) ข้อมูลไม่เพียงพอ (Data Deficient: DD) และยังไม่ได้ถูกประเมิน (Not Evaluated: NE)

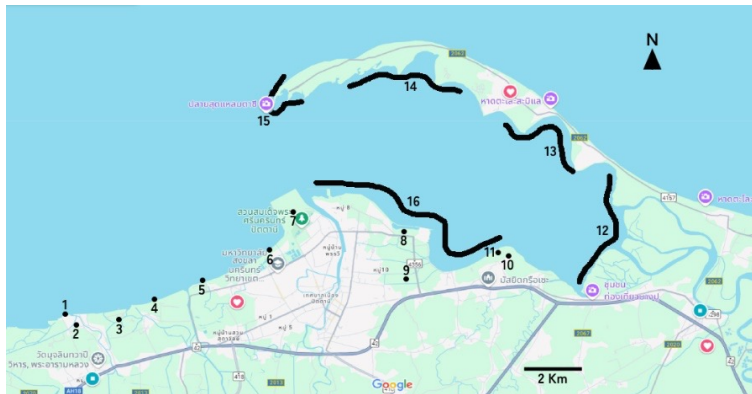
การวิเคราะห์ข้อมูล

ความชุกชุมหรือความถี่ของการปรากฏ (Frequency of species occurrence) ของนกแต่ละชนิด โดยวิธีของ Pettingill (1969)

$$\text{ร้อยละความถี่ของการปรากฏ} = \frac{(\text{จำนวนครั้งของการพบนก} \times 100)}{\text{จำนวนครั้งของการสำรวจทั้งหมด}}$$

โดยใช้เกณฑ์ในการแบ่งระดับความถี่สัมพัทธ์ของนกออกเป็น 5 ระดับ คือ

- 90 - 100 เปอร์เซนต์ หมายถึง พบบ่อยมาก
- 65 - 89 เปอร์เซนต์ หมายถึง พบบ่อย
- 31 - 64 เปอร์เซนต์ หมายถึง พบไม่บ่อย
- 10 - 31 เปอร์เซนต์ หมายถึง หายาก
- 1 - 9 เปอร์เซนต์ หมายถึง หายากมาก

สถานีสำรวจ

ระบบนิเวศหาดเลน

- 1. บ.บางตาวา ต.บางตาวา อ.หนองจิก
- 4. บ.บางปลาหมอ ต.รูสะมิแล อ.เมือง
- 5. บ.รูสะมิแล ต.รูสะมิแล อ.เมือง
- 6. ม.อ.ปัตตานี ต.รูสะมิแล อ.เมือง

ระบบนิเวศนาเกลือ

- 8. บ.แหลมนก ต.บานา อ.เมือง
- 9. บ.บานา ต.บานา อ.เมือง
- 10. บ.ตันหยงลูโ๊ะ ต.ตันหยงลูโ๊ะ อ.เมือง
- 11. บ.ป่าตา ต.ตันหยงลูโ๊ะ อ.เมือง

ระบบนิเวศบึงน้ำเค็ม

- 2. บ้านบางตาวา ต.บางตาวา อ.หนองจิก
- 3. วิทยาลัยประมง จังหวัดปัตตานี
- 7. สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ ปัตตานี

ในอ่าวปัตตานี (พื้นน้ำ-ชายฝั่ง)

- 12. ก้นอ่าว-บ.ดาโต๊ะ ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง
- 13. บ.ตะโละสะมิแล-บ.บูดี ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง
- 14. บ.บูดี-แหลมตาชี ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง
- 15. ปลายแหลมตาชี ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง
- 16. ปากแม่น้ำปัตตานี-บ.แหลมนก-บ.บานา-บ.ตันหยงลูโ๊ะ

ภาพ 1 แผนที่สถานีสำรวจนกนกชายเลน ตามแหล่งหาอาหารในพื้นที่อ่าวปัตตานี (ดัดแปลงจาก google map)

ผลการวิจัย

จากการสำรวจนกน้ำในวงศ์นกยางในอ่าวปัตตานี พบนกทั้งสิ้น 14 ชนิด (ตาราง 1, ภาพ 2) โดยนกยางเป็ย (Little Egret) มีจำนวนมากที่สุด 2,997 ตัว รองลงมาคือ นกยางควาย (Cattle Egret) 1,087 ตัว และนกยางโทนใหญ่ (Great Egret) 597 ตัว ในขณะที่นกยางจีน (Chinese Egret) และนกยางทะเล (Pacific Reef Egret) พบน้อยที่สุด 20 ตัว และ 3 ตัว ตามลำดับ

IUCN Red List

พบว่า สถานภาพด้านการอนุรักษ์จากบัญชีแดงของสหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติหรือบัญชีแดง (IUCN Red List of Threatened Species) นกน้ำในวงศ์นกยางที่พบในพื้นที่อ่าวปัตตานีอยู่ในบัญชีแดงของ IUCN Red List of Threatened Species ทุกชนิด (ตาราง 1) และสามารถจำแนกสถานภาพชนิดพันธุ์ด้านการอนุรักษ์ออกเป็น 2 กลุ่ม สถานภาพของชนิดพันธุ์ ดังนี้ 13 ชนิด อยู่ในกลุ่มสถานภาพเป็นกังวลน้อยที่สุด (LC) และ 1 ชนิด คือนกยางจีน (Chinese Egret) อยู่ในกลุ่มสถานภาพมีแนวโน้มใกล้สูญพันธุ์ (VU)

สถานภาพตามฤดูกาล

พบว่า สถานภาพตามฤดูกาลสามารถแบ่งกลุ่มนกน้ำในวงศ์นกยางได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มนกประจำถิ่น 4 ชนิด คือนกยางทะเล (Pacific Reef Egret) นกแขวก (Black-crowned night Heron) นกยางไฟหัวดำ (Yellow Bittern) และนกยางไฟธรรมดา (Cinnamon Bittern)

กลุ่มนกอพยพ 8 ชนิด เช่น นกยางโทนใหญ่ (Great Egret) นกยางโทนน้อย (Intermediate Egret) นกกระสาแดง (Purple Heron) นกกระสานวล (Grey Heron) และนกยางกรอกพันธุ์จีน (Chinese Pond Heron) เป็นต้น

และกลุ่มนกประจำถิ่น-นกอพยพ 2 ชนิด คือนกยางเป็ย (Little Egret) และนกยางควาย (Cattle Egret)

สถานภาพความชุกชุม

การประเมินความชุกชุมหรือความถี่ของการปรากฏ (Frequency of species occurrence) ของนกแต่ละชนิด โดยวิธีของ Pettingill (1969) พบว่าสามารถแบ่งกลุ่มนกน้ำในวงศ์นกยางตามสถานภาพความชุกชุม ได้ 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มนกที่พบบ่อยมาก มี 5 ชนิด คือนกยางโทนใหญ่ (Great Egret) นกยางเป็ย (Little Egret) นกยางควาย (Cattle Egret) นกกระสานวล (Grey Heron) และนกยางเขียว (Little Heron)

กลุ่มนกที่พบบ่อย มี 3 ชนิด คือนกยางโทนน้อย (Intermediate Egret) นกกระสาแดง (Purple Heron) และนกยางกรอกพันธุ์จีน (Chinese Pond Heron)

กลุ่มนกที่พบบ่อย มี 4 ชนิด คือนกยางจีน (Chinese Egret) นกยางกรอกพันธุ์ขาว (Javan Pond Heron) นกยางไฟหัวดำ (Yellow Bittern) และนกยางไฟธรรมดา (Cinnamon Bittern)

และกลุ่มนกที่หายาก มี 2 ชนิด คือนกยางทะเล (Pacific Reef Egret) และนกแขวก (Black-crowned night Heron)

การกระจายในพื้นที่แหล่งอาหาร

นกน้ำในวงศ์นกยางที่มีการกระจายในทุกพื้นที่แหล่งอาหารมีทั้งหมด 10 ชนิด ยกเว้นนกยางไฟธรรมดา (Cinnamon Bittern) พบมีการกระจายหาอาหารในระบบนิเวศนาเกลือ (SP) ระบบนิเวศบึงน้ำเค็ม (SM) และในอ่าวปัตตานี (พื้นน้ำ-ชายฝั่ง) (CO) ในขณะที่นกยางทะเล (Pacific Reef Egret) และนกแขวก (Black-crowned night Heron) พบมีการกระจายหาอาหารในระบบนิเวศหาดเลน (MF)

และในอ่าวปัตตานี (พื้นน้ำ-ชายฝั่ง) (CO) ส่วนนกยางจีน (Chinese Egret) พบมีการกระจายหาอาหารในอ่าวปัตตานี (พื้นน้ำ-ชายฝั่ง) (CO) เฉพาะสถานีสำรวจ 14-15 เท่านั้น (ตาราง 1)

ตาราง 1 ชนิด สถานภาพด้านการอนุรักษ์ IUCN Red List สถานภาพตามฤดูกาล ความชุกชุม และการแพร่กระจายในแหล่งอาหาร ของนกน้ำในวงศ์นกยาง ในพื้นที่อ่าวปัตตานี (สิงหาคม 2561 – กรกฎาคม 2562)

ชนิด	IUCN Red list	สถานภาพตามฤดูกาล	ความชุกชุม	แหล่งอาหาร
1. นกกระสาขาว (Grey Heron) <i>Ardea cinerea</i>	LC	อพยพ	พบบ่อยมาก	SM,MF,SP,CO
2. นกยางโทนน้อย (Intermediate Egret) <i>Ardea intermedia</i>	LC	อพยพ	พบบ่อย	SM,MF,SP,CO
3. นกยางโทนใหญ่ (Great Egret) <i>Ardea modesta</i>	LC	อพยพ	พบบ่อยมาก	SM,MF,SP,CO
4. นกกระสาแดง (Purple Heron) <i>Ardea purpurea</i>	LC	อพยพ	พบบ่อย	SM,MF,SP,CO
5. นกยางกรอกพันทูจีน (Chinese Pond Heron) <i>Ardeola bacchus</i>	LC	อพยพ	พบบ่อย	SM,MF,SP,CO
6. นกยางกรอกพันทูชวา (Javan Pond Heron) <i>Ardeola speciosa</i>	LC	อพยพ	พบไม่บ่อย	SM,MF,SP,CO
7. นกยางควาย (Cattle Egret) <i>Bubulcus coromandus</i>	LC	ประจำถิ่น อพยพ	พบบ่อยมาก	SM,MF,SP,CO
8. นกยางเขียว (Little Heron) <i>Butorides striata</i>	LC	อพยพ	พบบ่อยมาก	SM,MF,SP,CO
9. นกยางจีน (Chinese Egret) <i>Egretta eulophotes</i>	VU	อพยพ	พบไม่บ่อย	CO
10. นกยางเป็ย (Little Egret) <i>Egretta garzetta</i>	LC	ประจำถิ่น อพยพ	พบบ่อยมาก	SM,MF,SP,CO
11. นกยางทะเล (Pacific Reef Egret) <i>Egretta sacra</i>	LC	ประจำถิ่น	หายาก	MF,CO

ตาราง 1 (ต่อ)

ชนิด	IUCN Red list	สถานภาพตามฤดูกาล	ความชุกชุม	แหล่งอาหาร
12. นกยางไฟธรรมดา (Cinnamon Bittern) <i>Ixobrychus cinnamomeus</i>	LC	ประจำถิ่น	พบไม่บ่อย	SM,SP,CO
13. นกยางไฟหัวดำ (Yellow Bittern) <i>Ixobrychus sinensis</i>	LC	ประจำถิ่น	พบไม่บ่อย	SM,MF,SP,CO
14. นกแขวก (Black-crowned night Heron) <i>Nycticorax nycticorax</i>	LC	ประจำถิ่น	หายาก	MF,CO

หมายเหตุ: LC: เป็นกังวลน้อยที่สุด; VU: มีแนวโน้มใกล้สูญพันธุ์; MF: หาดเลน; SP: นาเกลือ; SM: บึงน้ำเค็ม; CO: ในอ่าวปัตตานี (พื้นน้ำ-ชายฝั่ง)

ภาพ 2 นกน้ำในวงศ์นกยางที่ปรากฏในพื้นที่อ่าวปัตตานี; A: นกยางโทนใหญ่ (Great Egret); B: นกยางโทนน้อย (Intermediate Egret); C: นกยางเปีย (Little Egret); D: นกยางควาย (Cattle Egret); E: นกยางจีน (Chinese Egret); F: นกกระสาแดง (Purple Heron); G: นกกระสานวล (Grey Heron); H: นกยางกรอกพันธุ์จีน (Chinese Pond Heron); I: นกยางกรอกพันธุ์ชวา (Javan Pond Heron); J: นกยางเขียว (Little Heron); K: นกแขวก (Black-crowned night Heron); L: นกยางไฟธรรมดา (Cinnamon Bittern)

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาความหลากหลายชนิดของนกน้ำในวงศ์นกยาง ในพื้นที่อ่าวปัตตานีครั้งนี้พบนกในกลุ่มนี้ทั้งสิ้น 14 ชนิด ในขณะที่นกวงศ์นกยางที่พบในประเทศไทยมีทั้งหมด 20 ชนิด และทั่วโลก 63 ชนิด (จารุจินต์ นภิตะภักฏ และคณะ, 2550) ซึ่งนกวงศ์นกยางที่พบในประเทศไทยแต่ไม่พบในพื้นที่อ่าวปัตตานี คือ นกกระสาใหญ่ (Great-billed Heron) นกยางกรอกพันธุ์อินเดีย (Indian Pond Heron) นกยางดำ (Black Bittern) นกยางลายเสือ (Malayan Night Heron) นกยางไฟหัวเทา (Von Schrenck's Bittern) และนกยางแดงใหญ่ (Great Bittern) (จารุจินต์ นภิตะภักฏ และคณะ, 2550) เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาก่อนหน้านี้ในพื้นที่อ่าวปัตตานี พบว่าผลการศึกษานี้มีจำนวนชนิดนกในวงศ์นกยางมากกว่าการศึกษาในปี พ.ศ. 2530-2536 นุกูลรัตนดากุล และ วิฑูล ไชยภักดี (2530) รายงานถึงการพบนกในวงศ์นี้เพียง 5 ชนิด ในพื้นที่รอบอ่าวปัตตานี ส่วนในรายงานการศึกษาของสมศักดิ์ บัวทิพย์ และคณะ (2565) ในพื้นที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี พบนกวงศ์นกยางทั้งหมด 11 ชนิด ส่วนในปี พ.ศ. 2528 นุกูลรัตนดากุล และ สุรพล อาทสูงเนิน (2528) ไม่มีรายงานชนิดนกในวงศ์นี้ โดยปัจจัยที่อาจส่งผลให้พื้นที่อ่าวปัตตานีในช่วงเวลาที่สำรวจครั้งนี้พบจำนวนชนิดนกในวงศ์นกยางมากกว่าการศึกษาในอดีต เช่น การศึกษาและการสำรวจที่ดีขึ้นครอบคลุมพื้นที่มากกว่าในอดีต รวมทั้งการบันทึกภาพโดยใช้กล้องถ่ายรูปที่ทันสมัยทำให้การระบุชนิดของนกได้ครอบคลุมมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศที่ทำให้สภาพอากาศหรือการกระจายตัวของอาหารในพื้นที่ดีขึ้นอาจส่งผลให้นกยางบางชนิดที่เคยจำกัดแค่บางพื้นที่ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมอาจทำให้มีแหล่งที่อยู่

อาศัยใหม่สำหรับนกยางบางชนิดที่ก่อนหน้านี้ไม่สามารถอาศัยอยู่ได้ในพื้นที่ และการอพยพหรือการแพร่กระจายของนกอาจมีการเคลื่อนย้ายหรือการขยายถิ่นของนกยางบางชนิดจากพื้นที่อื่น ๆ เข้ามาในพื้นที่เนื่องจากปัจจัยด้านอาหารหรือที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกว่า ในขณะที่พื้นที่อื่น ๆ ของประเทศไทยที่มีรายงานการศึกษานกน้ำในวงศ์นกยาง เช่น แหลมฝักเบ๊ยะ จังหวัดเพชรบุรี (ฟิลลิป ดี. ราวด์ และคณะ, 2551) บริเวณชายฝั่งทะเล อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม (นิธินาถ เจริญโภคธำ และ เพชรพนมจิตม้น, 2564; นิธินาถ เจริญโภคธำ และคณะ, 2565) ศูนย์ศึกษาธรรมชาติกองทัพบกบางปู จังหวัดสมุทรปราการ (Chanate et al., 2020) บึงบอระเพ็ด จังหวัดนครสวรรค์ (UI Haq et al., 2018) ทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง (สุภาณี เลียงพรพรรณ, 2541) เกาะลิง จังหวัดตรัง (Eve & Guigue, 1982) และในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี (วิธศภาพระเวช และคณะ, 2560) เป็นต้น พบว่า เฉพาะในพื้นที่แหลมฝักเบ๊ยะ จังหวัดเพชรบุรีเท่านั้นที่มีชนิดนกน้ำในวงศ์นกยาง 16 ชนิด มากกว่าในการศึกษานี้ 2 ชนิด ส่วนในพื้นที่อื่น ๆ มีจำนวนชนิดน้อยกว่า นอกจากนั้นความแตกต่างและคล้ายคลึงกันของชนิดนกน้ำในวงศ์นกยางระหว่างพื้นที่อ่าวปัตตานีกับพื้นที่อื่น ๆ รายละเอียดดังตาราง 2

อ่าวปัตตานี เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญสำหรับนกอพยพในเส้นทางอพยพเอเชียตะวันออก-ออสเตรเลีย (East Asian – Australian Flyway) (สมศักดิ์ บัวทิพย์ และ ธนากร จันทสุบรรณ, 2564) เช่นเดียวกับในพื้นที่พูลานควาย จังหวัดปัตตานี-ยะลา (ธนากร จันทสุบรรณ และคณะ, 2567) และในพื้นที่อ่าวต๋อง ก ตั้งแต่จังหวัดสมุทรสาครถึงจังหวัดเพชรบุรี (Sripanomyom et al., 2011) จากผลการศึกษาในครั้งนี้สามารถจัดกลุ่มนกโดยใช้เกณฑ์สถานภาพตาม

ฤดูกาล ตามคู่มืออนุกรมหมอบุญส่ง เลขะกุล นกเมืองไทย (จารุจินต์ นฤตะภักดิ์ และคณะ, 2550) ได้ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มนกอพยพ 8 ชนิด กลุ่มนกประจำถิ่น 4 ชนิด และกลุ่มนกประจำถิ่น-นกอพยพ 2 ชนิด (ตาราง 1) อีกทั้งนกน้ำในวงศ์นกยางเป็นนกมีลักษณะการกินอาหารแตกต่างกันสอดคล้องกับการศึกษาพื้นที่พบในโครงการศึกษาวิจัยและพัฒนาสิ่งแวดล้อมแหลมผักเบี้ยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (ฟิลลิป ดี. รวอร์ด และคณะ, 2551) เช่น กินแมลง (นกยางควาย) กินไส้เดือนดิน (นกยางควาย นกนางกรอกพันธุ์จีน) กินสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก (นกยางควาย นกยางโทนใหญ่) กินสัตว์

เลื้อยคลาน (นกยางควาย นกยางกรอกพันธุ์จีน) และ กินปลา (นกยางไฟหัวดำ นกยางไฟธรรมดา นกยางกรอกพันธุ์จีน นกกระสาขาว นกกระสาแดง นกยางโทนใหญ่ นกยางโทนน้อย และนกยางเปี้ย) ซึ่งพื้นที่รอบอ่าวปัตตานีมีระบบนิเวศหลากหลาย เช่น หาดเลน นาเกลือ บึงน้ำเค็ม และในอ่าวปัตตานี (พื้นน้ำ-ชายฝั่ง) รวมทั้งระบบนิเวศอื่น ๆ เช่น ป่าชายเลน นาข้าว ป่าสนทราย และป่าชายหาด สำหรับให้บริการทางนิเวศเพื่อเป็นแหล่งหาอาหารให้แก่กนกในวงศ์นกยาง รวมทั้งนกชนิดอื่น ๆ ทั้งนกประจำถิ่นและนกอพยพอย่างเพียงพอ

ตาราง 2 เปรียบเทียบชนิดนกน้ำในวงศ์นกยางที่พบทั้งหมดในปัจจุบันกับรายงานการศึกษาที่ผ่านมาในพื้นที่อ่าวปัตตานี และพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศไทย

ชนิด	This study	PSU	PT	PLK	TLN	KL	LB	BP	SKL	BP	NKP
1. นกยางโทนใหญ่ (Great Egret)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
2. นกยางโทนน้อย (Intermediate Egret)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
3. นกยางเปี้ย (Little Egret)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
4. นกยางควาย (Cattle Egret)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
5. นกยางจีน (Chinese Egret)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
6. นกยางทะเล (Pacific Reef Egret)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
7. นกกระสาแดง (Purple Heron)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
8. นกกระสาขาว (Grey Heron)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
9. นกยางกรอกพันธุ์จีน (Chinese Pond Heron)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
10. นกยางกรอกพันธุ์ชวา (Javan Pond Heron)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
11. นกยางกรอกพันธุ์อินเดีย (Indian Pond Heron)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
12. นกยางเขียว (Little Heron)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
13. นกแหวก (Black-crowned night Heron)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
14. นกยางไฟหัวดำ (Yellow Bittern)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
15. นกยางไฟธรรมดา (Cinnamon Bittern)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
16. นกยางดำ (Black Bittern)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/

หมายเหตุ PT: อ่าวปัตตานี จังหวัดปัตตานี (นุกุล รัตนดากุล และ วิฑูล ไชยภักดี, 2530)
 PSU: ม.อ.ปัตตานี จังหวัดปัตตานี (สมศักดิ์ บัวทิพย์ และคณะ, 2565)
 PLK: พูลานควาย จังหวัดปัตตานี-ยะลา (ธนากร จันทสุบรรณ และคณะ, 2567)
 TLN: ทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง (สุภาณี เลียงพรพรรณ, 2541)
 KL: เกาะลิบง จังหวัดตรัง (Eve & Guigue, 1982)
 BP: ศูนย์ศึกษาธรรมชาติกองทัพบกบางปู จังหวัดสมุทรปราการ (Chanate et al., 2020)
 LB: แลคมผักเปื้อน จังหวัดเพชรบุรี (ฟิลลิป ดี. รวอร์ด และคณะ, 2551)
 SKL: บริเวณชายฝั่งทะเล อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม (นิธินาถ เจริญโกคราช และ เพชรพนม จิตมั่น, 2564)
 BP: บึงบอระเพ็ด จังหวัดนครสวรรค์ (UI Haq et al., 2018)
 NKP: เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี (วิธิตา ภาประเวช และคณะ, 2560)

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการสำรวจนกน้ำในวงศ์นกยางในอ่าวปัตตานี ระหว่างเดือนสิงหาคม 2561-กรกฎาคม 2562 พบนกทั้งสิ้น 14 ชนิด โดยนกยางเปื้อน (Little Egret) เป็นชนิดที่มีจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือ นกยางควาย (Cattle Egret) นกยางโทนใหญ่ (Great Egret) และ นกยางจีน (Chinese Egret) ตามลำดับ โดยนกยางทะเล (Pacific Reef Egret) เป็นชนิดที่มีจำนวนน้อยที่สุด สำหรับสถานภาพด้านการอนุรักษ์จากบัญชีแดงของสหภาพเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติหรือบัญชีแดง (IUCN Red List of Threatened Species) มี 13 ชนิด อยู่ในกลุ่มสถานภาพเป็นกังวลน้อยที่สุด (LC) และ 1 ชนิด คือ นกยางจีน (Chinese Egret) อยู่ในกลุ่มสถานภาพมีแนวโน้มใกล้สูญพันธุ์ (VU) สถานภาพความชุกชุม สามารถแบ่งกลุ่มนกน้ำในวงศ์นกยางได้ 4 กลุ่ม คือ กลุ่มนกที่พบบ่อยมาก มี 5 ชนิด กลุ่มนกที่พบบ่อย มี 3 ชนิด กลุ่มนกที่พบบ่อยน้อย มี 4 ชนิด และกลุ่มนกที่หายาก มี 2 ชนิด ส่วนสถานภาพตาม

ฤดูกาล มี 3 กลุ่ม คือ กลุ่มนกอพยพ 8 ชนิด กลุ่มนกประจำถิ่น 4 ชนิด และกลุ่มนกประจำถิ่น-นกอพยพ 2 ชนิด การกระจายในพื้นที่แหล่งอาหารมีนกน้ำในวงศ์นกยาง 10 ชนิด ที่มีการกระจายในทุกพื้นที่แหล่งอาหาร ที่ทำการสำรวจ ยกเว้นนกยางไฟธรรมดา (Cinnamon Bittern) นกยางทะเล (Pacific Reef Egret) นกยางจีน (Chinese Egret) และนกแวก (Black-crowned night Heron) ที่พบมีการกระจายหาอาหารในบางระบบนิเวศ

ข้อเสนอแนะ

สำหรับการศึกษาในครั้งต่อไป ควรเพิ่มการเก็บข้อมูลสภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศ และการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดิน เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลชนิดและจำนวนของนก ผลการวิเคราะห์จะช่วยให้สามารถอธิบายและทำความเข้าใจการปรากฏของนกในพื้นที่ได้ชัดเจนมากขึ้น รวมทั้งควรมีติดตามข้อมูลชนิดและจำนวนนกอย่างต่อเนื่อง ●

References

- คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2547). *อ่าวปัตตานี: แผนแม่บทการพัฒนา*. ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- ครองชัย หัตถา. (2541) *การสำรวจสภาพปัญหามลพิษทางน้ำ บริเวณพื้นที่รอบอ่าวปัตตานี*. ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- จารุจินต์ นีติะภักดิ์, กานต์ เลชะกุล, และ วัชรระ สงวนสมบัติ. (2550). *คู่มือคุณกมลบุญส่ง เลชะกุล นักเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: คณะบุคคล นายแพทย์กมลบุญส่ง เลชะกุล.
- ธนากร จันทสุบรรณ, สมศักดิ์ บัวทิพย์, และ ศุภกาญจน์ บัวทิพย์. (2567). ความหลากหลายของนกในนาข้าว ตำบลน้ำดำ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี. *วารสารวิทยาศาสตร์บูรพา*, 29(2), 463-480.
- นิธินาถ เจริญโกคราช และ เพชรพนม จิตมัน. (2564). ความหลากหลายชนิด ความชุกชุม และความคล้ายคลึงของนก ในถิ่นที่อยู่อาศัยของนกบริเวณชายฝั่งทะเล เพื่อการอนุรักษ์และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม. *PSRU Journal of Science and Technology*, 6(1), 39-55.
- นิธินาถ เจริญโกคราช, วลัยพร ผ่องแผ้ว, เพชรพนม จิตมัน, และ วิสูตร นวมศิริ. (2565). ความหลากหลายชนิดและการใช้ประโยชน์พื้นที่ของนกตามแนวเส้นทางศึกษาธรรมชาติบริเวณชายฝั่งทะเลในการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ตำบลบางแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม. *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดร*, 10(1), 55-71.
- นุกุล รัตนดากุล และ วิบูล ไชยภักดี. (2530). *การศึกษาสถานภาพและคุณสมบัติบางประการของประชากรนกชายเลนอพยพในเขตจังหวัดปัตตานี*. ปัตตานี: คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- นุกุล รัตนดากุล และ สุรพล อาจสูงเนิน. (2528). ประชากรนกชายเลน บริเวณมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี จ.ปัตตานี. *เอกสารการสัมมนาสัตว์ป่าเมืองไทย ครั้งที่ 6* (224-251). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ฟิลลิป ดี. ราวด์, วิเชียร คงทอง, วิชา นรังศรี, และ สมิทธิ สุตินบุตร. (2551). *นกแหลมผักเบี้ย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิชัยพัฒนา.
- วิริสา ภาประเวช, วิจักขณ์ ภูมิโหม, และ ประทีป ดั่งแคน. (2560). ความหลากหลาย การใช้ประโยชน์พื้นที่ของนกและแนวทางการอนุรักษ์ ในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี. *วารสารสัตว์ป่าเมืองไทย*, 24(1), 33-48.
- สมศักดิ์ บัวทิพย์ และ ธนากร จันทสุบรรณ. (2564). ชนิดและการกระจายของนกชายเลน ในอ่าวปัตตานี. *วารสารวิทยาศาสตร์บูรพา*, 26(1), 117-135.
- สมศักดิ์ บัวทิพย์, ธนากร จันทสุบรรณ, พิมลรัตน์ ทองโรย, และ เชาวพจน์ ชววงศา. (2565). ความหลากหลายของนกในเขตพื้นที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปัตตานี. *วารสารวิทยาศาสตร์บูรพา*, 27(3), 1889-1910.

- สุปาณี เลี้ยงพรพรรณ. (2541). *การศึกษานกน้ำบริเวณทะเลน้อย*. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- อุทัย ตรีสุขนธ์. (2534). นกน้ำ...จากชีวิตใกล้ถึงบทสุดท้าย. *สารคดี*, 7(78), 124-144.
- Abdennadher, A., Ramírez, F., Romdhane, M.S., Ruiz, X., Jover, L., & Sanpera, C. (2011). Little Egret (*Egretta garzetta*) as a bioindicator of trace element pollution in Tunisian aquatic ecosystems. *Environ Monit Assess*, 175, 677-684.
- Burger, J. (2013). Temporal trends (1989-2011) in levels of mercury and other heavy metals in feathers of fledgling great egrets nesting in Barnegat Bay, NJ. *Environmental Research*, 112, 11-17.
- Chanate, W., Wasan, D., Pisarut, Y., & Rungtip, S.A. (2020). The diversity, population, ecology and conservation status of waterbirds in the wetland of Bangpu Nature Education Center, Thailand. *Biodiversitas*, 21(8), 3910-3918.
- Eve, R. & Guigue, A.M. (1982). Birds on Ko Libong, Southern Thailand. *Natural History Bulletin of the Siam Society*, 30(2), 91-104.
- IUCN. (2023). The IUCN Red List of Threatened Species. Version 2022-2. <https://www.iucnredlist.org>
- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (1999). *Wetlands of the Southern Region*. Bangkok: Ministry of Science Technology and Environment.
- Pettingill, O.S. (1969). *A Laboratory and Field Manual of Ornithology*. United States: Buress Publishing Company.
- Sripanomyom, S., Round, P.D., Savini, T., Trisurat, Y., & Gale, G.A. (2011). Traditional salt-pans hold major concentrations of overwintering shorebirds in Southeast Asia. *Biological Conservation*, 144(1), 526-537.
- Ul Haq, R.U., Eiam-Ampai, K., Ngoprasert, D., Sasaki, N., & Shrestha, R.P. (2018). Changing landscapes and declining populations of resident waterbirds: A 12-year study in Bung Boraphet wetland, Thailand. *Tropical Conservation Science*, 11(1), 1-17.

การเดินทางไปขายแรงงานในประเทศมาเลเซีย ของประชาชนตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล: การเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมา

Migration to Work in Malaysia of People in Tanyong Po Subdistrict, Muang District, Satun Province:
Changing in Last 20 Years

โดย: นิสากร กล้าณรงค์

สารสังเขป

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อทำความเข้าใจและอธิบายการเปลี่ยนแปลงปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าไปทำงานในประเทศมาเลเซียของประชาชนตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2534 - 2553) ข้อมูลหลัก คือข้อมูลปฐมภูมิที่เก็บรวบรวมในสามหมู่บ้านของตำบลตันหยงโป โดยใช้ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และ สนทนากลุ่มย่อย ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้ที่เคยไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ผู้นำชุมชน และ คนอื่นๆ ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซียของประชาชนจากตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล ในช่วง 20 ปี ที่ผ่านมา มี 4 ปัจจัยที่ยังคงเหมือนกับผลการศึกษาของ เกษม ประสงค์พงศ์ และ อารี สองเมือง (2533) ได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ของดินแดนที่ใกล้ชิดติดกัน ปัจจัยด้านแรงงาน และ ปัจจัยวัฒนธรรม ปัจจัยที่เปลี่ยนแปลง คือ ความนิยมต่อประเทศมาเลเซีย มีข้อสังเกตว่า จำนวนผู้ย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซียน้อยลง เนื่องจากบางส่วนหยุดการย้ายถิ่น และกลับการทำงานในหมู่บ้าน และผู้มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษา และปริญญาตรี มีการย้ายถิ่นเพื่อทำงานภายในประเทศ อย่างไรก็ตาม トラาบไคที่ความแตกต่างด้านค่าจ้างในประเทศไทย และมาเลเซียยังมีความแตกต่างกันมาก และการไม่มียานพาหนะในหมู่บ้าน ส่งผลให้การไปทำงานในประเทศมาเลเซียยังคงดำเนินต่อไป

คำสำคัญ: ปัจจัยการย้ายถิ่นแรงงาน, การย้ายถิ่นแรงงานระหว่างประเทศ, ตำบลตันหยงโป

This research is a qualitative study to understand and explain changers of factors affecting migration to work in Malaysia by the people of Tanyong Po subdistrict, Muang district, Satun province during the past 20 years, (1991-2010). The main source of the analysis is based on primary data collecting in the three villages of Tanyong Po sub-district using structured and focus group interviews. Respondents includes those who have experienced migrating to work in Malaysia as well as community leaders and other key informants. The study found that the factors affecting the migration to work in Malaysia by people from Tanyong Po Subdistrict, Muang district, Satun province during the past 20 years, (1991-2010) have 4 factors that are still the same as the past study of Kasem Pasongpong and Aree Songmuang(1990), which are economic factors, geographic factors of two adjacent territories, labor factors and cultural factors. The changing factor is the popularity of Malaysia. It is worth nothing that the pattern of migration to work in Malaysia has changed. With fewer migrants working in Malaysia, due to some people stop moving and return to work in village and those with secondary education and bachelor's degrees have moved to work with in the country. However, as long as the wage difference in Thailand and Malaysia as still very different. Moreover, lack of work in the village will result in continuing migration to work in Malaysia.

Keywords: Labor migration factors, International labor migration, Tanyong Po subdistrict

บทนำ

หัวใจสำคัญที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นแรงงานระหว่างประเทศ ส่วนใหญ่ พบว่าคือ งานที่มีค่าตอบแทนที่ดีกว่าในประเทศปลายทาง ส่วนการไม่มีงานทำ และรายได้ที่ไม่เพียงพอในประเทศของแรงงานเหล่านั้นเป็นปัจจัยผลักดัน แรงงานทุกกลุ่มอายุที่ละทิ้งสถานะเศรษฐกิจที่ถดถอยในชนบท ส่วนใหญ่แล้วมีแรงผลักดันจากปัญหาที่มีความสัมพันธ์กับสาธารณูปโภคที่ไม่ดี ที่ดินทำกินที่เสื่อมสภาพ การขาดแคลนน้ำ สภาพอากาศและ ภูมิอากาศที่ส่งผลกระทบต่อการเกิดภัยพิบัติ และการมีงานทำที่ต่ำ ซึ่งการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน การพัฒนาที่ไม่ดี และ การพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกันนำไปสู่การล้มเหลวของตลาดงาน ลักษณะทางประชากร และ เศรษฐกิจที่ไม่มีคุณภาพ ประกอบกับต้องเผชิญกับภัยพิบัติต่าง ๆ คาดว่าจะนำไปสู่การย้ายถิ่นที่มากขึ้นในอีกหลายสิบปีข้างหน้า (Leighton, 2020)

การย้ายถิ่นของประชาชนจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยเข้าไปในประเทศมาเลเซีย เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมในพื้นที่ที่มีการปฏิบัติมาอย่างยาวนาน และต่อเนื่อง ซึ่งมีความเกี่ยวข้องทางด้านประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมของผู้คน และพื้นที่ จวบจนปัจจุบันประชาชนมาเลเซียส่วนใหญ่มีอำนาจการซื้อสูงและมีความสามารถในการลงทุนในกิจการต่าง ๆ ขณะที่ยังมีแรงผลักดันที่มีต่อประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย เช่น การไม่มีงานทำ รายได้ที่ไม่พอใช้จ่ายในครอบครัว และสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ทำให้เกิดการเดินทางเข้าไปเป็นแรงงานในประเทศมาเลเซีย (ศุภรัตน์ พิณสุวรรณ และพรพันธุ์ เขมคุณาศัย, 2554) แม้ในสังคมมุสลิมจะมีการแยกบทบาทหญิงชายอย่างชัดเจนแต่การย้ายถิ่นไม่ได้เป็นพฤติกรรมที่ถูกครอบครองโดยผู้ชายเป็นหลัก การย้ายถิ่นเพื่อไปทำงานของเพศหญิง และเพศชายไม่แตกต่างกัน ปัจจัยที่กำหนด

การย้ายถิ่นที่แท้จริง คือ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ที่เป็นปัจจัยผลักดันให้พวกเขาต้องออกไปแสวงหางานทำไกลบ้าน และปัจจัยดึงดูดถิ่นปลายทาง คือ การมีงานทำ และมีรายได้ดีกว่า (อารีจำปาภาย, 2558) การย้ายถิ่นของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้าไปในประเทศมาเลเซียในปัจจุบันที่เน้นการเข้าไปทำงานแสดงให้เห็นถึงความพยายามดิ้นรนเพื่อให้การดำรงชีวิตดำเนินไปได้และเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี (ค่านวน นวลสนอง และ คณะ, 2552)

การเดินทางไปขายแรงงานในประเทศมาเลเซียของประชาชนตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ในหลาย ๆ พื้นที่ของจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีการปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านาน เกษม ประสมพงศ์ และ อารี สองเมือง (2533) ได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเดินทางไปขายแรงงานในประเทศมาเลเซียของประชาชนตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล พบว่าปัจจัยที่มีผลการเดินทางไปขายแรงงานในประเทศมาเลเซีย ได้แก่

1) ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ของดินแดนทั้งสองที่อยู่ใกล้ชิดติดกัน การคมนาคมสะดวก รวดเร็ว จึงเอื้อต่อการเดินทางไปขายแรงงานทั้งโดยถูกต้องตามกฎหมายและไม่ถูกต้องตามกฎหมาย

2) ปัจจัยทางด้านแรงงาน เนื่องจากมาเลเซียขาดแคลนแรงงานในระดับล่าง ประกอบกับค่าจ้างแรงงานในประเทศมาเลเซียค่อนข้างสูง ในขณะที่ตำบลตันหยงโปมีการว่างงานมาก โดยเฉพาะผู้หญิงเนื่องจากอาชีพหลักของตำบลตันหยงโปคือการประมงซึ่งใช้แรงงานชายเป็นส่วนใหญ่

3) ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม เนื่องจากแรงงานไทยจากตำบลตันหยงโปเป็นชาวไทยมุสลิมทั้งสิ้น ซึ่งมีวิถีชีวิต ภาษา ประเพณีและวัฒนธรรม ภายใต้บทบัญญัติของศาสนาอิสลามเช่นเดียวกับชาวมลายู ทำให้แรงงานไม่มีปัญหาในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมใหม่

มากนัก รู้สึกคุ้นเคยต่อวิถีชีวิตที่ดำเนินไปคล้ายคลึงกัน

4) ปัจจัยทางด้านภาวะเศรษฐกิจ ชาวตันหยงโปประสบปัญหาการประกอบอาชีพ งานในหมู่บ้านมีเพียงไม่กี่อย่าง ทำให้ผู้หญิงในครอบครัวจำเป็นต้องหาอาชีพเพื่อเป็นรายได้เสริมสำหรับจุนเจือครอบครัว

5) ปัจจัยในด้านความนิยมต่อประเทศมาเลเซีย แรงงานไทยรู้สึกชื่นชมภาวะเศรษฐกิจที่ดีกว่า มีความมั่นใจในความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สิน มีสวัสดิการที่ดี

หลังจากการศึกษาของเกษม ประสมพงศ์ และ อารี สองเมือง ในปีถัดมา พ.ศ. 2534 ได้มีการตัดถนนจากตัวเมืองสตูล ไปยังตำบลตันหยงโป และสร้างสะพานเชื่อมเกาะตันหยงโปกับผืนแผ่นดินของอำเภอเมือง สะพานและถนนทำให้ความสามารถในการเข้าถึงพื้นที่ตำบลตันหยงโปสูงขึ้น จากเดิมที่ต้องติดต่อกับพื้นที่อื่น ๆ ของจังหวัดสตูลโดยทางเรือเท่านั้น ทำให้การเดินทางของประชาชนในตำบลตันหยงโปได้รับความสะดวกสบายมากขึ้น มีผลการศึกษาในหลายพื้นที่ พบว่าการมีถนน และสะพานส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทั้งสภาพสิ่งแวดล้อม ลักษณะเศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งวัฒนธรรม ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากภาคเกษตรเป็นนอกภาคเกษตร โดยเปลี่ยนเป็นทางหลวง ถนน สวนอาหาร ร้านค้า และ ตลาดนัด ทางด้านเศรษฐกิจ ระดับรายได้ของคนในพื้นที่มีความแตกต่าง ที่ดินมีราคาสูงขึ้น มีอาชีพที่หลากหลาย และ มีคนอพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่มากขึ้น สังคมในพื้นที่เปลี่ยนจากสังคมปิดเป็นสังคมเปิด (อัญชลี ต้นวานิช, 2532, กมลวรรณ แสงธรรมทวี และ ชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล, 2561) และมีการศึกษาพบว่า หากมีการพัฒนาเส้นทางการคมนาคม หรือการตัดถนนใหม่จะสามารถนำความเจริญมาสู่พื้นที่ จะส่งผลให้มีการจ้างงานคนในพื้นที่มากขึ้น อาจจะทำให้คนในพื้นที่ที่ไปทำงาน

ต่างถิ่นกลับมาทำงานที่บ้านมากขึ้น ประชาชนในท้องถิ่นจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เกิดอาชีพใหม่ ๆ ทำให้เกิดการสร้างรายได้ให้คนในชุมชน (ธานินทร์ คุฤหามันท์ และคณะ, 2557)

อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการศึกษาว่าการตัดสินใจทางหลวงชนบท และการมีสะพานของตำบลตันหยงโป ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อมในตำบลตันหยงโปอย่างไร และ มีผลต่อการย้ายถิ่นของประชาชนตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูลที่ไปทำงานในประเทศมาเลเซียหรือไม่ เนื่องจากยังคงมีประชาชนในตำบลตันหยงโปเดินทางไปทำงานในประเทศมาเลเซีย จึงเกิดคำถามวิจัยที่น่าสนใจว่า ในช่วงเวลา 20 ปี ที่ผ่านมา (พ.ศ. 2534 - 2553) การย้ายถิ่นของประชาชนในตำบลตันหยงโปที่ไปทำงานในประเทศมาเลเซียมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร และ ปัจจัยที่มีผลทำให้ประชาชนชาวตันหยงโปต้องเดินทางไปทำงานในประเทศมาเลเซียมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ ประชาชนกลุ่มไหนที่ยังคงย้ายถิ่นไปรับจ้างทำงานในประเทศมาเลเซีย และกลุ่มไหนที่หยุดการย้ายถิ่นเข้าไปรับจ้างทำงานในประเทศมาเลเซีย ซึ่งยังไม่มีข้อสรุปที่ยืนยัน ขณะที่ข้อมูลเหล่านี้จำเป็นต่อผู้กำหนดนโยบาย และหน่วยงานของภาครัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อการกำหนดนโยบาย มาตรการและโครงการต่าง ๆ ที่เหมาะสมในการแก้ปัญหา ตลอดจนการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน และ สร้างความมั่นคงในพื้นที่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่มีผลต่อการเดินทางไปขายแรงงานในประเทศมาเลเซียของประชาชนตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2534 - 2553)

ขอบเขตของการวิจัย

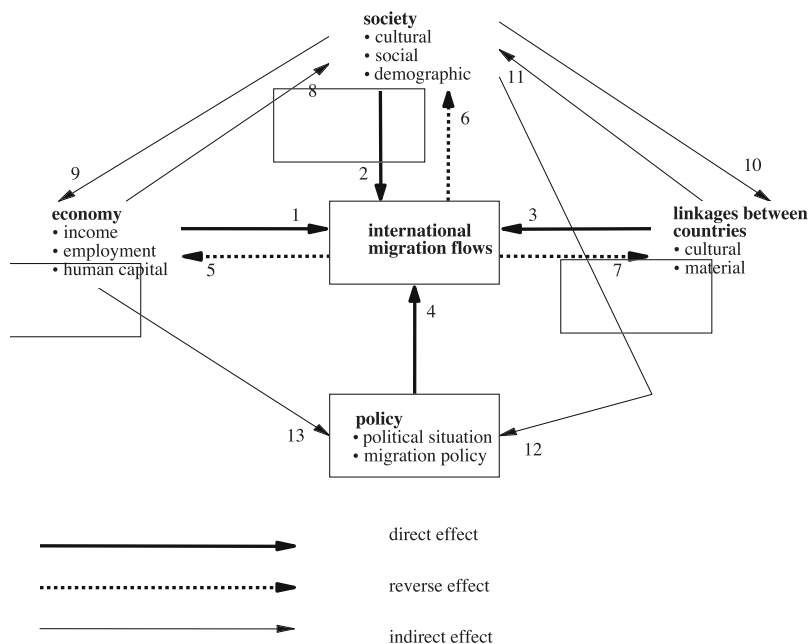
การวิจัยครั้งนี้ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่มีผลต่อการเดินทางไปขายแรงงานในประเทศมาเลเซียของประชาชนตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2534-2553) ได้แก่ ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ ปัจจัยทางด้านแรงงาน ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม ปัจจัยทางด้านภาวะเศรษฐกิจ และ ปัจจัยในด้านความนิยมต่อประเทศมาเลเซีย ซึ่งเป็นการศึกษาหลังการรายงานการวิจัยของ เกษม ประพงค์ และ อารี สองเมือง (2533) เรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเดินทางไปขายแรงงานในประเทศมาเลเซียของประชาชนตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล”

พื้นที่ศึกษา คือ ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล ซึ่งประกอบด้วย 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านตันหยงโป หมู่ 2 บ้านหาดทรายยาว และ หมู่ 3 บ้านบากันเคย ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอเมือง จังหวัดสตูล และมีอาณาเขตทางทะเลติดต่อกับรัฐเกดดาห์ ประเทศมาเลเซีย เหตุผลที่เลือกศึกษาตำบลตันหยงโป เนื่องจาก ตำบลตันหยงโปเป็นหมู่บ้านประมงชายฝั่ง ที่ประชากรในพื้นที่นิยมย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ซึ่งเดิมตันหยงโป มีภูมิประเทศเป็นเกาะ ต้องติดต่อกับพื้นที่อื่นโดยทางเรือเท่านั้น แต่เมื่อมีการตัดถนน และมีสะพานเชื่อมเกาะตันหยงโป กับแผ่นดินใหญ่ของอำเภอเมือง จังหวัดสตูล และมีการเข้าไปของไฟฟ้า และ น้ำประปา ทำให้พื้นที่มีการเปลี่ยนแปลง และพัฒนามากขึ้น แต่การเจริญขึ้นของพื้นที่จะมีผลต่อการย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซียของประชาชนในพื้นที่หรือไม่ ผู้วิจัยจึงเลือกพื้นที่นี้ เพื่อการศึกษา หลังจากมีการตัดถนนและสะพานไปยังตำบลตันหยงโปในช่วงเวลา 20 ปีซึ่งจะสามารถเห็นการเปลี่ยนแปลงของการย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซียของประชาชนในตำบลตันหยงโป

แนวคิด และทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ ทฤษฎีการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ โดยเฉพาะทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุของการย้ายถิ่นของแรงงานระหว่างประเทศของ Jennissen (2007) ที่ได้เสนอกรอบแนวความคิดทฤษฎีสาเหตุของการย้ายถิ่นแรงงานระหว่างประเทศซึ่งประกอบด้วยปัจจัย 4 ปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ ได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม ปัจจัยทางการเมือง และ ปัจจัยการเชื่อมโยง ซึ่งกรอบแนวความคิดนี้ เป็นการพยายามที่จะรวบรวมสาเหตุของการย้ายถิ่นระหว่างประเทศโดยวิธีการระบบ โดยสาเหตุของการย้ายถิ่นได้มาจากทฤษฎีการย้ายถิ่นระหว่างประเทศหลายทฤษฎี ดังต่อไปนี้ ทฤษฎีเศรษฐกิจใหม่ (neoclassical economic theory) ทฤษฎีตลาดแรงงานสองขั้ว (dual labor market theory) ทฤษฎีเศรษฐกิจใหม่ของการย้ายถิ่นแรงงาน (the new economics of labor migration) ทฤษฎีการกีดกัน

ความสัมพัทธ์ (relative deprivation theory) ทฤษฎีระบบของโลก (world systems theory) ทฤษฎีโครงข่ายทางสังคม (network theory) และ ทฤษฎีสถาบัน (institutional theory) โดยแสดงให้เห็นตำแหน่งที่แตกต่างกันของแต่ละทฤษฎีภายในกรอบความคิดที่มีผลต่อการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ (ดูภาพ 1) ทฤษฎีต่างๆ ของกรอบแนวคิดนี้ จะช่วยทำให้เห็นชัดเจนว่าทฤษฎีใดที่พิจารณาว่าการย้ายถิ่นระหว่างประเทศเป็นปรากฏการณ์ชั่วคราว (temporal phenomenon) และทฤษฎีใดที่พิจารณาว่าการย้ายถิ่นระหว่างประเทศเป็นปรากฏการณ์ที่ยังคงดำเนินต่อไป (ongoing phenomenon) และจำแนกทฤษฎีการย้ายถิ่นระหว่างประเทศออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ วิธีการทางทฤษฎีที่อธิบาย การเริ่มต้นของการย้ายถิ่น (initiation of migration) และ วิธีการทางทฤษฎีที่อธิบายการยังคงต่อเนื่องของการย้ายถิ่น (continuation of migration)

ภาพ 1 กรอบแนวความคิดของทฤษฎีการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ
ที่มา : Jennissen (2007: 416)

ภาพ 1 กรอบแนวความคิดของทฤษฎี ได้แสดงสาเหตุของการย้ายถิ่น และปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่น จำแนกออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และ การเชื่อมโยงระหว่างประเทศ และในในกลุ่มใหญ่ได้ระบุปัจจัยย่อย ดังนี้

1) ปัจจัยเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ (income) การทำงาน (employment) และจำนวนของทุนมนุษย์ (amount of human capital)

2) ปัจจัยสังคม ได้แก่ วัฒนธรรม สังคม และ ลักษณะทางประชากร องค์ประกอบทางวัฒนธรรม เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต (lifestyles) และกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnicity) องค์ประกอบทางสังคม เกี่ยวข้องกับความไม่เท่าเทียมกัน (inequality) และ การร่วมกันในสังคม (cohesion) ลักษณะทางประชากร เกี่ยวข้องกับการกระจายของเพศและอายุของประชากร

3) ปัจจัยทางการเมือง แบ่งออกเป็นสถานการณ์ทางการเมือง และนโยบายการย้ายถิ่น

4) ปัจจัยการเชื่อมโยงระหว่างประเทศ ประกอบด้วย การเชื่อมโยงทางวัฒนธรรม และทางวัตถุ การเชื่อมโยงทางวัฒนธรรม เช่น การเป็นอาณานิคมในอดีต หรือการมีภาษาเดียวกัน การเชื่อมโยงทางวัตถุ เช่น ระยะทางระหว่างประเทศ ทั้งเวลา และ ค่าใช้จ่ายในการเคลื่อนย้ายระหว่างประเทศ

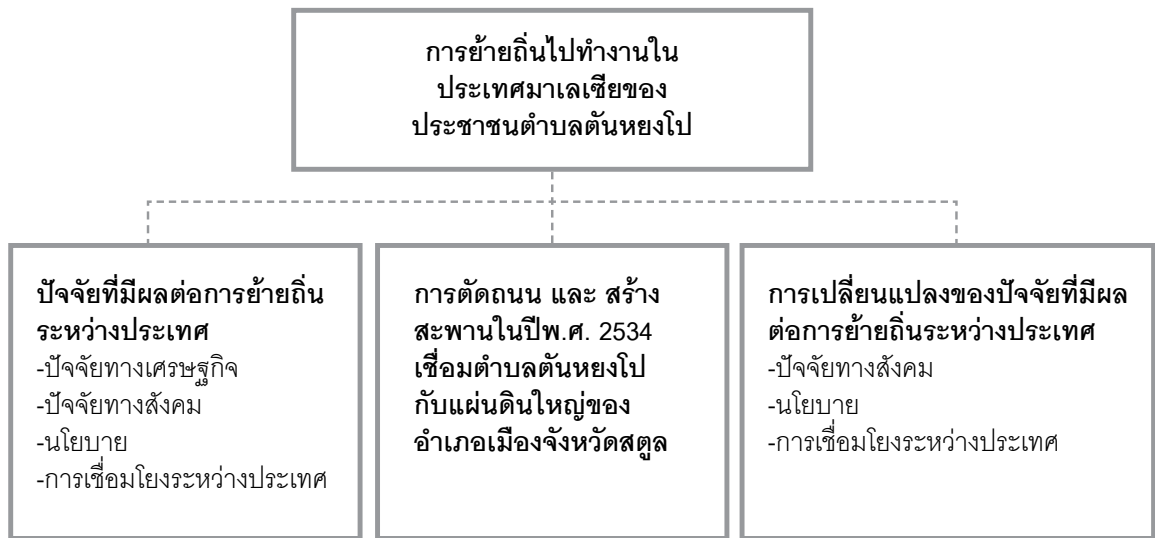
การศึกษา การเดินทางไปขายแรงงานในประเทศมาเลเซียของประชาชนตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล : การเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมา ในครั้งนี้ จึงประยุกต์กรอบแนวความคิดทฤษฎีของระบบการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของ Jennissen (2007) โดยมีปัจจัยหลักของการย้ายถิ่นระหว่างประเทศทั้ง 1) ปัจจัยเศรษฐกิจ ที่ประกอบด้วย รายได้ การมีงานทำ และมนุษย์ 2) ปัจจัยทางสังคม ที่ประกอบด้วย วัฒนธรรม สังคม และ ประชากร 3) ปัจจัยนโยบาย ซึ่งประกอบด้วย สถานการณ์

ทางการเมือง และ นโยบายที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่น และ 4) ปัจจัยการเชื่อมโยงระหว่างประเทศ ซึ่งประกอบด้วย การเชื่อมโยงทางวัฒนธรรม และ การเชื่อมโยงทางวัตถุ เพื่อศึกษาปัจจัยทั้งสี่ที่เป็นปัจจัยหลักที่มีผลต่อการย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซียของประชาชนตำบลตันหยงโปอย่างไร และในช่วง 20 ปี ปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซียมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร ดังภาพ 2

วิธีดำเนินการวิจัย

ข้อมูลหลักได้จากข้อมูลปฐมภูมิโดยการลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล เกี่ยวกับปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าไปในประเทศมาเลเซียของประชาชนในตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2534 – 2553) ผู้ให้ข้อมูลหลัก เลือกรูปแบบเจาะจง คือ ผู้ที่มีประสบการณ์เคลื่อนย้ายไปทำงานในประเทศมาเลเซีย การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลหลักกระทำโดยการติดต่อผ่าน อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ประจำหมู่บ้าน และ บัณฑิตอาสาในพื้นที่ จำนวน 12 คน ซึ่งเป็นผู้ที่ยินดีให้ข้อมูล และผู้ให้ข้อมูลหลักอื่น ๆ จำนวน 4 คน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านกำนัน ประธานกลุ่มของชุมชน และนายกองค์การบริหารส่วนตำบลตันหยงโป

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) ที่กำหนดประเด็นที่ต้องการข้อมูลไว้ ได้แก่ ประวัติการย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ปัจจัยที่ทำให้ตัดสินใจย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในประเทศมาเลเซีย สาเหตุที่ทำให้หยุดการย้ายถิ่น และ สาเหตุที่ทำให้ยังคงย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ผู้วิจัยเปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มีอิสระในการตอบ และ

ภาพ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

เพิ่มเติมข้อมูลได้ โดยใช้การสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล และการสนทนากลุ่มย่อย ตั้งแต่ 2 คน ถึง 4-5 คน ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มนำมาจัดกระทำ และวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

ปัจจัยที่ยังมีผลต่อการย้ายถิ่นของประชาชนตำบลตันหยงโปไปทำงานในประเทศมาเลเซีย

ปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซียของประชาชนจากตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล ในช่วง 20 ปี ที่ผ่านมา (พ.ศ. 2534 - พ.ศ. 2553) มีการเปลี่ยนแปลงเมื่อเปรียบเทียบกับผลการศึกษาของ เกษม ประสมพงศ์ และ อารี สองเมือง (2533) ทั้งนี้เป็นผลมาจากการมีสะพาน และถนนที่เชื่อมโยงตำบลตันหยงโปกับแผ่นดินใหญ่ของอำเภอเมือง จังหวัดสตูล ทำให้ความสามารถในการเข้าถึงของพื้นที่สูงขึ้น และ พร้อม ๆ กับการเข้าถึง และการติดต่อสื่อสารที่สะดวก สิ่งตามมา คือ การเข้ามาของไฟฟ้า

และน้ำประปา ที่ทั่วถึงทั้งตำบล ซึ่งส่งผลต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในตำบลตันหยงโปที่ดีขึ้น รวมทั้งการประกอบอาชีพที่มีความหลากหลายขึ้น รวมทั้งการท่องเที่ยว ระดับการศึกษาของประชาชนดีขึ้น และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จึงส่งผลให้จำนวนของประชาชนในตำบลตันหยงโปที่ย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซียมีจำนวนที่ลดลง จากเดิมที่มีประชาชนจากตำบลตันหยงโปเดินทางไปรับจ้างทำงานในประเทศมาเลเซีย ประมาณ ร้อยละ 80 ปัจจุบัน ลดลงเหลือเพียง ร้อยละ 30 (จากการสัมภาษณ์ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลตันหยงโป นาย กิตติ หมดตานี)

การย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซียในช่วง 20 ปี ที่ผ่านมา มีปัจจัยที่ยังคงเหมือนกับผลการศึกษาของ เกษม ประสมพงศ์ และ อารี สองเมือง (2533) 4 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางด้านแรงงาน ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ของดินแดนทั้งสองที่อยู่ใกล้ติดกัน และ ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ส่วนปัจจัยที่เปลี่ยนแปลง คือ ปัจจัยในด้านความนิยมต่อประเทศมาเลเซีย

ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และ ปัจจัยทางด้านแรงงาน

ประชาชนของตำบลตันหยงโปที่มีการศึกษาน้อย จะหางานทำในประเทศได้น้อย แต่มีโอกาการทำงานในประเทศมาเลเซีย เนื่องจากประเทศมาเลเซีย ขาดแคลน และยังคงต้องการแรงงานไร้ทักษะ และเป็นงานที่ชาวมาเลเซียปฏิเสธที่จะทำ ดังนั้น ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ยังคงเป็นปัจจัยหลักในการย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ทั้งนี้เพราะในหมู่บ้านยังคงมีปัญหาการประกอบอาชีพ การไม่มีความรู้ทำ ประกอบกับอัตราค่าจ้างในประเทศมาเลเซียสูงกว่าประเทศไทย จึงเป็นปัจจัยดึงดูดในถิ่นปลายทางที่เป็นสาเหตุให้ย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย

จากการสนทนากลุ่มย่อยกับแรงงานที่เคยย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย และได้หยุดการย้ายถิ่นแล้ว ที่อู่ต่อเรือตันหยง หมู่ที่ 1 บ้านตันหยงโป จำนวน 3 คน คือ ผู้ย้ายถิ่นคนที่ 1 อายุ 45 ปี ผู้ย้ายถิ่นคนที่ 2 อายุ 43 ปี และ ผู้ย้ายถิ่นคนที่ 3 อายุ 54 ปี ทั้ง 3 คนบอกว่าที่ไปทำงานในประเทศมาเลเซียเพราะในหมู่บ้านไม่มีงานทำ

ผู้ย้ายถิ่นคนที่ 1 ปัจจุบันเป็นช่างต่อเรือ เล่าว่า “กุง ปู ไม่มีให้จับ เลยไปทำงานมาเลย์” เดินทางเข้าไปมาเลเซียกับผู้ย้ายถิ่นคนที่ 2 ไปเป็นลูกจ้างในเรือประมง มีคนทำงานในเรือ 6 คน เป็นคนตันหยงโป 2 คน และ คนมาเลเซีย 4 คน” หยุดการไปทำงานในประเทศมาเลเซียและกลับมาอยู่ที่บ้าน เนื่องจาก “ที่หมู่บ้านมี “ของ” (สัตว์น้ำ) ให้จับแล้ว อยู่ที่บ้านเรามากกว่า เพราะอิสระ และได้ทำงานหลายอย่าง”

ผู้ย้ายถิ่นคนที่ 2 เคยทำงานรับจ้างก่อสร้าง และทำประมงก่อนเดินทางไปทำงานในประเทศมาเลเซีย สาเหตุที่ไปทำงานในประเทศมาเลเซีย เพราะงานก่อสร้างในหมู่บ้าน ได้ค่าแรงน้อย มีงานทำบ้าง ไม่มีทำบ้าง ช่วงที่ตัดสินใจไปเพราะว่างงานอยู่ไปทำงาน

ในเรือที่รัฐประสิทธิ์ พร้อมกับคนอื่น ๆ ในหมู่บ้าน ประมาณ 20 คน

ผู้ย้ายถิ่นคนที่ 3 ไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ตอนอายุ 25 ปี แต่งงานแล้ว เล่าว่า “ช่วงนั้นวัยรุ่นในหมู่บ้านไปทำงานในมาเลย์กันหมด อยากไปดูว่าบ้านเขาเป็นยังไง” และตอนนั้นก็ว่างงานอยู่เลยไปทำงานในประเทศมาเลเซียกับเพื่อน

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า มีประชาชนจากตำบลตันหยงโป ที่ยังคงย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ซึ่งไม่ใช่ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยผลักดัน แต่เป็นปัจจัยทางสังคม นั่นคือการมีโครงข่ายทางสังคมในถิ่นปลายทาง ที่ทำให้เกิดโครงข่ายทางสังคมของการย้ายถิ่นซึ่งเป็นเสมือนทุนทางสังคม ในช่วง 20 ปี ที่ผ่านมา มีประชาชนจากตำบลตันหยงโปที่ย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย หลายคนได้แต่งงานกับชาวมาเลเซีย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานสตรี ที่เดินทางไปรับจ้างเป็นแม่บ้าน เลี้ยงเด็ก และ ผู้ปรุงอาหาร เมื่อแต่งงานแล้ว จะเปิดร้านอาหาร และนำญาติพี่น้องในตำบลตันหยงโปไปทำงานด้วย และ ญาติพี่น้องที่ไปทำงานด้วยบางคนก็ได้แต่งงานกับชาวมาเลเซีย และเปิดร้านขายอาหารเป็นของตัวเอง และชักชวนญาติ พี่น้อง และเพื่อนบ้านในหมู่บ้านเข้ามาทำงานด้วยกันในประเทศมาเลเซีย ผู้หญิงที่แต่งงานกับชาวมาเลเซีย ยังคงกลับมาเยี่ยมบ้าน และบางคนก็ไม่ได้เปลี่ยนสัญชาติ ยังคงเป็นสัญชาติไทย ต้องกลับเข้ามาเพื่อประทับตราหนังสือเดินทาง นอกจากนี้ ญาติ พี่น้องของผู้หญิงที่แต่งงานกับชาวมาเลเซีย ได้ถูกขอรับรองให้ไปช่วยงานที่ร้านในประเทศมาเลเซีย การเดินทางไปทำงานในประเทศมาเลเซียของประชาชนกลุ่มนี้ จะเดินทางไป-กลับ เป็นครั้งคราว เพื่อไปช่วยพี่น้องหรือญาติของพวกเขา โดยไม่ได้มีเหตุจูงใจจากเงินค่าจ้าง การย้ายถิ่นของประชาชนกลุ่มนี้ถูกเรียกว่า “การย้ายถิ่นของพวกเขา

ครอบครัวมาเลย์” ซึ่งมีจำนวนมากสมควรในตำบลตันหยงโป

มีะ ซึ่งมีลูก ๆ ทำงานในประเทศมาเลเซียจะเดินทางไป ๆ มา ๆ ตลอดระหว่างตำบลตันหยงโป กับ เกาะลังกาวิ รัฐเกดาห์ ประเทศมาเลเซีย เพื่อช่วยลูกสาวที่เปิดร้านอาหารในเมืองกัวะ (Kuah) มีะ มีลูก 7 คน เป็นผู้หญิง 6 คน และ ผู้ชาย 1 คน ลูกสาวทั้ง 6 คนของมีะไปทำงานที่ประเทศมาเลเซียทุกคน และได้สามีเป็นชาวมาเลเซียทั้ง 6 คน มีะเล่าให้ฟังว่า ลูกสาวคนโต แต่งงานแล้วไปอยู่ที่เมืองกัวลากังซาร์ (Kuala Kangsar) รัฐปะลิส เป็นแม่บ้าน ลูกสาวคนที่สอง ไปทำงานที่ลังกาวิ และได้สามีเป็นคนลังกาวิ เปิดร้านอาหารอยู่ที่ กัวะ ลูกสาวคนที่สาม เปิดร้านต้มยำที่เกาะลังกาวิ ลูกสาวคนที่สี่ เปิดร้านข้าวมันไก่ โดยเช่าร้านจากพี่สาวคนที่หนึ่ง ลูกสาวคนที่ห้า และลูกชายคนที่หก เปิดร้านอาหารตามสั่งในตลาดกัวะ เป็นร้านแผงลอย ส่วนลูกสาวคนที่เจ็ด เพิ่งเดินทางไปทำงานที่กัวาลัมเปอร์ เพราะสามีอยู่ที่นั่น

ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ของดินแดนทั้งสองที่อยู่ใกล้ชิดติดกัน

จากการสัมภาษณ์ผู้ย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย บอกคล้ายกันว่าระยะทางที่ไม่ไกล และสามารถเดินทางได้สะดวก และ ค่าใช้จ่ายในการเดินทางไม่สูง ทำให้เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เป็นสาเหตุในการย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย และบางครั้งค่าใช้จ่ายในการเดินทาง นายจ้างจะเป็นผู้จ่ายให้ หรือในกรณีที่มีพ่อ แม่หรือญาติเสียชีวิต หรือไม่สบาย ก็สามารถเดินทางกลับหมู่บ้านได้ง่าย การเดินทางจากด่านวังประจันไปถึงเมืองปาดังเบซาร์ รัฐปะลิส ประเทศมาเลเซีย ระยะทาง 24 กิโลเมตร จากเมืองปาดังเบซาร์ไปรัฐปีนัง ระยะทาง 177 กิโลเมตร และจากเขตแดนด่านวังประจันไปถึงเมืองกาทัง เมืองหลวง

ของรัฐปะลิส ระยะทาง 36 กิโลเมตร และจากรัฐปะลิสไปรัฐปีนัง ระยะทาง 130 กิโลเมตร ถ้าจะเดินทางไปกรุงกัวาลัมเปอร์ จากชายแดนด่านสะเดา อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ระยะทาง 500 กิโลเมตร เดินทางโดยรถยนต์ ประมาณ 6 ชั่วโมง ค่าโดยสารรถบัสประมาณ 450-550 บาท

ปัจจัยด้านวัฒนธรรม

ขณะที่ปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยผลักดันจากชุมชนต้นทาง คือ ตำบลตันหยงโป ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมเป็นปัจจัยดึงดูดในถิ่นปลายทางในประเทศมาเลเซียที่สำคัญมาก การมีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน อันเนื่องมาจากการนับถือศาสนาอิสลาม การดำรงชีวิตประจำวันที่ถูกกำหนดโดยแนวทางศาสนาที่เหมือนกัน ดังนั้นการเดินทางไปทำงานในประเทศมาเลเซียจึงไม่ต้องปรับตัวมาก ทั้งเรื่องการแต่งกาย อาหาร การปฏิบัติศาสนกิจ หรือภาษาพูด จึงทำให้ปัจจัยด้านวัฒนธรรมจึงยังเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย

จากการสัมภาษณ์แรงงานหญิงที่ทำงานที่กัวาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย และได้กลับเข้ามาเยี่ยมแม่ที่หมู่บ้านตันหยงโป เธอบอกว่า “พอเรียนจบ ม. 2 งานในหมู่บ้านไม่มี ชายของเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่ที่บ้าน เพื่อนชวนไปทำงานที่กัวาลัมเปอร์ เพราะอยากเรียนรู้สิ่งใหม่ ไปทำงานได้ 4 ปี ก็กลับมาทำงานกับพี่สาวที่เกาะลังกาวิ และแต่งงานกับชาวมาเลย์ ตอนอายุ 22 ปี มีลูก 1 คน ปัจจุบันอายุ 33 ปี และกลับไปทำงานที่กัวาลัมเปอร์ คงไม่กลับมาทำงานในประเทศไทย เพราะ “ภาษาไทยก็ไม่ค่อยแข็ง” เนื่องจากเธอพูดภาษามลายูถิ่น และเมื่อไปทำงานในประเทศมาเลเซียก็จะสบายใจในการใช้ภาษามาเลย์ และ วัฒนธรรม เธอกล่าวว่า “อาหารการกินก็ไม่

ได้แตกต่างจากบ้านเรา รู้สึก “ชิน” กับการทำงานที่ มาเลเซีย”

การเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย

การเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่นของประชาชนตำบลตันหยงไปทำงานในประเทศมาเลเซีย มี หนึ่งปัจจัย คือ ปัจจัยด้านความนิยมต่อประเทศมาเลเซีย

ปัจจัยด้านความนิยมต่อประเทศมาเลเซีย

ผู้ย้ายถิ่นจากตำบลตันหยงไปทำงานในประเทศมาเลเซีย เคยรู้สึกชื่นชมภาวะเศรษฐกิจที่ดีกว่า มีความมั่นใจในความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สิน มีสวัสดิการที่ดีของประเทศมาเลเซีย ทำให้นิยมเดินทางไปทำงานในประเทศมาเลเซีย เนื่องจากประชาชนในตำบลตันหยงไป เมื่อ 20 ปีก่อน มีการศึกษาน้อย เมื่อจบภาคบังคับก็ไม่ได้ศึกษาต่อ บางคนก็ออกจากโรงเรียนก่อนจบประถมหก และผู้สูงอายุหลายคนที่ไม่ได้เข้าศึกษาในโรงเรียน เมื่อก่อนนี้ถ้าไม่เรียนหนังสือ หรือเรียนจบแล้ว ผู้ชายก็ไปลงเรือ ทำประมงชายฝั่ง ซึ่งเป็นอาชีพหลักของหมู่บ้าน และนิยมไปทำงานประมงที่ประเทศมาเลเซีย ผู้หญิงที่ไม่ได้เรียนต่อก็ไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย อยู่ร้านอาหาร ทำงานบ้านญาติ เพราะมองว่าประเทศมาเลเซียมีความเจริญ การเป็นอยู่ดีกว่าเมืองไทยทั้งที่พักอาศัย อาหาร และเสื้อผ้า การแต่งกาย และ มีรายได้ที่ดีกว่าอยู่ในหมู่บ้าน แต่ การย้ายถิ่นในระยะหลัง ไม่ได้เป็นเพราะความนิยมหรือชื่นชม แต่เป็นเพราะการไม่มีงานทำในหมู่บ้าน และรายได้ที่ไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายเป็นปัจจัยหลักที่ผลักดันให้ย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการย้ายถิ่นของประชาชนตำบลตันหยงไปมีการเปลี่ยนแปลง โดยมีการย้ายถิ่นไปทำงานภายในประเทศมากขึ้น และ ผู้ที่เคยย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซียได้กลับมาทำงานที่หมู่บ้านมากขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากการสร้างสะพานและถนนเชื่อมกับผืนแผ่นดินใหญ่ของอำเภอเมืองจังหวัดสตูล ทำให้ตำบลตันหยงไปมีการพัฒนา มีถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ผู้คนจากภายนอกสามารถเข้ามาท่องเที่ยว มารับประทานอาหารทะเลที่สด และ ราคาอ่อมเยา ทำให้เกิดงานที่ต่อเนื่องจากกิจกรรมการท่องเที่ยวมากมาย ทั้งร้านอาหารทะเล ร้านขายของที่ระลึก ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากสัตว์น้ำ เช่น กะปิ ปลาแห้ง ปลาเค็ม กุ้งแห้ง วัสดุทอชุมชน โคมสเดย์ บริการเรือนำเที่ยว เป็นต้น

อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 บ้านบากันเคย เล่าให้ฟังว่า “เดิม 20 ปีที่แล้ว คนในตำบลตันหยงไปเรียนหนังสือกันน้อย จบชั้น ป.4 หรือ ป.6 เท่านั้น ถ้าจะเรียนต่อต้องนั่งเรือไปเรียนในเมือง นั่งเรือไปตั้งแต่ตี 6 (6 โมงเช้า) ไปขึ้นเรือที่แหลมนก ตำบลตามะลัง แล้วนั่งรถเข้าไปในเมือง และกลับถึงบ้านก็มืดแล้ว ไฟฟ้าก็ไม่มีใช้ จะอ่านหนังสือต้องจุดตะเกียง ลำบากมากเมื่อก่อน ปัจจุบันมีถนนแล้ว เด็ก ๆ เรียนสูงขึ้นสามารถไปเรียนในเมืองได้สะดวก มีรถสองแถวรับจ้างวิ่งทุกวัน เด็กบางคนก็ขับรถมอเตอร์ไซด์ไปเรียนเอง ได้เรียนกันสูง ๆ จบปริญญาตรีก็เยอะ มีการมีงานทำดี ๆ ทั้งรับราชการและทำงานบริษัท ไปทำงานทั่ว ที่กรุงเทพฯ ภูเก็ตก็มี และ สงขลา” ประชาชนในตำบลตันหยงไปที่มีการศึกษาสูงขึ้น สามารถหางานทำในประเทศไทยได้ก็จะไม่ย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ซึ่งส่งผลให้จำนวนของประชาชนในตำบลตันหยงไปที่ย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซียลดลง

นอกจากนี้ประชาชนในตำบลตันหยงโปบางส่วนมีการทำงานในหมู่บ้าน เนื่องจากการตัดถนน และมีสะพาน เชื่อมต่อกับอำเภอเมือง จังหวัดสตูล และการเข้ามาของไฟฟ้า ทำให้มีการพัฒนาพื้นที่ และจากความสวยงามทางธรรมชาติของพื้นที่ ที่เป็นเกาะ มีความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลน ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ทะเล โดยเฉพาะ ปู และ กุ้ง ทำให้มีการเกิดขึ้นของร้านอาหารทะเล และมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวในตำบลตันหยงโป แหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของตำบลตันหยงโปคือ สันหลังมังกร ชาวบ้านที่ทำประมง สามารถนำสัตว์น้ำที่จับได้ส่งขายให้แก่ร้านอาหาร ซึ่งได้ราคาดี ทำให้มีรายได้เพียงพอต่อการใช้จ่ายในครัวเรือน และแรงงานที่เคยย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซียก็กลับเข้ามาทำงานในหมู่บ้านมากขึ้น จากการสัมภาษณ์แรงงานที่หยุดการย้ายถิ่นไปทำงานที่มาเลเซีย และมาทำงานที่รีสอร์ทชุมชน กล่าวว่า “แต่งงาน แล้วมีลูก ถ้าไปทำงานที่มาเลเซีย ก็ต้องทิ้งลูกไว้ เป็นห่วง พอมีงานที่รีสอร์ทและรายได้ก็เพียงพอกับการใช้จ่ายในครอบครัว ก็ดีกว่า เพราะอยู่ใกล้บ้านไม่ต้องเดินทาง” ส่วนแรงงานอีกคน ให้เหตุผลว่า เงินที่ได้เพียงพอต่อการใช้จ่ายไม่ต้องเดินทาง และได้อยู่กับครอบครัว

อภิปรายผลการวิจัย

เมื่อมีการตัดถนน และมีสะพานเชื่อมตำบลตันหยงโป กับพื้นแผ่นดินใหญ่ของอำเภอเมือง จังหวัดสตูล ในปีพ.ศ. 2534 ซึ่งเป็นนโยบายของรัฐที่จะนำความเจริญเข้าสู่พื้นที่ ซึ่งทำให้การเดินทางติดต่อกับพื้นที่อื่น ๆ สะดวกขึ้น สามารถเข้าถึงการบริการทั้งด้านการศึกษา การรักษาพยาบาล และด้านเศรษฐกิจและสังคมอื่น ๆ ทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนในตำบลตันหยงโปโดยรวมดีขึ้น แต่เดิมประชาชนตำบลตันหยงโปนิยมเดินทางไปทำงานใน

ประเทศมาเลเซีย โดยประมาณ ร้อยละ 80 ซึ่งในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2534 - พ.ศ. 2553) จากการสัมภาษณ์นายกองค์การบริหารส่วนตำบลตันหยงโป กล่าวว่าจำนวนของผู้ย้ายถิ่นจากตำบลตันหยงโปไปทำงานในประเทศมาเลเซียเหลือเพียง ร้อยละ 30 ผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมาของการเดินทางไปขายแรงงานในประเทศมาเลเซียของประชาชนตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล พบว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และปัจจัยด้านแรงงาน ยังคงเป็นปัจจัยสาเหตุของการย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ Jennissen (2007) ที่กล่าวว่า เหตุผลของผู้ย้ายถิ่นแต่ละคนที่ตัดสินใจย้ายถิ่น เพราะว่าการคำนวณค่าใช้จ่าย และผลตอบแทน (cost-benefit) พวกเขามักคาดหวังผลตอบแทนสุทธิที่จะได้รับเป็นบวก ปกติแล้วคือเงินที่จะได้รับจากการเคลื่อนย้าย ถ้าการคาดหวังผลตอบแทนสุทธิจากการย้ายถิ่นมีค่าเป็นบวก จะทำให้คนย้ายถิ่น ถ้ามันเป็นลบคนจะไม่ย้ายถิ่น ถ้าการคาดหวังผลตอบแทนสุทธิจากการย้ายถิ่นมีค่าเป็นบวกในถิ่นปลายทางหลายแห่ง คนจะย้ายถิ่นไปที่ ๆ การตอบแทนสุทธิจากการย้ายถิ่นสูงที่สุด

ปัจจัยทางเศรษฐกิจ มีความสำคัญต่อการกระตุ้นให้เกิดการย้ายถิ่น คือ การไม่เพียงพอของรายได้ของครอบครัว ส่วนใหญ่ในประเทศที่กำลังพัฒนาประชากรส่วนใหญ่พึ่งพิงรายได้จากการทำไร่ ทำนา รายได้จากการทำไร่ ทำนามักจะมีความกว้างสูง เนื่องจากภัยธรรมชาติ และ มนุษย์ และยังมีความเสี่ยงจากการลดต่ำของราคาผลผลิต ซึ่งในกรณีของตำบลตันหยงโป ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพการประมง และเป็นประมงพื้นบ้านยังมีปัญหาในการประกอบอาชีพ จากความเสี่ยงในการจับสัตว์น้ำ ซึ่งงานไม่สามารถทำได้ตลอดทั้งปี ในช่วงมรสุม ลมและฝนแรงก็ไม่สามารถ

ประกอบอาชีพได้ และงานอื่น ๆ ในพื้นที่แม้ว่าจะมีการสร้างงานจากการท่องเที่ยว แต่ก็ไม่สามารถรองรับประชาชนทั้งหมดได้ จึงทำให้ประชาชนบางส่วนยังคงต้องย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย มีการศึกษาพบว่าถึงแม้ว่าค่าเงิน ริงกิต ของมาเลเซียจะตกต่ำ แลกเงินไทยได้ประมาณ 7-8 บาท แต่ก็ยังเดินทางไปทำงานในประเทศมาเลเซีย เพราะอยู่ในหมู่บ้านไม่มีงานทำ ไม่มีรายได้ (วรรณิศา สุขโสภา, 2561) ปัจจัยทางด้านภาวะเศรษฐกิจ ยังคงเป็นปัจจัยผลักดันหลักในการเดินทางไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ตราบใดที่ความแตกต่างด้านค่าจ้างในประเทศไทย และประเทศมาเลเซียยังมีความแตกต่างกัน

ปัจจัยทางวัฒนธรรม และปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ของดินแดนทั้งสองที่อยู่ใกล้ชิดติดกัน ก็ยังคงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่เป็นสาเหตุในการย้ายถิ่นของประชาชน ตำบลตันหยงโปไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ทั้งนี้ เพราะการนับถือศาสนาอิสลามที่เหมือนกัน และการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะภาษา นอกจากนี้ การเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศที่เห็นได้ชัดคือ ความใกล้ชิดกันทางภูมิศาสตร์ (geographical proximity) ประกอบกับค่าใช้จ่ายของการเคลื่อนย้าย และเวลาในการเดินทางไม่มาก การเดินทางสะดวกในหลายเส้นทางทั้งทางบก และ ทางน้ำ จึงเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ศุภรัตน์ พินสุวรรณ์ และ พรพันธุ์ เขมคุณาศัย (2554) ศึกษาสาเหตุของการเคลื่อนย้ายแรงงานสตรีมุสลิมจากจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้าไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ก็พบว่าปัจจัยที่สำคัญได้แก่ สภาพสังคม ภาษา ศาสนาและประเพณีที่คล้ายคลึงกัน เนื่องจากการนับถือศาสนาอิสลามเหมือนกัน ประเพณีปฏิบัติคล้ายคลึงกัน ทำให้ไม่ยุ่งยากในการปรับตัว สามารถสื่อสารกันเข้าใจและเริ่มงานได้ทันที

ส่วนปัจจัยที่มีการเปลี่ยนแปลง คือ ปัจจัยปัจจัยในด้านความนิยมต่อประเทศมาเลเซีย เดิมตำบลตันหยงโป เป็นเกาะที่ทุรกันดาร ความเจริญต่าง ๆ มีน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศมาเลเซียที่มีการพัฒนามากกว่า จึงนิยมชมชอบ อยากไปเห็นความเจริญของประเทศมาเลเซีย โดยเฉพาะวัยรุ่นหนุ่ม ๆ อย่างไม่รู้แล้วแต่ต้องขอไปทำงานในประเทศมาเลเซียสักครั้ง ซึ่งส่วนใหญ่จะไปเป็นลูกเรือประมงพาณิชย์ ส่วนผู้หญิงก็อยากไปเห็นบ้านเมืองของมาเลเซีย จึงเดินทางไปทำงานในประเทศมาเลเซีย แต่ในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2534 - พ.ศ. 2553) ตำบลตันหยงโปมีการพัฒนาจากการมีสะพานและถนนที่เชื่อมกับอำเภอเมือง ทำให้การเข้าถึงของพื้นที่สูงขึ้น ประกอบกับมีไฟฟ้า ประปาเข้าถึงพื้นที่ ทำให้มีเครื่องใช้ไฟฟ้าที่อำนวยความสะดวก มีรถจักรยานยนต์ และรถยนต์ใช้ ได้พบเจอผู้คน และ สถานที่ต่าง ๆ ทำให้ปัจจัยความนิยมต่อประเทศมาเลเซียหมดไป

ข้อเสนอแนะ

แม้ว่าตำบลตันหยงโปในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2534 - พ.ศ. 2553) ได้มีการพัฒนาพื้นที่ให้มีความเจริญจากการตัดถนนและสะพานเชื่อมกับพื้นที่ของอำเภอเมืองจังหวัดสตูล แต่ตำบลตันหยงโปก็ยังมีปัญหาการว่างงาน การไม่มีงานทำของประชาชนในพื้นที่ ทำให้ประชาชนบางส่วนยังย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ดังนั้น ถ้าผู้บริหารในท้องถิ่น โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบลตันหยงโป ต้องการให้ประชาชนทำงานในประเทศ ควรลดปัจจัยผลักดันในการเดินทางไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ดังนี้

1. การสร้างงานในพื้นที่ให้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่จะเป็นทางเลือกหนึ่งที่สามารถสร้างงานได้เพิ่มขึ้น

2. ควรเพิ่มระดับการศึกษาของประชาชนในตำบลต้นหยงไป เพื่อให้สามารถมีโอกาสรประกอบอาชีพได้หลากหลายมากขึ้น

3. การประกันราคาสัตว์น้ำจากการประมง จะช่วยให้เกิดความมั่นคงทางสังคม ลดความเสี่ยงของความเสี่ยงของรายได้ของครัวเรือน

แต่ถ้าผู้บริหารในท้องถิ่นมองว่าการย้ายถิ่นของประชาชนตำบลต้นหยงไปทำงานในประเทศมาเลเซียไม่ได้ส่งผลเสียต่อชุมชน และสนับสนุนการย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ควรกำหนดนโยบาย หรือจัดโครงการที่ช่วยเหลือ หรือเพิ่มศักยภาพของผู้ที่ต้องการย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ●

เอกสารอ้างอิง

- Jennissen, R. (2007). Causality chains in the international migration systems approach. *Population Research and Policy Review*, 26(4), 411-436. <https://doi.org/10.1007/s11113-007-9039-4>
- Leighton, M. (2013, September). Labour migration and inclusive development: Setting a course for success. *UN Chronicle*, 50(3), 18-21. Retrieved January 15, 2020, from <https://www.un.org/en/chronicle/article/labour-migration-and-inclusive-development-setting-course-success>
- กมลวรรณ แสงธรรมทวี และ ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล. (2561). ผลกระทบจากการก่อสร้างถนนต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพในจังหวัดนนทบุรี กรณีศึกษาชุมชนคลองอ้อมมนนท์. *วารสารเกษมบัณฑิต*, 9 (ฉบับพิเศษ), 239–256.
- เกษม ประสมพงศ์ และ อารี สองเมือง. (2533). รายงานการวิจัย เรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเดินทางไปขายแรงงานในประเทศมาเลเซียของประชาชน ตำบลต้นหยงไป อำเภอเมืองสตูล จังหวัดสตูล. สตูล: สำนักงานการศึกษาออกโรงเรียน จังหวัดสตูล.
- คำนวน นวลสนอง, นิสากร กล้าณณงค์, และ มูหำหมัด สาละบิง. (2552). พัฒนาการและแนวโน้มการย้ายถิ่นของประชาชนในจังหวัดชายแดนใต้ของไทยเข้าไปในประเทศมาเลเซีย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 3(2), 77–97.
- ธานินทร์ คฤหานนท์, จุไรรัตน์ จุลจักรวัฒน์, และ มนต์ สุวรรณ. (2557). ผลกระทบทางสังคมต่อชุมชนจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมสู่ด่านชายแดนห้วยโก๋น จังหวัดน่าน. *วารสารบัณฑิตวิทยาลัย*, 5(2), 37–50.
- วรรณิศา สุขใสภา. (2561). รายงานปัญหาพิเศษทางภูมิศาสตร์ เรื่อง ผลกระทบการเคลื่อนย้ายแรงงานจากตำบลต้นหยงไป อำเภอเมือง จังหวัดสตูลที่เข้าไปทำงานในประเทศมาเลเซีย. สงขลา: สาขาวิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ศุภรัตน์ พิณสุวรรณ และ พรพันธ์ เขมคุณาศัย. (2552). “ผู้หญิง” มาลายูมุสลิมชายแดนใต้: แรงงานรับจ้างนอกระบบในประเทศมาเลเซีย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 3(2), 122–140.

- ศุภรัตน์ พิณสุวรรณ และ พรพันธุ์ เขมคุณาศัย. (2554). รายงานวิจัย เรื่อง สาเหตุและผลกระทบของการเคลื่อนย้ายแรงงานสตรีมุสลิมจากจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้าไปในประเทศมาเลเซีย. สงขลา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- อัญชลี ดันวานิช. (2532). การศึกษาผลกระทบของสะพานดินสุลต่านนทที่มีต่อการใช้ที่ดินบนถนนเกาะยอและบริเวณพื้นที่เกี่ยวเนื่อง จังหวัดสงขลา. สืบค้นวันที่ 20 มกราคม 2563, จาก <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/31047>
- อารี จำปากล้วย. (2558). ความหลากหลายในการย้ายถิ่นของมุสลิมสามจังหวัดภาคใต้: ใครไปมาเลเซีย และใครไปที่อื่น. ใน อารี จำปากล้วย, ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์, และ กาญจนา ตั้งชลทิพย์ (บรรณาธิการ), ประชากรและสังคม 2558: ความหลากหลายทางประชากรและสังคมในประเทศไทย ณ ปี 2558 (หน้า 165–181). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

เกี่ยวกับผู้เขียน

ปีที่ 45 ฉบับที่ 3
กันยายน-ธันวาคม 2567

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภรทญจน์ ใ้่นุ่นนา

คณะวิทยาการสื่อสาร
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

phirakan.k@psu.ac.th

รองศาสตราจารย์ ดร.พิเชฐ แสงทอง

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

pichet.s@psu.ac.th

ดร. สุปรารถน์ ทวนน้อย

คณะวิทยาการสื่อสาร
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

suparaporn.t@psu.ac.th

วีรพล สุวรรณกระจ่าง

คณะวิทยาการสื่อสาร
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

veerapol.s@psu.ac.th

สมศักดิ์ บัวทิพย์

นักวิทยาศาสตร์ ระดับชำนาญการพิเศษ
คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

somsak.bu@psu.ac.th

ธนากร จันทสุพรรณ

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

tanakorn.c@psu.ac.th

พิมลรัตน์ ทองโรย

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

pimonrat.t@psu.ac.th

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุภาพร แสงแก้ว

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

supaporn.sae@psu.ac.th

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ศุภกาญจน์ บัวทิพย์

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

supakan.s@psu.ac.th

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิสากร กล้านรงค์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยทักษิณ

jklanarong@gmail.com

อ้อมใจ วงษ์มณฑา

สถาบันวัฒนธรรมศึกษาวิทยาลัยวินนา

omjai.w@psu.ac.th

สามารถ สาเริ่ม

นักวิชาการอิสระ

syukur.sarem60@gmail.com

วารสารรุสมิแล

กองบริหารวิชาการและวิจัยวิทยาเขตปัตตานี
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

โทรศัพท์ 0 73 31 3928-45 ต่อ 5181 | E-mail : rusamilae.db@gmail.com

ISSN 0858-2068